

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ,
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ & ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Οι εκπαιδευτικές αντιλήψεις του Πλάτωνα

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνα Τζαβέλλα

(Α. Μ : 1112Μ008)

Εξεταστική επιτροπή:

Επιβλέποντες καθηγητές: Π. Μπασάκος, Ομότιμος Καθηγητής

Σ. Μπενετάτος, Δρ. Εντεταλμένος Διδασκαλίας

Μέλη: Γ. Ανανιάδης, Αναπληρωτής Καθηγητής

Γ. Φαράκλας, Καθηγητής

Αθήνα, Μάρτιος 2015

Αθήνα, Μάρτιος 2015
Copyright © Κωνσταντίνα Τζαβέλλα, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

*Θέλω να αφιερώσω την παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία στον πατέρα μου,
Γεώργιο Τζαβέλλα, απόφοιτο του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του
Παντείου Πανεπιστημίου, ο οποίος στέκεται πάντα δίπλα μου και είναι
σταθερό στήριγμα και πρότυπο στη ζωή μου.*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

*Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο
Σ. Μπενετάτο για την παροχή των πολύτιμων συμβουλών του, καθώς και για τον χρόνο
που μου αφιέρωσε κατά τη διάρκεια της συνεργασίας μας.*

*Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου, τον πατέρα
μου, τη μητέρα μου και την αδερφή μου, οι οποίοι με στηρίζουν ηθικά σε κάθε μου
προσπάθεια.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	7
Εισαγωγή.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ.....	10
1.1 Η παραδοσιακή παιδεία στην κλασική Αθήνα.....	11
1.2 Η Σοφιστική στην εκπαίδευση.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ <i>ΠΟΛΙΤΕΙΑ</i> ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ.....	17
2.1 Το πλαίσιο.....	17
2.1.1 Η δημιουργία της πολιτείας.....	19
2.1.2 Οι τάξεις της πολιτείας.....	20
2.1.3 Οι αρετές της πολιτείας.....	24
2.1.4 Αντιστοιχία ψυχής-πολιτείας και ορισμός της δικαιοσύνης.....	26
2.1.5 Συνοπτική παρουσίαση του πέμπτου, έκτου και έβδομου βιβλίου της <i>Πολιτείας</i> και η θεωρία των Ιδεών	28
2.1.6 Συνοπτική παρουσίαση του όγδοου, ένατου και δέκατου βιβλίου της <i>Πολιτείας</i> , η διερεύνηση της αδικίας στην ψυχή και τα πολιτεύματα.....	30
2.2 Παρουσίαση εκπαιδευτικού συστήματος.....	30
2.2.1 Η εκπαίδευση των φυλάκων.....	30
2.3 Η εκπαίδευση των φιλοσόφων.....	40
2.3.1 Η ιδέα του Αγαθού και οι αλληγορίες.....	42

2.3.2 Η ουσία της φιλοσοφικής παιδείας, η εκπαίδευση των ηγεμόνων.....	46
2.3 Συνολική προσέγγιση εκπαιδευτικής θεωρίας του Πλάτωνα στην <i>Πολιτεία</i>	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟΥΣ <i>ΝΟΜΟΥΣ</i> ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ.....	56
3.1 Το πλαίσιο των <i>Νόμων</i>	56
3.2 Παρουσίαση περιεχομένου προτεινόμενης νομοθεσίας Πλάτωνα.....	58
3.2.1 Περί νόμων.....	58
3.2.2 Οι νόμοι για τη λαϊκή μόρφωση.....	60
3.3 Γενική εκτίμηση των <i>Νόμων</i>	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ	74
4.1 Οι βασικές πλευρές της πλατωνικής παιδείας.....	74
4.1.1 Σκοπός και στόχοι.....	74
4.1.2 Το πλατωνικό εκπαιδευτικό ιδεώδες	75
4.1.3 Το περιεχόμενο της παιδείας	76
4.1.4 Τα βασικά χαρακτηριστικά.....	78
4.1.5 Η πλατωνική κριτική στην ποίηση.....	81
4.2 Η κριτική στην πλατωνική παιδεία.....	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΠΟΧΗ, ΔΥΟ ΕΝΝΟΙΕΣ ΑΛΛΗΛΕΝΔΕΤΕΣ.....	92
Επίλογος.....	96
Βιβλιογραφία.....	98

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των εκπαιδευτικών αντιλήψεων του Πλάτωνα και ο σχολιασμός αυτών.

Ο Πλάτων εστίασε την προσοχή του στην ολόπλευρη και σφαιρική παιδεία, η οποία, όπως παρουσιάζεται στα έργα του, είναι το κλειδί για τη λύση σε όλα τα θέματα που σχετίζονται με την πολιτεία. Η πλατωνική εκπαίδευση δεν αποσκοπεί μόνο στην εκμάθηση γνώσεων, αλλά και στη διάπλαση ηθικών και άρτιων χαρακτήρων, χαρακτήρων με πλούσιο διανοητικό υπόβαθρο, το οποίο θα τους καταστήσει ικανούς να διοικήσουν μία πολιτεία. Κατά συνέπεια, η εκπαίδευση στον Πλάτωνα λειτουργεί ως μέσον επιλογής των κατάλληλων ανθρώπων για τη διακυβέρνηση της πολιτείας.

Η έρευνα εστιάζεται στη μελέτη της *Πολιτείας* και των *Νόμων* του Πλάτωνα, έργων που αποτυπώνουν την εκπαίδευση που οραματίστηκε, καθώς επίσης και στην εξέταση της σχετικής δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Μέσα από την *Πολιτεία* αναδεικνύεται η βασική πλευρά της πλατωνικής εκπαιδευτικής αντίληψης για την πολιτεία, ενώ οι *Νόμοι* είναι μια πιο συγκεκριμένη προσέγγιση του Πλάτωνα και σχετίζονται με την εφαρμογή των κατάλληλων, κατά τον ίδιο, νόμων.

Λέξεις-κλειδιά:

Πλάτωνας, εκπαίδευση, παιδεία, πολιτεία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εκπαίδευση είναι ένας όρος, που με το πέρασμα των εποχών, απέκτησε διάφορες πτυχές. Ωστόσο, με τη γενική της έννοια, μπορεί να θεωρηθεί ως η διαδικασία εκείνη που διαμορφώνει το άτομο και επιδρά στον χαρακτήρα, τη σκέψη και τη σωματική του διάπλαση. Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία απαιτεί πολύ μεγάλη προσπάθεια και χρόνο και η οποία επιδρά ουσιαστικά στην εξέλιξη της κοινωνίας.

Αναζητώντας το θέμα της έρευνάς μου, θεώρησα σημαντικό να έχει άμεση σχέση με την εκπαίδευση, λειτουργός της οποίας είμαι. Εξάλλου, από τη στιγμή που το βασικό μου ενδιαφέρον και η άμεση ενασχόλησή μου έχει να κάνει με την εφαρμογή εκπαιδευτικών θεωριών, έκρινα ότι είναι ενδιαφέρον να εστιάσω στην εποχή της αρχαίας Ελλάδας. Έχοντας κάποια ερεθίσματα σχετικά με Έλληνες φιλοσόφους, τόσο από τις πανεπιστημιακές μου σπουδές, όσο και από το μάθημα της Φιλοσοφίας στο Λύκειο, επέλεξα να μελετήσω τη θεωρία εκπαίδευσης του Πλάτωνα. Η επιλογή αυτή δεν ήταν τυχαία, δεδομένου ότι ο Πλάτωνας υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους, που ασχολήθηκαν με την εκπαίδευση. Το έργο του άσκησε πολύ μεγάλη επιρροή στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία και η μελέτη αυτού κρίνεται εξαιρετικά ενδιαφέρονσα.

Επιπροσθέτως, κρίνεται σημαντικό το ότι η πλατωνική εκπαίδευση δεν αποσκοπεί στην απλή μετάδοση γνώσεων. Στοχεύει στην παροχή μιας σφαιρικής παιδείας, μέσω της οποίας είναι δυνατόν να διαπλαστούν άρτιοι χαρακτήρες και εν συνεχεία μέσω αυτών να αντιμετωπιστούν όλα τα θέματα που παρουσιάζονται σε μια πολιτεία. Όλα αυτά είναι παράγοντες που καθιστούν τη μελέτη των εκπαιδευτικών αντιλήψεων του Πλάτωνα εξαιρετικά ενδιαφέρονσα, δεδομένου ότι βρισκόμαστε σε μια εποχή ιδιαίτερα δύσκολη, στην οποία κυριαρχεί μια κρίση αξιών. Οι αξίες και οι στάσεις διαμορφώνονται, κυρίως, μέσα από την κατάλληλη παιδεία. Συνεπώς, η μελέτη της πλατωνικής εκπαιδευτικής σκέψης ενδέχεται να λειτουργήσει επικουρικά και να αποτελέσει μια πρόκληση για σύζευξη της παλιάς και της σύγχρονης εποχής.

Εκτός από τα πιο πάνω, όμως, θεωρώ ότι οι ρίζες των εκπαιδευτικών μας οραμάτων έχουν τις καταβολές τους στην αρχαία Ελλάδα. Για αυτόν τον λόγο, το συγκεκριμένο θέμα είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον για εμένα, δεδομένου ότι γίνεται, ουσιαστικά, μια αναδρομή στις εκπαιδευτικές αντιλήψεις μιας άλλης εποχής. Επιπλέον, πιστεύω ότι ένας σκεπτόμενος εκπαιδευτικός, πρέπει να έχει ασχοληθεί με τις κλασικές

ιδέες, καθώς έχουν βαρύνουσα σημασία στον ορίζοντα των εκπαιδευτικών μας αντιλήψεων.

Όπως προαναφέρθηκε, σκοπός της διπλωματικής εργασίας αυτής είναι η μελέτη και ανάλυση της εκπαιδευτικής θεωρίας του Πλάτωνα. Μέσα από αυτήν, θα προσπαθήσω να παρουσιάσω τις βασικές θέσεις του σπουδαίου φιλοσόφου, καθώς και τις σκέψεις και τους προβληματισμούς, που προκύπτουν μέσα από αυτήν τη μελέτη.

Το κύριο μέρος της εργασίας χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια παρουσίαση της εκπαίδευσης στην εποχή του Πλάτωνα. Συγκεκριμένα, γίνεται μια σύντομη περιγραφή των επικρατέστερων εκπαιδευτικών ρευμάτων της εποχής, της παραδοσιακής παιδείας, αλλά και της τέχνης των σοφιστών. Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται την εκπαίδευση στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα. Αρχικά, παρουσιάζεται το πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται το έργο αυτό και εν συνεχεία αναλύεται το εκπαιδευτικό σύστημα γενικά και ειδικότερα η εκπαίδευση των φιλοσόφων.

Έπειτα, στο τρίτο κεφάλαιο, σειρά έχει η επεξεργασία των *Νόμων* του Πλάτωνα. Πρώτα, διαγράφεται το πλαίσιο των *Νόμων* και ύστερα παρουσιάζεται το περιεχόμενο της προτεινόμενης νομοθεσίας.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο εμπεριέχεται η προσέγγιση της πλατωνικής εκπαιδευτικής φιλοσοφίας. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στα βασικά στοιχεία της πλατωνικής εκπαίδευσης, στον σκοπό, το περιεχόμενο και τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής. Πρόκειται για ένα αξιοκρατικό εκπαιδευτικό σύστημα, κοινής εκπαίδευσης των δύο φύλων, στο οποίο πρωτεύουσα θέση έχει η διδασκαλία της μουσικής, της γυμναστικής, των μαθηματικών και της διαλεκτικής. Επιπροσθέτως, ξεκάθαρη είναι η επικριτική στάση του Πλάτωνα απέναντι στην ποίηση. Τελειώνοντας, σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι η πλατωνική εκπαίδευση λειτουργεί ως μέσον επιλογής των κατάλληλων ανθρώπων για τη διακυβέρνηση της πολιτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η εκπαίδευση την εποχή του Πλάτωνα

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα αναφερθώ συνοπτικά στα βασικότερα είδη εκπαίδευσης κατά την εποχή του Πλάτωνα, γιατί θεωρώ σημαντικό να εξεταστεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι εκπαιδευτικές του αντιλήψεις. Πιο συγκεκριμένα, θα γίνει αναφορά στην παραδοσιακή αθηναϊκή παιδεία κατά τη διάρκεια των κλασικών χρόνων, αλλά και τη σοφιστική εκπαίδευση.

1.1 Η παραδοσιακή παιδεία στην κλασική Αθήνα

Ο Πλάτων έζησε την κλασική εποχή της Αθήνας (5ος π.Χ. – 4ος π.Χ.). Πρόκειται για μία περίοδο της αρχαίας ελληνικής ιστορίας, κατά την οποία αναπτύχθηκε ένας πολιτισμός με ποικιλία και δημιουργική δύναμη. Ο πολιτισμός αυτός έγινε πρότυπο για ολόκληρες εποχές στην ευρωπαϊκή, αλλά και την παγκόσμια ιστορία¹. Το καθεστώς της αθηναϊκής εκπαίδευσης την πρώτη περίοδο του 5^{ου} αιώνα ορίστηκε από τον Αριστοφάνη ως «αρχαία παιδεία». Είναι η περίοδος εκείνη που προηγείται των μεγάλων παιδαγωγικών καινοτομιών της γενιάς των Σοφιστών².

Η αθηναϊκή παιδαγωγική πρακτική, πρότυπο και πηγή έμπνευσης στην κλασική Ελλάδα, άρχισε να προσανατολίζεται προς μια διαφορετική κατεύθυνση. Ενώ οι Αθηναίοι επί σειρά ετών θεωρούσαν ότι το παιδί έπρεπε να προετοιμάζεται, ώστε να γίνει ένας καλός οπλίτης³, σταδιακά αυτή η προσέγγιση άλλαξε. Βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο της εποχής, ήταν η ορμητική είσοδος των γραμμάτων και των τεχνών στην εκπαίδευση και η αποβολή μεγάλου μέρους του στρατιωτικού της χαρακτήρα, που υπογραμμίστηκε από την αντικατάσταση της οπλομαχίας με τη γυμναστική και τον αθλητισμό⁴.

---

¹ Ρόμπου-Σαμαρά, Θ., Αρναούτογλου, Ηλ., Καράμπελας, Δ., Τελέλης, Γ., Μεϊτάνη, Ι., Μπεχράκη, Ελ.(2005-2007), *Αρχαία Ιστορία*. Από τους πρώτους ανθρώπους ως την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.), Αθήνα: ΟΕΔΒ, σελ. 87

² Marrou, H.I.(1948), *Η ιστορία της εκπαίδευσης στην αρχαιότητα (Ο ελληνικός κόσμος)*, μτφ: Βάλια Σερέτη, Αθήνα: εκδ. Δαίδαλος, Ι. Ζαχαρόπουλος, σελ. 99

³ Marrou, H.I. (1948), ό.π., σελ. 101

⁴ Καρζής, Θ.(1997), *Η παιδεία στην αρχαιότητα*, Αθήνα: εκδ. Φιλιππότη, σελ. 228

Το πραγματικό όπλο του πολεμιστή ήταν η φυσική ρώμη του, η σωματική δεξιότητά του. Η πιο αποτελεσματική προετοιμασία για τον πόλεμο, έστω και έμμεση, ήταν η ενασχόληση με τον αθλητισμό και γενικότερα με τη γυμναστική. Στην αντίληψη αυτή, οφειλόταν, κατά ένα μεγάλο μέρος, η δημοτικότητα της φυσικής αγωγής, που μάλιστα εν συνεχεία κατέλαβε την πρώτη θέση στην εκπαίδευση⁵.

Ενώ η αθηναϊκή εκπαίδευση, κατά τον 5^ο αιώνα, προσανατολιζόταν προς τον βίο των ευγενών, των μεγάλων γαιοκτημόνων και των πλουσίων⁶, σταδιακά, άρχισε να εκλαϊκεύεται και να επιτρέπει την πρόσβαση όλων των ελεύθερων ανθρώπων στην παιδεία. Έτσι, προσδόθηκε στην παιδεία συλλογικός χαρακτήρας και προέκυψε ένας εκδημοκρατισμός στον χώρο της εκπαίδευσης, γεγονός που δημιούργησε και καθόρισε τον σχολικό θεσμό⁷.

Το πρώτο στάδιο εκπαίδευσης ήταν αυτό της προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Την πρώτη την αναλάμβανε η μητέρα ή η τροφός (η παραμάννα) και αποσκοπούσε στην καλλιέργεια των έμφυτων ικανοτήτων του παιδιού και στην προετοιμασία αυτού, ώστε να δεχθεί τη σχολική εκπαίδευση, που άρχιζε συνήθως στα επτά του χρόνια. Συγκεκριμένα, η τροφός έδινε συμβουλές και υποδείκνυε το δίκαιο, το σωστό, το καλό.

Αργότερα, όταν το παιδί μπορούσε να σταθεί στα πόδια του, το αναλάμβανε ο παιδαγωγός. Ο παιδαγωγός ήταν ένας έμπιστος δούλος, που συνόδευε το παιδί στο σχολείο της εποχής, μέχρι και τα δεκαπέντε του χρόνια. Αυτός όφειλε να διδάξει στο παιδί γενικούς κανόνες ευπρεπούς συμπεριφοράς και στάσης του σώματος⁸.

Τα σχολεία ήταν ιδιωτικά και είναι αξιοσημείωτο, το ότι δεν υπήρχε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα συγκεκριμένο προς εκπόνηση, αφού ο κάθε δάσκαλος αυτοσχεδίαζε. Όσον αφορά στις εκπαιδευτικές ειδικότητες παρατηρείται η εξής διάκριση⁹:

α) Ο *γραμματιστής* ή *γραμματικός* ήταν ο πρώτος δάσκαλος του παιδιού. Αυτός δίδασκε γραφή, ανάγνωση, γραμματική, αριθμητική.

---

⁵ Ο.π., σελ. 102

⁶ Marrou, H.I.(1948),ό.π., σελ. 103

⁷ Ο.π., σελ. 107

⁸ Καρζής, Θ.(1997), ό.π., σελ. 231-233

⁹ Ο.π., σελ. 235

β) Ο *κιθαριστής*, δηλαδή ο μουσικοδιδάσκαλος, ο οποίος δίδασκε τις παραδοσιακές μελωδίες. Αναλάμβανε τη μύηση των νέων στην τέχνη της μουσικής και την εξάσκηση αυτών στο τραγούδι, τη λύρα, την εκμάθηση και απαγγελία των ποιημάτων του Ομήρου, του Θεόγνη, του Σόλωνα και άλλων ποιητών.

γ) Ο *παιδοτρίβης* φρόντιζε για τη σωματική εκγύμναση των μαθητών και την προετοιμασία τους για τη συμμετοχή τους σε αθλητικούς αγώνες. Επίσης, στην Παλαίστρα, την αρχαία σχολή πάλης, γίνονταν γυμναστικές ασκήσεις (πάλη, παγκράτιο, πυγμαχία) που καλλιεργούσαν το αθλητικό πνεύμα και την άμιλλα.

Σε αυτούς αργότερα προστέθηκε και ένας δάσκαλος ζωγραφικής.

Συνεπώς, τα μαθήματα της βασικής εκπαίδευσης ήταν τα εξής τέσσερα: τα γράμματα (ανάγνωση, γραφή, αριθμητική), η γυμναστική, η μουσική και η ιχνογραφία.

Η μουσική

Κυρίαρχη θέση στην αθηναϊκή εκπαίδευση κατείχε η μουσική. Ο όρος μουσική απλωνόταν σε όλο τον χώρο των εννέα Μουσών (μουσικά όργανα, τραγούδι, ποίηση, χορός). Ήταν το μέσο εκείνο με το οποίο επρόκειτο να καλλιεργηθεί η ψυχή του νέου. Το μάθημα αυτό περιελάμβανε το τραγούδι, την εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου και τον χορό. Τα συνηθισμένα όργανα για τους μαθητές ήταν ο αυλός και η επτάχορδη λύρα, η κιθάρα. Καθιερωνόταν, συχνά, η απαγγελία των επικών ποιημάτων και το άσμα των λυρικών, με συνοδεία λύρας. Γενικά, η αρχαία μουσική, σαν εκπαιδευτικός όρος, εμπεριείχε εκτός από τη μελωδία και τα όργανα και το σύνολο της φιλολογικής και καλλιτεχνικής κατάρτισης από τους μύθους και τις παραδόσεις, μέχρι τη μελέτη των ποιητών¹⁰. Ο χαρακτήρας, όμως, της παιδείας και της εκπαίδευσής τους ήταν περισσότερο καλλιτεχνικός, παρά γνωσιολογικός και η τέχνη τους ήταν μουσική, πριν γίνει λογοτεχνική. Η διδασκαλία του *κιθαριστή* επιδρούσε τόσο στο σώμα, όσο και την ψυχή του νέου ανθρώπου, άρα συνέβαλλε στην κατάκτηση του αυτοελέγχου (σωφροσύνη), τον εξευγενισμό, καθώς και την ευρυθμία και αρμονία της ψυχής¹¹.

---

¹⁰ Ο.π., σελ. 239-240

¹¹ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 110

Η γυμναστική

Ο αθλητισμός κατείχε τα πρωτεία στην καλλιέργεια των νέων, διότι τους προετοίμαζε για τη διεκδίκηση της νίκης στις αθλητικές δοκιμασίες¹². Η σωματική αγωγή ξεκινούσε από την απλή γυμναστική και κατέληγε στον συστηματικό αθλητισμό. Διδασκόταν από τον *παιδοτρίβη* σε ιδιωτικά γυμναστήρια, προορισμένα ειδικά για την εξάσκηση των παιδιών. Παράλληλα με αυτά, λειτουργούσαν τα εφηβικά και αντρικά *γυμνάσια* ή *παλαίστραι*, που ήταν οι πιο δημοφιλείς χώροι της Αθήνας¹³. Στα γυμναστήρια, οι νέοι ασκούσαν, τυπικά, σε τρία και, ουσιαστικά, σε επτά αθλήματα: το *πένταθλον* (τρέξιμο, πάλη, άλμα, δισκοβολία, ακοντισμό), την *πυγμαχία* και το *παγκράτιον* (μικτό αγώνισμα πάλης και πυγμαχίας)¹⁴.

Αγωγή μέσω της ποίησης

Η αθηναϊκή αγωγή ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για το ηθικό περιεχόμενο των διδασκομένων ποιημάτων και ασμάτων, καθώς και για την ηθικοπλαστική τους αξία. Μεταξύ των διδασκομένων έργων ήταν και αυτά του Ομήρου, του Ησίοδου, του Θεόγνη και του Σόλωνα¹⁵.

Γραμματική μόρφωση

Η σταδιακή εισαγωγή της γραφής, η μετέπειτα διάδοσή της και η τελική χρήση της σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας, υπαγόρευαν την αναπόφευκτη ένταξή της στην εκπαίδευση. Κατά την κλασική εποχή, ο θεσμός του σχολείου ως χώρου εκμάθησης ανάγνωσης, γραφής, αριθμησης εδραιώνεται στην κοινωνική συνείδηση. Το παιδί παρακολουθεί τον γραμματιστή, τον δάσκαλο των γραμμάτων που, στη συνέχεια, αποκαλείται διδάσκαλος, ο κατ' εξοχήν διδάσκων¹⁶.

---

¹² Ο.π., σελ. 109

¹³ Καρζής, Θ.(1997), ό.π., σελ. 240

¹⁴ Ο.π., σελ. 242

¹⁵ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 112

¹⁶ Ο.π., σελ. 113

Το ιδανικό της καλοκαγαθίας

Για τους Αθηναίους, ο τελικός σκοπός της ανατροφής, της εκπαίδευσης και της παιδείας ήταν η πραγμάτωση ενός πολιτειακού ιδανικού, με τη δημιουργία τέλειων πολιτών¹⁷. Το ιδανικό αυτό, της αρχαίας αγωγής, ήταν ένα ιδανικό ηθικής τάξης και συνοψίζεται σε μια μόνο λέξη: *καλοκαγαθία*¹⁸. Η λέξη *καλός* είχε την έννοια του προικισμένου, με φυσικό και καλλιεργημένο σωματικό κάλλος, άντρα. Η λέξη *αγαθός* είχε ποικίλες έννοιες, όπως αυτή του γενναίου πολεμιστή, αλλά και του δίκαιου, ηθικού, σώφρονος άντρα¹⁹.

Η συγκεκριμένη αγωγή, συνεπώς, επεδίωκε τόσο τη διάπλαση του σώματος, όσο και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα²⁰. Η βασική εκπαίδευση του παιδιού αποτελούσε το αρχικό στάδιο για την κατοπινή πρόσκτηση παιδείας, από την οποία θα προέκυπτε μια πιο αναπτυγμένη μορφή σωματικής, πνευματικής και ψυχικής καλλιέργειας²¹.

1.2 Η Σοφιστική στην εκπαίδευση

Στα μέσα του 5^{ου} αιώνα εκδηλώθηκε η δραστηριότητα μιας ομάδας νεωτεριστών, μεγάλων πνευματικών δασκάλων, των σοφιστών. Οι σοφιστές επεδίωξαν και πέτυχαν να επιλύσουν το πρόβλημα της συγκρότησης του πολιτικού άνδρα, τοποθετώντας τη διδασκαλία τους στην υπηρεσία της πολιτικής τέχνης. Το πρόγραμμά τους επαγγελλόταν την παροχή του απαραίτητου πνευματικού εξοπλισμού στον μελλοντικό πολιτικό άνδρα, τη συγκρότηση της προσωπικότητας του μελλοντικού ηγέτη της πόλης²². Η σοφιστική, ως μέθοδος διδασκαλίας, αντιμετώπισε τα προβλήματα που αναφέρονται στη γνώση, την ηθική και την πολιτική με μια τακτική αμφισβήτησης των καθιερωμένων ιδεών και αξιών. Η Σοφιστική στηριζόταν στην εξάσκηση των μαθητών

---

¹⁷ Καρζής, Θ.(1997), ό.π., σελ. 244

¹⁸ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 115

¹⁹ Καρζής, Θ.(1997), ό.π., σελ. 245

²⁰ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 116

²¹ Καρζής, Θ.(1997), ό.π., σελ. 246

²² Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 122

στη ρητορική και τη διαλεκτική, δηλαδή την τεχνική της ρητορικής αντιπαράθεσης επιχειρημάτων για κάθε θέμα²³.

Οι σοφιστές αποτελούσαν μια κατηγορία δασκάλων, χωρίς όμως να συγκροτούν μια ενιαία φιλοσοφική σχολή. Ο καθένας είχε τις δικές του απόψεις και, ουσιαστικά, το μόνο τους κοινό στοιχείο ήταν ο ωφελιμιστικός στόχος της διδασκαλίας, δεδομένου ότι αμείβονταν για αυτήν. Επιπλέον, οι σοφιστές ενημέρωναν εκ των προτέρων τους μαθητές τους, ότι θα τους προσέφεραν περισσότερο ένα πρακτικό αποτέλεσμα στη ζωή τους, παρά μια ηθική διαπαιδαγώγηση²⁴.

Οι σοφιστές ήταν εμπνευσμένοι στοχαστές, με μεγάλη εγκυκλοπαιδική μόρφωση, με οξύ και ανήσυχο πνεύμα. Δίδασκαν κοσμολογία, μαθηματικά, γραμματική, ερμηνεία ποιητών, μυθολογία, φιλοσοφία της θρησκείας και ιστορία του πολιτισμού. Γνώριζαν την ιατρική και τη μαντική τέχνη. Ήταν δάσκαλοι της έντεχνης χρήσης του λόγου, δηλαδή της ρητορικής, που την ανέδειξαν σε τέχνη της πειθούς και του επιχειρήματος. Συνέδεσαν τη ρητορική με την πολιτική δράση και δίδασκαν τους νέους που επιθυμούσαν να μάθουν πώς να σκέφτονται και να αγορεύουν καλά, ώστε να κατορθώσουν να κυριαρχούν στην πολιτική ζωή. Ήταν δάσκαλοι κάθε είδους γνώσης και ειδικότερα της γνώσης των πολιτικών πραγμάτων. Οι σοφιστές κατηγορήθηκαν, γιατί πληρώνονταν για τη διδασκαλία τους, αλλά και επειδή εισηγούνταν νέες ιδέες²⁵.

Οι σοφιστές ασκούσαν τη δραστηριότητά τους σαν πλανόδιοι «πανεπιστήμονες». Ταξίδευαν από πόλη σε πόλη και προκειμένου να γνωστοποιήσουν την ύπαρξή τους, να καταδείξουν την υπεροχή της διδασκαλίας τους και να παρουσιάσουν δείγματα της τέχνης τους, υιοθετούσαν την επίδειξη. Έκαναν δημόσιες, υπαίθριες επιδείξεις γνώσεων²⁶, έβγαζαν, δηλαδή, επιμελημένους λόγους²⁷.

---

²³ Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Αθ., Σακελλίου, Ελ., Λεοντσίνη, Ελ., (2009), *Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων, Γ' Γυμνασίου*, Αθήνα: εκδ. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», σελ. 36

²⁴ Καρζής, Θ.(1997), ό.π., σελ. 264

²⁵ Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Αθ., Σακελλίου, Ελ., Λεοντσίνη, Ελ., (2009), ό.π., σελ. 36

²⁶ Καρζής, Θ.(1997), ό.π., σελ. 262

²⁷ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 126

Η τέχνη της πειθούς και της ρητορικής

Οι σοφιστές δίδασκαν στους μαθητές τους τον τρόπο με τον οποίο μπορούσαν οι τελευταίοι να γίνουν πειστικοί για τις απόψεις τους. Συγκεκριμένα, οι μαθητές αυτών ασκούσαν στην τέχνη του λόγου, μια άρτια τεχνική, ενδεδειγμένη για την επικοινωνία. Αυτή η τεχνική ονομάστηκε, από τους σοφιστές, ρητορική τέχνη²⁸. Ο δάσκαλος της ρητορικής παρουσίαζε στους μαθητές του έναν δικό του λόγο-πρότυπο, προκειμένου αυτοί να τον μιμηθούν. Αυτοί οι λόγοι πραγματεύονταν θέματα σχετικά με την ποίηση, την ηθική και την πολιτική²⁹.

Ο τέλειος σοφιστής όφειλε να είναι ικανός να μιλά επί παντός επιστητού, να υπερσχύει έναντι όλων σε κάθε θέμα³⁰.

Οι αντιδράσεις στους σοφιστές

Οι σοφιστές δέχτηκαν αρνητική κριτική. Κατηγορήθηκαν για θρησκευτικό αγνωστικισμό, για αμφισβήτηση των παραδοσιακών αξιών και για επαγγελματισμό, επειδή πληρώνονταν για τη διδασκαλία τους. Οι σοφιστές δε θεωρήθηκαν φιλόσοφοι με τη σημασία εκείνη του όρου, που σχετίζεται με τη συστηματική και επίμονη επιδίωξη της ανακάλυψης της αλήθειας και την ειλικρινή αφοσίωση σε αυτήν. Αντίθετα, θεωρήθηκαν αμειβόμενοι δάσκαλοι, που επιδίωκαν να υποδείξουν στους νέους τον τρόπο, για να εκφράζουν πειστικά το ψεύδος ως αλήθεια³¹. Αποτέλεσμα της αρνητικής κριτικής, ήταν ο όρος «σοφιστής» να καταλήξει και να παραμείνει στην κοινή χρήση, μέχρι και τις μέρες μας, ως συνώνυμος του αμοραλιστή και του «επαγγελματία φιλοσόφου».

---

²⁸ Ο.π., σελ. 132-133

²⁹ Ο.π., σελ. 134

³⁰ Ο.π., σελ. 137

³¹ Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Αθ., Σακελλίου, Ελ., Λεοντσίνη, Ελ., (2009), ό.π., σελ. 37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η εκπαίδευση στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται η *Πολιτεία* του Πλάτωνα, το σημαντικότερο έργο που, κατά κοινή ομολογία, συμβάλλει στην προσπάθεια ανάλυσης και κατανόησης των εκπαιδευτικών αντιλήψεων του Πλάτωνα. Το κεφάλαιο χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος περιγράφεται το πλαίσιο της *Πολιτείας*. Πιο συγκεκριμένα, δίνονται κάποιες πληροφορίες σχετικά με τον χρόνο συγγραφής, τη δομή, το περιεχόμενο του. Έπειτα, ακολουθεί η αναφορά στο εκπαιδευτικό σύστημα της πλατωνικής πολιτείας και τέλος γίνεται μια πιο διεξοδική εξέταση της εκπαίδευσης των φιλοσόφων, της ανώτατης δηλαδή εκπαίδευσης κατά τον Πλάτωνα.

2.1 Το πλαίσιο

Ένα από τα σπουδαιότερα έργα του Πλάτωνα είναι η *Πολιτεία ή Περί δικαίου*. Η *Πολιτεία* είναι γραμμένη στα μέσα της ζωής και στο μεσουράνημα της δημιουργικής ανέλιξης του φιλοσόφου και αποτελεί κλειδί για την προσέγγιση του πλατωνικού στοχασμού³². Η *Πολιτεία* διαιρείται σε δέκα βιβλία, χωρίς όμως αυτά να ανταποκρίνονται σε θεματικές ενότητες. Το ογκώδες αυτό σύγγραμμα, καρπός πολύχρονης προσπάθειας, πρέπει να ολοκληρώθηκε στα 374 π.Χ.³³.

Κεντρικός θεματικός άξονας της *Πολιτείας* είναι η έννοια της δικαιοσύνης, η εξασφάλιση του άριστου βίου των πολιτών και της ευδαιμονίας τους στα πλαίσια της ιδεώδους πολιτείας, προϋπόθεση της οποίας είναι η δύναμη της παιδείας που βασίζεται στην ηθική γνώση.

Στην *Πολιτεία*, γίνεται μια μεγάλη συζήτηση με βασικό συμμετέχοντα τον Σωκράτη. Κύριο θέμα της συζήτησης αυτής είναι η δικαιοσύνη και το όφελος αυτής για τον άνθρωπο. Βασικό ζήτημα είναι το να δοθεί μια απάντηση στο αν η δικαιοσύνη υπερτερεί έναντι της αδικίας, καθώς και στο ποια από τις δύο εξασφαλίζει στο άτομο

---

³² Πλάτων, *Πολιτεία*, Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. (2002), εισαγ. σημείωμα, μετάφραση, ερμ. σημειώματα, Αθήνα: εκδ. Πόλις, σελ. 9

³³ Κοπιδάκης, Μ., Πατρίκιου, Έλ., Λυπουρλής, Δ., Μωραΐτου, Δ. (2014), *Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος*, Σχολικό εγχειρίδιο Θεωρητικής Κατεύθυνσης Γ' Λυκείου, Αθήνα: ΟΕΔΒ, σελ. 92

και την κοινωνία τα περισσότερα πλεονεκτήματα³⁴. Οι συνομιλητές καταλήγουν στο ότι θα ήταν πιο εύκολο να εντοπιστεί η ουσία της δικαιοσύνης, αν η αναζήτηση κατευθυνόταν σε πιο μεγάλα και ευδιάκριτα πεδία, όπως αυτά της πολιτείας. Ειδικά αν αυτή εντοπιζόταν στην «καλλίπολιν», την ιδεώδη πολιτεία. Λόγω αυτού, εξετάζεται η δικαιοσύνη και εν συνεχεία ο Πλάτωνας δημιουργεί μια θεωρητική κατασκευή αυτής της ιδεώδους πολιτείας, στην οποία ξεχωρίζουν τρεις ομάδες πολιτών και οι οποίες θα αναφερθούν στη συνέχεια³⁵.

Ο Πλάτωνας κατευθύνει τη συζήτηση με σκοπό να αναλυθεί η ιδανική πολιτεία, μια πολιτεία μέσα στην οποία θα επικρατεί το δίκαιο, το σωστό, το καλό, το αγαθό. Από την πολιτεία αυτή, όπως προαναφέρθηκε, δεν απουσιάζει η εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, δίνεται έμφαση στο πώς θα πρέπει οι πολίτες να διαπαιδαγωγηθούν, ώστε να εφοδιαστούν με τις σωστές ηθικές αρχές και έτσι να διασφαλιστεί, αρχικά, σε ατομικό και, έπειτα, σε συλλογικό επίπεδο, η ολοκληρωμένη και άρτια αγωγή των νέων, των μελλοντικών πολιτών. Η εκπαίδευση αποτελεί δομικό στοιχείο της επιχειρηματολογίας του Πλάτωνα³⁶, δεδομένου ότι αποτελεί τον παράγοντα εκείνον μέσω του οποίου θα επιτευχθεί η ιδανική πολιτεία. Πιο συγκεκριμένα, με την κατάλληλη εκπαίδευση, η αρμόδια τάξη μπορεί να καταστεί ικανή να κυβερνήσει την πολιτεία για την οποία γίνεται λόγος.

Η *Πολιτεία* είναι ένα πολυσύνθετο πνευματικό οικοδόμημα. Η συζήτηση ξεκινά από το πρόβλημα του δίκαιου βίου, αλλά επεκτείνεται σε ποικίλα θέματα ηθικής φιλοσοφίας, αισθητικής, λογοτεχνικής κριτικής, παιδαγωγικής, παθολογίας των πολιτειών, ψυχολογίας του πλήθους και μεταφυσικής³⁷.

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν, αρχικά, οι λόγοι που καθιστούν τη δημιουργία της πολιτείας αναγκαία. Στη συνέχεια, θα αναφερθούν οι τρεις τάξεις που διαμορφώνονται μέσα στην πολιτεία (φύλακες-παντελείς, φύλακες-επίκουροι, δημιουργοί) και θα γίνει μία πιο εκτενής αναφορά στην τάξη των φυλάκων και συγκεκριμένα στα χαρακτηριστικά και τις αρμοδιότητες αυτών. Επιπλέον, θα γίνει λόγος για τις αρετές που χαρακτηρίζουν την ιδανική πολιτεία, καθώς και την αντιστοιχία, που προκύπτει, μεταξύ της ψυχής και της πολιτείας. Έπειτα, αφού, γίνει

---

³⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, ό.π., σελ. 11

³⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, ό.π., σελ. 10

³⁶ Annas, J.(1981), *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, (Γραμμένος, Χ. (2002), Μετάφ.), Αθήνα: εκδ. Καλέντης, σελ. 105

³⁷ Κοπιδάκης, Μ., Πατρικίου, Έλ., Λυπουρλής, Δ., Μωραΐτου, Δ.(2014), ό.π., σελ. 93

προσπάθεια ορισμού της δικαιοσύνης, θα ακολουθήσει μια περιληπτική αναφορά στη θεωρία των Ιδεών, αλλά και στα διάφορα είδη πολιτευμάτων, με τα οποία μπορεί να κυβερνάται μια πολιτεία.

2.1.1 Η δημιουργία της πολιτείας

Η πόλη δημιουργείται, επειδή κανένας δεν επαρκεί μόνος του, για να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες, δεδομένου ότι έχει ανάγκη από πολλά πράγματα. Ενώ, αρχικά, παρατηρείται η ύπαρξη μιας απλής κοινωνίας, αποτελούμενης από τα πιο ουσιώδη επαγγέλματα, σταδιακά, οι ανέσεις, η πολυτέλεια, τα αγαθά αυξάνονται και έτσι δημιουργείται η «φλεγμαινούσα και ασθενής πόλη», στην οποία λόγω αύξησης των αναγκών υπάρχει ανάγκη καταμερισμού της εργασίας³⁸. Με τον καταμερισμό εργασιών επιδιώκεται η εύρυθμη λειτουργία της πόλης, αφού ο καθένας πράττει αυτά που του αναλογούν και έτσι επέρχεται η απαραίτητη ισορροπία. Σε μια τέτοια πολιτεία, σκοπός της οποίας θα είναι η συνολική ευημερία των πολιτών και το κοινό καλό, θα μπορέσει να εντοπιστεί η δικαιοσύνη³⁹. Σε αυτήν την πόλη, εκτός από την ύπαρξη γεωργών, κτιστών, αρτοποιών και γενικότερα των βασικών επαγγελματικών ενασχολήσεων, παρατηρείται και ένα πλήθος ανθρώπων ασχολούμενων με τα μη αναγκαία προς το ζην πράγματα⁴⁰.

Όσο η ανάπτυξη της πολιτείας συνεχίζεται, τα εδάφη που αυτή καταλαμβάνει δε θεωρούνται ποτέ αρκετά και η χώρα, που άλλοτε επαρκούσε στο να τρέφει τους τότε πολίτες, πλέον δεν επαρκεί, κάτι που την οδηγεί σε πόλεμο εναντίον των γειτονικών πόλεων. Χρειάζεται, συνεπώς, λόγω αυτού του γεγονότος, να καταληφθεί μέρος της έκτασης γης των γειτονικών πόλεων, για να σημειωθεί επάρκεια. Αντίστοιχα, και η γειτονική πόλη ενδέχεται να λειτουργήσει με τον ίδιο τρόπο⁴¹. Η αιτία του πολέμου, συνεπώς, είναι η πλεονεξία.

Για τους παραπάνω λόγους, η πόλη, που πλουτίζει, έχει ανάγκη από κατάλληλα εκπαιδευμένους φύλακες, που θα την προστατεύουν⁴² και θα αποτρέπουν τους

---

³⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 369-370

³⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 420b 2-9, 420c 1-4

⁴⁰ Jaeger, W. (1959), *Παιδεία, Η μόρφωση του Έλληνα ανθρώπου*, τόμος Β', σελ. 272

⁴¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 373d 7-10

⁴² Κοπιδάκης, Μ., Πατρικίου, Έλ., Λυπουρλής, Δ., Μωραΐτου, Δ. (2014), ό.π., σελ. 96

οποιοσδήποτε εξωτερικούς κινδύνους. Πρώτα, όμως, πρέπει να γίνει η ορθή επιλογή αυτών των ανθρώπων, δεδομένου ότι πρέπει να έχουν τις φυσικές ικανότητες να αναλάβουν την φρούρηση της πόλης⁴³. Αυτή είναι η κατηγορία των φυλάκων στους οποίους θα γίνει εκτενής αναφορά στη συνέχεια.

2.1.2 Οι τάξεις της πολιτείας

Στην ιδανική πολιτεία υπάρχουν τρεις ομάδες πολιτών, *οι παντελείς-φύλακες (άρχοντες ή βασιλείς), οι φύλακες-επίκουροι και οι δημιουργοί*. Πιο αναλυτικά, οι *παντελείς-φύλακες* είναι αυτοί που κυβερνούν. Οι *φύλακες-επίκουροι* είναι αυτοί οι οποίοι βοηθούν τους άρχοντες και οι *δημιουργοί*, οι άνθρωποι που ασχολούνται με την παραγωγή υλικών αγαθών μέσω των οποίων εξασφαλίζεται η υλική υπόσταση της πόλης⁴⁴. Κατ' ουσία, πρόκειται για δύο τάξεις, επειδή η ανώτερη προέρχεται κατόπιν αυστηρής επιλογής από τη μεσαία⁴⁵. Στο κράτος αυτό η δικαιοσύνη εντοπίζεται στο ότι καθεμιά από τις διαφορετικές αυτές τάξεις πράττει τα δικά της έργα⁴⁶.

Η ίδια η φύση είναι αυτή που καθορίζει την ένταξη των ανθρώπων σε καθεμιά από αυτές τις τάξεις. Ο Πλάτων, για να αιτιολογήσει την τριμερή αυτή διάκριση των τάξεων, χρησιμοποιεί «τον μύθο των μετάλλων». Σύμφωνα με τον μύθο αυτόν, όταν ο θεός έπλαττε τον καθένα, συνέσμιξε χρυσό για αυτούς που είναι ικανοί να εξουσιάζουν, άργυρο για τους *επίκουρους*, σίδηρο και χαλκό για τους γεωργούς και τους τεχνίτες. Κατά αυτήν τη μοιρασιά, οι *άρχοντες* είναι φτιαγμένοι από χρυσό, οι *φύλακες επίκουροι* από ασήμι και οι *δημιουργοί* είναι κατασκευασμένοι από χαλκό και για αυτό είναι προορισμένοι να δουλεύουν. Δεδομένου, όμως, ότι η ιδεώδης πολιτεία δε κυβερνάται από ανθρώπους που ξεχωρίζουν λόγω καταγωγής, αλλά λόγω πνεύματος, η αρμοδιότητα των αρχόντων είναι «η παρατήρηση του μίγματος των μετάλλων», που υφίσταται στον χαρακτήρα όλων. Στην περίπτωση που κάποιος απόγονός τους έχει μέσα του χαλκό, ενώ ανήκει στην τάξη των φυλάκων, δε θα πρέπει να διστάσουν να τον

---

⁴³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 374e 5-7

⁴⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, ό.π., σελ. 10

⁴⁵ Κοπιδάκης, Μ., Πατρικίου, Έλ., Λυπουρλής, Δ., Μωραΐτου, Δ.(2014), ό.π., σελ. 96

⁴⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 433e 12

υποβιβάσουν στην τάξη των δημιουργών⁴⁷, γιατί «...υπάρχει χρησμός πως τότε η πόλη θα αφανιστεί, όταν τη φύλαξή της θα την αναλάβει φύλακας που θα' χει μέσα του σίδερο ή άλλος που θα' χει χαλκό⁴⁸ ».

Έτσι, σύμφωνα με τον Πλάτωνα κάθε άνθρωπος θα εντάσσεται με τη γέννησή του στην κατάλληλη τάξη και θα αναλαμβάνει τις αντίστοιχες αρμοδιότητες.

Οι βασικές λειτουργίες της κοινωνίας αυτής είναι η παραγωγή των αγαθών (δημιουργοί), η διασφάλιση της κοινωνικής ηρεμίας και τάξης (φύλακες-επίκουροι) και η σωστή και συνετή λήψη αποφάσεων, που αφορούν στο κοινωνικό σύνολο (άρχοντες-παντελείς φύλακες). Είναι προφανές, επομένως, ότι στις τρεις αυτές λειτουργίες αναλογούν οι τρεις κοινωνικές κατηγορίες.

Οι φύλακες

Είδη φυλάκων

Οι φύλακες χωρίζονται σε *επίκουρους* και *φύλακες-παντελείς*⁴⁹. Οι φύλακες παντελείς δηλώνονται κάποιες φορές και ως *άρχοντες*⁵⁰, αλλά και ως *τέλειοι φύλακες*⁵¹.

Οι επίκουροι-φύλακες βοηθούν στο έργο των αρχόντων, συμμετέχοντας ορισμένες φορές στη λήψη αποφάσεων. Παράλληλα, οι επίκουροι-φύλακες είναι αυτοί που λειτουργούν ως προστάτες και υπερασπιστές της πολιτείας και των πολιτών, άνθρωποι που αφιερώνουν τη ζωή τους στην προστασία του κοινού καλού⁵², πρόκειται δηλαδή για ένα στρατιωτικό σώμα.

Οι παντελείς-φύλακες είναι εκείνοι που προκύπτουν έπειτα από προσεκτική επιλογή και κατάλληλη εκπαίδευση της τάξης των επίκουρων-φυλάκων. Αναλαμβάνουν τη διοίκηση της πόλης, αλλά και τη φύλαξη αυτής από εξωτερικούς εχθρούς και εσωτερικά προβλήματα⁵³. Αξιοσημείωτο είναι, το ότι εάν δεν κυβερνήσουν την πολιτεία οι παντελείς-φύλακες, η πολιτεία δεν μπορεί να είναι τέλεια. Μόνο οι

---

⁴⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 415a-d

⁴⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 415c

⁴⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 414b 7

⁵⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 412c 2

⁵¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 428d 7

⁵² Κογρέ, ΑΙ. (1993), *Φιλοσοφία και Πολιτεία*, Κασίμη, Λ., μετάφραση, Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια, σελ. 128

⁵³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 414b

άρχοντες μπορούν να κυβερνήσουν μια ιδανική πολιτεία και με τα χαρίσματά τους μπορούν να συμβάλουν στη βελτίωση της ζωής κάθε ανθρώπου⁵⁴.

Τα χαρακτηριστικά και οι αρμοδιότητες των φυλάκων

Ο Πλάτων προσπαθεί να επιλέξει τις ικανότερες φύσεις και να τις εκπαιδεύσει ορθά, ώστε να διαπλάσσει με τον κατάλληλο τρόπο τους σωστούς φύλακες. Σε αυτό το σημείο, ο Πλάτων δίνει έμφαση στη σημασία της προσεκτικής επιλογής των φυλάκων, προκειμένου να επιτύχει η εκπαίδευσή τους. Η μέθοδος της επιλογής δεν είναι περίπλοκη. Εξαρτάται περισσότερο από την ικανότητα του δασκάλου, τον οποίο ο Πλάτων θεωρεί υπόδειγμα για τον καθορισμό της ορθής φύσης που πρέπει να διαθέτει ο φύλακας⁵⁵.

Ο Πλάτων προσδιορίζει τα απαραίτητα προσόντα που πρέπει να διαθέτουν οι φύλακες σε σωματικά και ψυχικά, αποδίδοντας, όμως, ιδιαίτερη έμφαση στα ψυχικά. Τα σωματικά τα συνοψίζει ως εξής: οξυμένη αντιληπτική ικανότητα, ευκινησία ώστε να κινούνται γρήγορα, σωματική δύναμη⁵⁶. Επομένως, ο φύλακας οφείλει να διαθέτει άριστη φυσική κατάσταση, προκειμένου να ανταποκριθεί με επιτυχία στα καθήκοντά του, καθώς υπάρχει πάντοτε το ενδεχόμενο να εμπλακεί σε κάποια μάχη, ώστε να υπερασπιστεί την πολιτεία έναντι των εξωτερικών εχθρών. Η φυσική κατάσταση, όμως, δεν επαρκεί, ώστε ο φύλακας να επιτελέσει το καθήκον του, καθώς πρέπει να είναι προικισμένος και με ψυχικές αρετές. Συγκεκριμένα, ο Πλάτων τονίζει την ανάγκη, η λογική του φύλακα να ελέγχει τα συναισθήματα και τις επιθυμίες του.

Οι φύλακες θα πρέπει να είναι προσωπικότητες που να μη διαθέτουν μόνο γνώσεις και συνθετική σκέψη, αλλά πείρα ζωής, διοικητικές ικανότητες και άτρωτο χαρακτήρα. Χρέος τους θα είναι η ανάληψη της εξουσίας από αίσθηση καθήκοντος. Επίσης, δε θα πρέπει να διαθέτουν ούτε προσωπική περιουσία, ούτε καν οικογένεια, για να είναι ανεπηρέαστοι και ολόψυχα αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους⁵⁷.

---

⁵⁴ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 130

⁵⁵ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 273

⁵⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 375a 3-6

⁵⁷ Κοπιδάκης, Μ., Πατρικίου, Έλ., Λυπουρλής, Δ., Μωραΐτου, Δ.(2014), ό.π., σελ. 100

Όλα τα αναγκαία προς το ζην τους θα παρέχονται από τους υπόλοιπους πολίτες (τάξη δημιουργών).

Σε όλη την *Πολιτεία*, ο Πλάτων επανέρχεται στο θέμα ότι το κράτος εξαρτάται από την εκπαίδευση των φυλάκων και ή σώζεται ή χάνεται μαζί με αυτήν⁵⁸. Ο ρόλος αυτών είναι ο βασικότερος όλων στο πλατωνικό κράτος⁵⁹. Για να μπορέσουν οι φύλακες να ανταποκριθούν στα καθήκοντά τους, απαιτείται η εξειδικευμένη εκπαίδευσή τους. Πρέπει, αρχικά, να γίνει μια πολύ αυστηρή επιλογή μεταξύ των εφήβων της πολιτείας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο πνεύμα, το ήθος, αλλά και τη σωματική τους κατάσταση. Στο στάδιο αυτό δε γίνεται διαχωρισμός μεταξύ των δύο φύλων. Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες είναι, κατά κανόνα, πιο αδύναμες από τους άνδρες, τόσο σωματικά, όσο και πνευματικά, αυτή η διαφορά κατά τον Πλάτωνα δεν είναι ποιοτική ή ουσιώδης και δεν είναι τόσο μεγάλη, ώστε να δικαιολογεί τον αποκλεισμό τους από την υπηρεσία της πολιτείας. Συνεπώς, παρέχεται κοινή παιδεία σε όλους⁶⁰.

Οι δημιουργοί

Οι δημιουργοί είναι η πολυπληθέστερη ομάδα της κοινωνίας. Η ομάδα αυτή περιορίζεται στην υλική συντήρηση της πολιτείας⁶¹ και βοηθά τους φύλακες παρέχοντάς τους τα προς το ζην. Οι δημιουργοί είναι γεωργοί, τεχνίτες, έμποροι, εργάτες, επαγγελματίες, άνθρωποι δηλαδή προορισμένοι για χειρωνακτικές ασχολίες. Τέλος, έχουν αρκετή σωματική δύναμη και αντέχουν στις βαριές δουλειές.

---

⁵⁸ Annas, J.(1981) , ό.π., σελ. 105

⁵⁹ Koyré, Al. (1993), ό.π., σελ. 115

⁶⁰ Ο.π., σελ. 116-117

⁶¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 371a-e

2.1.3 Οι αρετές της πολιτείας

Ο Πλάτων θεωρεί ότι αν η πόλη είναι καθ' όλα σωστή, τότε είναι φανερό ότι θα έχει τέσσερις αρετές: τη σοφία, την ανδρεία, τη σωφροσύνη και τη δικαιοσύνη⁶². Το καθένα από αυτά τα στοιχεία της κοινωνίας κάνει αυτό για το οποίο υφίσταται ανάγκη, ανάλογα με τον ρόλο του μες στην κοινωνία, χωρίς να παρεμποδίζει τη λειτουργία των άλλων και να ξεπερνά τα όρια που έχουν οριστεί για τον καθένα⁶³.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθούμε στη στενή σχέση της πολιτείας με την ψυχή. Αυτή φαίνεται και από τον τρόπο που επιλέγει ο Πλάτων να μιλήσει για την πολιτεία. Συγκεκριμένα, ο Πλάτων χρησιμοποιεί την πολιτεία ως μέσον για να εξηγήσει τον σκοπό, τη φύση και τη λειτουργία της δικαιοσύνης στην ψυχή. Επειδή υπάρχει δικαιοσύνη και στην ψυχή και στην πολιτεία ολόκληρη, πρέπει να είμαστε σε θέση να διακρίνουμε τον χαρακτήρα αυτής στην πολιτεία. Για τον Πλάτωνα, αυτά τα δύο είναι ακριβώς τα ίδια, είτε σε κατάσταση υγείας, είτε σε κατάσταση παρακμής. Η αρχή, σύμφωνα με την οποία, ο καθένας πρέπει να πράττει τα δικά του, κατά τον Πλάτωνα συνδέεται με τη φύση της αρετής, η οποία δεν είναι άλλη από την άριστη λειτουργία του όλου, αλλά και καθενός από τα μέρη αυτού⁶⁴.

Η σοφία

Με την έννοια «σοφία» νοείται η πλήρης γνώση για τη σωστή διαρρύθμιση της πολιτείας και τη διαμόρφωση των σχέσεων των πολιτών της. Οι άνθρωποι με τη σοφία μαθαίνουν να κρίνουν σωστά. Βασικό είναι το ότι η πόλη καθίσταται σοφή, όχι επειδή υπάρχουν κάποιοι σοφοί άνθρωποι μέσα σε αυτήν, αλλά επειδή είναι έτσι διαρθρωμένη, ώστε οι σοφοί να έχουν αναλάβει το ρόλο διακυβέρνησης της πόλης και να διαποτίζεται ολόκληρη με σοφία⁶⁵. Η πόλη επομένως, είναι σοφή, επειδή ορισμένοι (οι φύλακες) γνωρίζουν τα θέματά της και διακατέχονται από φρόνηση και σύνεση⁶⁶.

---

⁶² Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 142

⁶³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 427e 10

⁶⁴ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 272

⁶⁵ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 144

⁶⁶ Ο.π., σελ. 145

Η ανδρεία

Μια ακόμη αρετή που πρέπει να έχει η ιδεώδης πολιτεία είναι η ανδρεία. Ανδρεία ονομάζεται η αρετή εκείνη, σύμφωνα με την οποία μπορεί κανείς να αντιλαμβάνεται και να αντιμετωπίζει τους κινδύνους σε μια πόλη, χωρίς να φοβάται⁶⁷. Με την ανδρεία διασφαλίζεται η άμυνα της πόλης σε κάθε περίπτωση. Επιπλέον, η ανδρεία δεν επηρεάζεται από συναισθήματα, όπως χαρά, λύπη, επιθυμίες και φόβους⁶⁸. Αξιοσημείωτο είναι, το ότι οι νόμοι συμβαδίζουν με την αρετή της ανδρείας, δηλαδή λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να καθιστούν τη συμπεριφορά των επίκουρων-φυλάκων ανδρεία⁶⁹, παρά τους πειρασμούς και τους εξαναγκασμούς⁷⁰. Για τον Πλάτωνα, η πόλη είναι ανδρεία λόγω της ανδρείας των επίκουρων-φυλάκων, οι οποίοι συγκροτούν τον στρατό.

Η σωφροσύνη

Ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις της τέλει πολιτείας πρέπει να βρίσκεται και η σωφροσύνη. Η σωφροσύνη είναι ένα είδος χαλιναγώγησης κάποιων επιθυμιών και απολαύσεων⁷¹, μια μορφή, δηλαδή, αυτοελέγχου. Στην περίπτωση της εξέτασης των αρετών σε επίπεδο πόλης, η σωφροσύνη μπορεί να οριστεί ως η αρμονική κυριαρχία μιας κοινωνικής τάξης πάνω στις υπόλοιπες. Πιο συγκεκριμένα, στην πόλη αυτήν οι επιθυμίες και απολαύσεις των πολλών ελέγχονται από τις επιθυμίες και τη φρονιμάδα των λιγοστών και πιο ευγενικών ανθρώπων⁷². Η κυριαρχία αυτή επιτυγχάνεται με αρμονικό τρόπο και έτσι οι κοινωνικές τάξεις, που κυβερνώνται από τους φύλακες, αποδέχονται πρόθυμα τη διακυβέρνησή τους⁷³.

---

⁶⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 429c

⁶⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 429c 7- 429d 1-3

⁶⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 429c 1 και 430b 2

⁷⁰ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 147

⁷¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 430e 6-7

⁷² Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 431d 1-2

⁷³ Pappas, N.(1995), *Πολιτεία του Πλάτωνα*, (Παπαγιαννάκος, Δ.(2006), Μετάφ.), Αθήνα: εκδ. Οκτώ, σελ. 86

Η δικαιοσύνη

Η τέλεια πολιτεία χαρακτηρίζεται, όπως αναφέρθηκε, από σοφία, ανδρεία, σωφροσύνη. Εκτός, όμως, από τις παραπάνω αρετές, θα πρέπει να υπάρχει στην πόλη αυτή και η δικαιοσύνη⁷⁴.

Η δικαιοσύνη στην πολιτεία, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, είναι η αρχή βάσει της οποίας, κάθε τάξη οφείλει να εκτελεί μία και μόνο εργασία⁷⁵. Εάν οι άρχοντες, οι φύλακες και η εργαζόμενη τάξη, που έχουν προκαθορισμένα καθήκοντα, εκτελούν την εργασία τους όσο το δυνατόν καλύτερα, το κράτος, που συνίσταται από τη συνεργασία των τριών, θα γίνει το καλύτερο δυνατό κράτος. Κάθε τάξη χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη αρετή. Ο άρχοντας πρέπει να είναι σοφός και ο στρατιώτης γενναίος. Η τρίτη αρετή, η σωφροσύνη, δεν αποτελεί αρετή της τρίτης τάξης, αλλά είναι σημαντικό αυτή να τη διαθέτει⁷⁶. Με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή με την ύπαρξη της κάθε αρετής στην αντίστοιχη τάξη, επέρχεται μια ισορροπία, που οδηγεί στη δικαιοσύνη.

2.1.4 Αντιστοιχία ψυχής-πολιτείας και ορισμός της δικαιοσύνης

Η ψυχή

Βασικό ενδιαφέρον της *Πολιτείας* είναι η ανθρώπινη ψυχή. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, τα μέρη της ψυχής είναι: *το επιθυμητικόν, το θυμοειδές και το λογιστικόν*.

Τα τρία αυτά διαφορετικά στοιχεία της ψυχής αντιστοιχούν στις τρεις ομάδες της πολιτείας. Συγκεκριμένα, *το επιθυμητικόν* αντιστοιχεί στην τάξη των δημιουργών, *το θυμοειδές* στην τάξη των επίκουρων-φυλάκων, ενώ *το λογιστικόν* στην τάξη των αρχόντων.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η δικαιοσύνη στην ψυχή έχει να κάνει με το ότι καθένα από τα τρία ψυχικά γένη (*επιθυμητικόν, θυμοειδές, λογιστικόν*) πράττει τα

---

⁷⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 432b 1-5

⁷⁵ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 86

⁷⁶ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 305

δικά του, χωρίς να υπεισέρχεται στην περιοχή των δύο άλλων⁷⁷. Από αυτό συνάγεται και το ότι η ουσία της δικαιοσύνης δεν εντοπίζεται στην διυποκειμενική σφαίρα και σε εξωτερικές πράξεις, αλλά αποτελεί εσωτερική κατάσταση και διάθεση του υποκειμένου, του συλλογικού (πόλις) όσο και του ατομικού (ψυχή), μια εσωτερική τακτοποίηση δική του⁷⁸.

Το επιθυμητικόν

Το επιθυμητικόν είναι το μεγαλύτερο μέρος της ψυχής και περιλαμβάνει τις επιθυμίες και τα πάθη. Είναι αυτό με βάση το οποίο εκφράζονται οι σωματικές ανάγκες. Το επιθυμητικόν υποκινεί τις επιθυμίες του ατόμου και λειτουργεί με γνώμονα αυτό που θέλει να αποκτήσει, χωρίς περαιτέρω σκέψη. Αντιτίθεται στο λογιστικό και στο θυμοειδές και αγωνίζεται να τα υποδουλώσει⁷⁹. Στο Θ' Βιβλίο της *Πολιτείας* φαίνεται η αντίληψη του Πλάτωνα για αυτό το μέρος της ψυχής: «...Το έχουμε αποκαλέσει επιθυμητικόν λόγω της έντασης που χαρακτηρίζει τις επιθυμίες για το φαγητό, για το ποτό, για τις ερωτικές απολαύσεις κι όλα όσα πάνε με αυτά, επίσης φιλοχρήματο, επειδή οι επιθυμίες αυτού του είδους ικανοποιούνται προπάντων με το χρήμα⁸⁰».

Το θυμοειδές

Το θυμοειδές είναι η συναισθηματική λειτουργία της ψυχής. Δεν πρόκειται απλώς για τον θυμό, ούτε το συναίσθημα γενικά. Αφορά περισσότερο ό,τι αισθάνεται το άτομο για τα πράγματα και το πώς επηρεάζεται από αυτά, παρά το πώς τα σκέφτεται⁸¹. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, το θυμοειδές μπορεί να γίνει σκληρό και δύστροπο, εάν δεν ανατραφεί σωστά, ενώ με τη σωστή ανατροφή είναι αυτό που καθιστά τους ανθρώπους ανδρείους⁸². Το μέρος αυτό της ψυχής, που προσπαθεί πάντα

---

⁷⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 441c-d, 441e

⁷⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, ό.π., σελ. 10-11

⁷⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 439d-e

⁸⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, Θ', 580e-581a

⁸¹ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 164

⁸² Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ' 410d 8

για κυριαρχία, νίκη και καλή φήμη, καθοδηγείται από τα πάθη του⁸³. Το *θυμοειδές* είναι σύμμαχος του λογιστικού και παραμένει πιστό, εκτός κι αν διαφθαρεί από το επιθυμητικόν⁸⁴.

Το λογιστικόν

Τέλος, το *λογιστικόν* είναι το μέρος εκείνο της ψυχής, μέσω του οποίου ο άνθρωπος μαθαίνει και συλλογίζεται⁸⁵. Οι κύριες λειτουργίες του είναι η αναζήτηση της αλήθειας και η αύξηση των γνώσεων, αλλά και η διακυβέρνηση της ψυχής. Το *λογιστικόν* θέλει να ανακαλύψει κάθε αλήθεια, τόσο στην πρακτική, όσο και την νοητική σφαίρα. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε, το *λογιστικόν* χαρακτηρίζει τους άρχοντες, οι οποίοι κυβερνούν τις υπόλοιπες τάξεις. Συνεπώς, βάσει της αντιστοιχίας πολιτείας και ψυχής, το *λογιστικόν* (μέσω των αρχόντων) κυβερνά τα υπόλοιπα μέρη της ψυχής⁸⁶ (που αντιστοιχούν στους φύλακες-επίκουρους και τους δημιουργούς).

2.1.5 Συνοπτική παρουσίαση του πέμπτου, έκτου και έβδομου βιβλίου της *Πολιτείας* και η θεωρία των Ιδεών

Προχωρώντας στο πέμπτο βιβλίο της *Πολιτείας*, ερχόμαστε αντιμέτωποι με τον αναγκαίο τύπο ζωής της τάξης των φυλάκων. Ο Πλάτων, αποκλείοντας την ιδιωτική περιουσία αυτών, φτάνει στην κοινοκτημοσύνη των γυναικών και των παιδιών και εξισώνει πλήρως τους άνδρες και τις γυναίκες στην υπηρεσία του κράτους. Γυναίκες και άνδρες πρέπει να λαμβάνουν την ίδια παιδεία και αγωγή και να ασκούνται στα ίδια έργα πολέμου.

Από την τάξη των φυλάκων θα προέλθουν και οι φύλακες-παντελείς (άρχοντες), οι οποίοι, όμως, πρέπει να ακολουθήσουν μια πολύχρονη διαδικασία μόρφωσης. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται μια αναλυτική περιγραφή του εκπαιδευτικού συστήματος και

---

⁸³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Θ', 581b

⁸⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 441a

⁸⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Δ', 439d

⁸⁶ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 162

έτσι καθίσταται σαφές ότι η ιδανική πόλη αποτελεί έναν παιδευτικό θεσμό, αφιερωμένο στην ανατροφή και την παιδεία⁸⁷. Αξιοσημείωτο είναι, το ότι μόνο αν οι

παντελείς- φύλακες πάρουν στα χέρια τους την εξουσία, θα γίνει η μεταβολή προς το Αγαθό μέσα στην πολιτειακή ζωή⁸⁸, κάτι για το οποίο θα ακολουθήσει εκτενής επεξήγηση.

Στη συνέχεια, στο έκτο και έβδομο βιβλίο, γίνεται αναφορά στη θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνα, η οποία συμβάλλει στην κατανόηση της ιδέας του Αγαθού. Ο Πλάτωνας χωρίζει τον κόσμο σε δύο επίπεδα: στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων και τον κόσμο των Ιδεών. Το πρώτο επίπεδο αφορά στα αντικείμενα που μας περιβάλλουν και τα οποία αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας. Το δεύτερο επίπεδο περιλαμβάνει τις Ιδέες.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα αντικείμενα που μας περιβάλλουν δεν είναι πραγματικά όντα, είναι ψεύτικες απεικονίσεις, τις οποίες, όμως, οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται, λόγω πλάνης, ως αληθινές. Με λίγα λόγια, τα αντικείμενα του αισθητού κόσμου είναι είδωλα των πραγματικών αντικειμένων. Η αλήθεια, που κρύβεται πίσω από τα είδωλα αυτά, είναι οι Ιδέες, τα «όντως όντα», που βρίσκονται στον νοητό κόσμο.

Τέλος, θα μπορούσαμε, συνοπτικά, να αναφέρουμε ότι το Αγαθό προσδίδει στα νοητά αντικείμενα την αλήθεια, αλλά και στον άνθρωπο, που βρίσκεται στον δρόμο της γνώσης, τη δυνατότητα να τα συλλάβει. Ο Πλάτων προσπαθεί να εξηγήσει την ιδέα του Αγαθού μέσα από την παρουσίαση τριών αλληγοριών (του Ήλιου, της Γραμμής και του Σπηλαίου), που θα αναφερθούν στη συνέχεια.

---

⁸⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. (2002), σελ.12

⁸⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ε', 473d

2.1.6 Συνοπτική παρουσίαση του όγδοου, ένατου και δέκατου βιβλίου της *Πολιτείας*, η διερεύνηση της αδικίας στην ψυχή και τα πολιτεύματα

Στο όγδοο και ένατο βιβλίο της *Πολιτείας*, εκτίθεται ο εκφυλισμός του κράτους, καθώς αυτό περνά από τα διάφορα στάδια πολιτευμάτων και, συγκεκριμένα, από την τιμοκρατία, την ολιγαρχία, τη δημοκρατία στην τυραννία. Σε καθένα από αυτά τα τέσσερα *ημαρτημένα* πολιτεύματα η νοσηρή κατάσταση αισθητοποιείται και περιγράφεται, όπως εκδηλώνεται στην πόλη, αλλά και την ψυχή, δεδομένου ότι ο παραλληλισμός ανάμεσα στο κράτος και την ατομική ψυχή συνεχίζεται. Το συμπέρασμα είναι ότι η τέλεια αδικία ταυτίζεται με την τυραννία, αλλά και ότι ο τύραννος είναι ο πιο άδικος και, παράλληλα, δυστυχισμένος άνθρωπος.

Τέλος, στο δέκατο βιβλίο ο Πλάτων ολοκληρώνει την *Πολιτεία*, επιστρέφοντας, για μια ακόμη φορά, στο θέμα της ποίησης και συγκεκριμένα στην επίκριση αυτής, κάτι για το οποίο θα ακολουθήσει λεπτομερής αναφορά. Επιπροσθέτως, γίνεται αναφορά στην αθανασία της ψυχής.

2.2 Παρουσίαση εκπαιδευτικού συστήματος

Στο κεφάλαιο, που ακολουθεί, γίνεται αναφορά στην εκπαίδευση των φυλάκων. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι φύλακες πρέπει να αποκτήσουν μια ψυχοσωματική καλλιέργεια, η οποία θα επιτευχθεί με τη μουσική, τη γυμναστική, αλλά και τη διδασκαλία της αριθμητικής, της γεωμετρίας, της αστρονομίας και της αρμονικής.

2.2.1 Η εκπαίδευση των φυλάκων

Κύρια αρχή του Πλάτωνα είναι ότι η πόλη πρέπει να άρχεται από τους πιο ικανούς πολίτες, τους *φύλακες*. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Πλάτωνας περιγράφει λεπτομερώς την εκπαίδευσή τους. Η εκπαίδευση των φυλάκων πρέπει να είναι τέτοια

ώστε να τους κάνει να αποκτήσουν τα προσόντα, που θα τους καταστήσουν ικανούς να κυβερνούν⁸⁹. Εκτός από το περιεχόμενο της εκπαίδευσης των *φυλάκων*, η παιδεία καλύπτει το σύνολο της ανάπτυξης του παιδιού⁹⁰ και νοείται ως το ευρύ φάσμα της ηθικής διαπαιδαγώγησης⁹¹.

Για να μπορέσουν οι *φύλακες* να συνδυάζουν αρμονικά την ευνοϊκή διάθεση προς τους συμπολίτες τους, αλλά και την επιθετικότητα έναντι των εχθρών, θα πρέπει να λάβουν μόρφωση, αφενός πνευματική και αφετέρου σωματική. Ο Πλάτων μάλιστα επισημαίνει, ότι από τις τάξεις των *φυλάκων* θα προέλθουν και οι άρχοντες της πολιτείας⁹².

Η εκτενής περιγραφή της εκπαίδευσης αρχίζει στο δεύτερο βιβλίο της *Πολιτείας*. Οι συνομιλητές ξεκινούν από το σύστημα αγωγής της εποχής εκείνης, το οποίο στηριζόταν στη μουσική και τη γυμναστική. Στόχος αυτών είναι η διάπλαση της ψυχής και του σώματος του ατόμου αντίστοιχα⁹³. Ο Σωκράτης αποκαλεί τη μουσική και τη γυμναστική «βασική εκπαίδευση των φυλάκων». Μουσική είναι όλες εκείνες οι τέχνες, που αποδίδονται στις Μούσες. Η μουσική αποσκοπεί σε μια γενική καλλιέργεια, με κύρια αντικείμενα την ποίηση κάθε είδους, τον χορό, την αστρονομία και την ιστορία⁹⁴. Ο «μουσικός ανήρ» δεν είναι ένας καλός μουσικός, αλλά ένας καλλιεργημένος και εγγράμματος άνθρωπος⁹⁵.

Ο Πλάτων δίνει πρωτεύουσα θέση στην πνευματική μόρφωση, η οποία χωρίζεται σε δυο κατηγορίες, στους μύθους και τη μουσική και στη σωματική μόρφωση, η οποία σχετίζεται με τη γυμναστική. Αρχίζοντας από την τρυφερότερη ηλικία τους, χωρίς να αφεθεί τίποτα στην τύχη, ούτε τα νανουρίσματα, ούτε τα παιχνίδια, ούτε οι μύθοι περί θεών και ηρώων, θα επιδιωχθεί η εντύπωση στην ψυχή των παιδιών των ηθικών και θρησκευτικών αρχών, του σεβασμού των νόμων και της αγάπης για την πολιτεία⁹⁶.

---

⁸⁹ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 105

⁹⁰ Ο.π., σελ. 107

⁹¹ Ο.π., σελ. 109

⁹² Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 414 b, 1-5

⁹³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 376e 2-4

⁹⁴ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 72

⁹⁵ Kouřé, Al.(1993), ό.π., σελ. 120

⁹⁶ Ο.π., σελ. 122

Η πορεία προς την ολοκλήρωση του ενάρετου ανθρώπου είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Όσοι από τους *φύλακες-επίκουρους* υποστούν με επιτυχία τις κρίσεις, που έχουν καθορισθεί, προάγονται μετά τα πενήντα τους έτη σε *φύλακες-παντελείς*, δηλαδή σε *άρχοντες (βασιλείς)*. Οι ενασχολήσεις αυτής της ολιγάριθμης αρχηγείας είναι εν μέρει πρακτικές (διοίκηση του κράτους) και εν μέρει θεωρητικές (ενασχόληση με τις επιστήμες και τη φιλοσοφία). Οι άρχοντες έχουν την ευθύνη για την εκπαίδευση της νέας γενιάς των *φυλάκων*, ζουν μακάρια, επειδή απολαμβάνουν τις πνευματικές ηδονές, που μόνο αυτές διαρκούν και όταν πεθάνουν, τιμώνται ως ήρωες⁹⁷.

Στο σημείο αυτό θα ακολουθήσει η περιγραφή των δύο βασικών στοιχείων αγωγής, της μουσικής και της γυμναστικής.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

Οι ρυθμοί της μουσικής, καθώς και η φυσική αγωγή των φυλάκων, έχουν ως σκοπό τη δημιουργία σκληρών στρατιωτών, οι οποίοι θα είναι αρκετά εξοικειωμένοι με τα πνευματικά και πολιτισμικά ζητήματα, ώστε να μη συμπεριφέρονται βάνανυσα στους άοπλους πολίτες. Δε θα γίνουν, όμως, μαλθακοί και ανίκανοι να πολεμήσουν τους εχθρούς της πόλης από την εύγευστη τροφή και τη γλυκιά μουσική. Η εκπαίδευσή τους θα πρέπει να συνδυάζει αρμονικά το αισθητικό τους κριτήριο με τη στρατιωτική τους συνείδηση⁹⁸.

Βασική είναι η πρόταση, σύμφωνα με την οποία, ο άνθρωπος που δε μυείται στη διδασκαλία της μουσικής, ενώ μπορεί να διαθέτει εντός του κάποια αίσθηση φιλομάθειας, δε θα μάθει να ερευνά και να αναζητά τη γνώση, διότι χωρίς την κατάλληλη αγωγή, το πνεύμα του γίνεται αδύνατο και οι αισθήσεις δεν οξύνονται. Άνθρωπος χωρίς καλλιέργεια γενικότερα είναι σαν ένα θηρίο άγριο και τα μόνα του χαρακτηριστικά είναι η αμάθεια και η έλλειψη χάρις⁹⁹.

---

⁹⁷ Βολονάκη, Μ., Αλμπάνης, Γ., Πανουτσόπουλος, Αν.(2008), *Πλάτωνα Πολιτεία*, Γ' Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης, Αθήνα: εκδ. Βολονάκη, σελ. 19

⁹⁸ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 78

⁹⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 411d 7,8- e 1,2

Ποίηση και μύθοι (περιεχόμενο, αφηγηματικός τρόπος)

Όπως προαναφέρθηκε, η μουσική περιελάμβανε κάθε τέχνη που τελούσε υπό την προστασία των Μουσών, μέσα στις οποίες την ποίηση, το τραγούδι και τη μουσική, με τη σημερινή έννοια του χορού. Επιπλέον, κομμάτι της μουσικής ήταν και οι «λόγοι», δηλαδή οι κάθε λογής εξιστορήσεις: παραμύθια, παραδόσεις, μύθοι, αφηγήσεις σε έμμετρο ή πεζό λόγο¹⁰⁰.

Σχετικά με τους μύθους και τους «λόγους», ο Πλάτων τονίζει την ηθική τους σημασία θέλοντας να καταστήσει σαφή την αξία αυτών ως μέσων μετάδοσης ηθικών και θρησκευτικών αληθειών¹⁰¹. Για τον λόγο αυτόν, και επειδή ο μύθος είναι ο καταλληλότερος τρόπος για να ξεκινήσει η διδασκαλία¹⁰², στο δεύτερο και τρίτο βιβλίο της *Πολιτείας*, τονίζεται ότι πρέπει να γίνεται επιλογή των αφηγήσεων εκείνων, που το περιεχόμενό τους θεωρείται παιδαγωγικά κατάλληλο. Οι μυθοποιοί και οι ραψωδοί πρέπει να ελέγχονται με προσοχή, γιατί η ψυχή του παιδιού παίρνει μορφή σχεδόν μόνιμη από αυτές τις διηγήσεις, όπως το σώμα από τα χέρια του γυμναστή. Μόνο με αυτόν τον τρόπο, θα εξουδετερώνεται η κακή επιρροή του ψεύδους της μυθολογίας στον χαρακτήρα των παιδιών και των νέων¹⁰³.

Πιο συγκεκριμένα, οι νεαροί φύλακες δεν πρέπει να έρχονται σε επαφή με μύθους που παρουσιάζουν τους θεούς να προκαλούν το κακό, να αλλάζουν τις μορφές τους ή να λένε ψέματα. Τέτοιοι μύθοι παραποιούν τους θεούς και παρέχουν στους νέους λανθασμένα πρότυπα συμπεριφοράς. Παράλληλα, ούτε οι αφηγήσεις πρέπει να παρουσιάζουν τους θεούς ή τους ήρωες αδύναμους ή αναξιοπρεπείς, καθώς οι φύλακες δεν πρέπει να έχουν τέτοια χαρακτηριστικά¹⁰⁴. Επίσης, στοιχεία, όπως ασυγκράτητο γέλιο¹⁰⁵ και έλλειψη αυτοκυριαρχίας¹⁰⁶ σε στίχους ποιητικών έργων, απορρίπτονται και πρέπει να διαγραφούν.

---

¹⁰⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, ερμηνευτικά σημειώματα, ό.π., σελ. 804

¹⁰¹ Ό.π., σελ. 804

¹⁰² Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 376d 9-10

¹⁰³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 377b 11- c 5

¹⁰⁴ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 73

¹⁰⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 388e 5-6

¹⁰⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 390b 2

Η παραδοσιακή λογοτεχνία απορρίπτεται και μάλιστα αναφέρονται συγκεκριμένα δύο ποιητές, ο Όμηρος και ο Ησίοδος¹⁰⁷, των οποίων τα έργα πρέπει να απομακρυνθούν από τη διδακτική διαδικασία, γιατί επιδρούν αρνητικά στην ψυχή των νέων¹⁰⁸, καθώς παρουσιάζουν τους θεούς να έχουν ανθρώπινα ελαττώματα και αδυναμίες, κάτι που, κατά τον Πλάτωνα, δηλώνει ασέβεια. Η έννοια του θείου, για εκείνον, αποτελεί κάτι το ανυπέρβλητο.

Βέβαια, πρέπει να τονίσουμε ότι ο Πλάτων δε θεωρεί ότι οι ποιητές πρέπει να περιοριστούν σε συγκεκριμένα και προδιαγεγραμμένα πρότυπα. Όλες, όμως, οι αντιλήψεις που ενέχουν ηθική αξία, η οποία φυτεύεται στην ψυχή του ανθρώπου μέσα από το έργο του ποιητή, πρέπει να εμπεριέχουν κατάλληλες αναφορές στον θεό και την ανθρώπινη αρετή¹⁰⁹.

Επιπροσθέτως, επειδή ένας από τους στόχους της παρεχόμενης εκπαίδευσης της τάξεως των φυλάκων είναι το να γίνουν ανδρείοι, θα πρέπει να δοθεί εξίσου μεγάλη προσοχή και στις τραγωδίες. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να αποκοπούν από αυτές θρήνοι σχετικοί με τον θάνατο και τον φόβο¹¹⁰. Εκτός αυτού, η τραγωδία και η κωμωδία ενδέχεται να βλάψουν ψυχικά τον άνθρωπο¹¹¹ λόγω της ηθικής σύγκρουσης¹¹² των προσώπων σε αυτές, καθώς υπονομεύουν και κατακερματίζουν το καλό ήθος¹¹³.

Δεδομένου ότι, ο νέος άνθρωπος δεν είναι σε θέση να διακρίνει τι είναι αλληγορικό και τι δεν είναι, και επειδή οι γνώμες, που ενστερνίζεται στη νεαρή ηλικία, δύσκολα αλλάζουν τα επόμενα χρόνια της ζωής του, πρέπει να δοθεί μεγάλη προσοχή σε αυτές¹¹⁴.

Εκτός, όμως, από το περιεχόμενο των λόγων, μεγάλη βαρύτητα δίνεται και στον αφηγηματικό τρόπο αυτών¹¹⁵. Σαφέστερα, γίνεται λόγος για τη μίμηση. Η μίμηση για τον Πλάτωνα, επιδρά στον χαρακτήρα αυτού που την κάνει. Κάθε μορφή μίμησης σημαίνει αλλαγή της ψυχής, δηλαδή, εγκατάλειψη της δομής της ψυχής για εκείνη τη

---

¹⁰⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Β', 376d 3

¹⁰⁸ Kouyré, Al.(1993), ό.π., σελ. 118

¹⁰⁹ Jaeger, W. (1959), σελ. 277

¹¹⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 386a 6-9

¹¹¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 394b 3- 395e 5

¹¹² Annas, J.(1981) , ό.π., σελ. 127

¹¹³ Ό.π., σελ. 124

¹¹⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 378d 7- e 1

¹¹⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 392c 6-8

στιγμή και προσαρμογή αυτής στον χαρακτήρα του προτύπου, είτε αυτό είναι καλό είτε είναι κακό. Για αυτό, ο Πλάτων θεσμοθετεί ότι οι φύλακες δεν πρέπει να έχουν καμία σχέση με την ηθοποιία, εκτός από την περίπτωση εκείνη, κατά την οποία αναπαριστούν άτομα που κατέχουν την αληθινή αρετή. Απαγορεύει δε, εντελώς, τη μίμηση των γυναικών, των δούλων, των ανθρώπων χαμηλού ήθους ή κατώτερης συμπεριφοράς, καθώς και των βάνουσων προσώπων, αυτών δηλαδή που δε χαρακτηρίζονται από καλοκαγαθία. Υπάρχει ένας καθορισμένος τρόπος, κατά τον οποίο μιλάει ο ευγενής άνθρωπος και διαφορετικός τρόπος για τον αντίθετό του. Εάν ο υποψήφιος φύλακας πρέπει να μιμείται κάποιους, αυτός θα πρέπει να διαλέξει τη μίμηση και το ύφος των ευγενών χαρακτήρων¹¹⁶.

Ο Πλάτων συμπεραίνει ότι οι μιμητικοί ποιητές επιδρούν άσχημα στην ψυχή με το να δημιουργούν κακές δυνάμεις μέσα σε αυτήν. Η κατηγορία για τον μιμητικό ποιητή είναι, ότι αυτός δημιουργεί μια κακή κατάσταση στην ψυχή του ατόμου προσπαθώντας να τέρψει το άλογο στοιχείο, που υπάρχει μέσα σε αυτήν. Έτσι, η ψυχή γίνεται ανίκανη να διακρίνει μεταξύ του σημαντικού και του ασήμαντου, γιατί ο ποιητής τα παρουσιάζει με τον ίδιο τρόπο. Αποδεικνύεται ότι ο ποιητής δημιουργεί μόνο είδωλα και όχι την αλήθεια.

Από μορφωτική άποψη, βασικό πρόβλημα στην ποίηση είναι ότι αυτή δεν απευθύνεται στο καλύτερο μέρος της ψυχής, αλλά στις συγκινήσεις και τα πάθη. Ένας άνθρωπος υψηλού ηθικού χαρακτήρα είναι δυνατόν να κυριαρχήσει τα συναισθήματά του, φροντίζοντας να μετριάσει τις αντιδράσεις του. Η ποίηση, όμως, έλκει το παιδικό μέρος. Όπως όταν ένα μικρό αγόρι που χτυπά, κρατά το πληγωμένο μέρος και κλαίει, έτσι και η ποίηση υπερβάλλει το μέγεθος της λύπης που προκαλείται από τη μίμηση. Επομένως, η ποίηση προτρέπει τους ανθρώπους να παραδοθούν εντελώς σε αυτές τις συγκινήσεις, αντί να συνηθίζουν τις ψυχές τους, ώστε να αναρρώνουν το ταχύτερο δυνατόν από τη συγκίνηση που έχουν αισθανθεί και να αντικαταστήσουν τον θρήνο με την ανάρρωση¹¹⁷.

Μια ακόμη κατηγορία για την ποίηση είναι ότι αυτή διαφθείρει τον νου μας. Όταν ο τραγικός ήρωας θρηνεί για τις συμφορές του και δείχνει τη λύπη του,

---

¹¹⁶ Jaeger, W.(1959), ό.π., σελ. 288

¹¹⁷ Ό.π., σελ. 119

αισθανόμαστε χαρά και παραδινόμαστε στη δύναμη του ποιητή. Η δική μας η συγκίνηση προέρχεται από τη συμπάθεια και θαυμάζουμε τον ποιητή που μπορεί καλύτερα να μας βάλει σε αυτήν την κατάσταση. Η συμπάθεια είναι η ουσία ολόκληρης της ποιητικής επίδρασης. Αλλά στην ιδιωτική ζωή συμπεριφερόμαστε με τελείως διαφορετικό τρόπο. Είμαστε προσεκτικοί να μην υποχωρήσουμε στη λύπη και τον θρήνο όταν υποφέρουμε για κάποια κακουχία. Περιφρονούμε τη διαγωγή που επαινούμε στη σκηνή και την καλούμε άνανδρη. Από αυτή, προέρχεται η ανωμαλία, κατά την οποία στην ποίηση ευχαριστιόμαστε να παρακολουθούμε έναν άνθρωπο, στη θέση του οποίου δε θα θέλαμε να βρισκόμαστε. Με άλλες λέξεις, το ηθικό ιδανικό μας βρίσκεται σε οξεία αντίθεση προς την ποιητική μας ευαισθησία¹¹⁸. Η φυσική επιθυμία να κλάψουμε και να παραπονεθούμε, ενώ αποκρύπτεται στη ζωή μας, ενθαρρύνεται από τον ποιητή και εμείς απολαμβάνουμε την πορεία αυτή. Η μοναδική ποίηση, που είναι κατάλληλη για το ιδανικό κράτος, αποτελείται από ύμνους προς τους θεούς και ποιήματα προς έπαινο διακριθέντων αντρών.

Ο Πλάτων επανέρχεται στο θέμα της ποίησης στο τέλος της *Πολιτείας* και συγκεκριμένα στο δέκατο βιβλίο, στο οποίο δικαιολογείται η επίκριση των ποιητών και αναφέρονται ξανά οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν από την επαφή με την ποίηση, δεδομένου ότι αυτή ενδέχεται να διαταράξει τη σωστή κατάσταση της ψυχής, εξαιτίας των παθών που δημιουργεί.

Μουσική (χορός)

Ο ρόλος της μουσικής εξάίρεται από τον Σωκράτη, καθώς ο ρυθμός και η αρμονία εισχωρούν βαθύτατα μέσα στην ψυχή και την επηρεάζουν σημαντικά, δίνοντάς της ωραία μορφή, αν κάποιος έχει καλή ανατροφή, αν όμως όχι, το αντίθετο¹¹⁹. Η βάση για την εκλογή των αρμονιών είναι το να χαρακτηρίζονται από ήθος, να έχουν, δηλαδή, μια ηθική ιδιότητα¹²⁰. Μόνο οι μουσικοί τρόποι και οι ρυθμοί που εκφράζουν το ήθος του ανδρείου ή σώφρονος ανθρώπου, επιτρέπονται. Προκειμένου, συνεπώς, η ψυχή των

---

¹¹⁸ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 120

¹¹⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 401d 3-7

¹²⁰ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 292

στρατιωτών να καταστεί ρωμαλέα και να μην είναι μαλθακή, ο Σωκράτης απορρίπτει θρηνητικές μελωδίες, οι οποίες μάλιστα δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ούτε από άνδρες, ούτε από γυναίκες. Οι μόνες μελωδίες, τις οποίες ο Πλάτων επιτρέπει, είναι αυτές που μιμούνται όσο το δυνατόν καλύτερα τους ήχους της φωνής ανθρώπων με φρονιμάδα, ανθρώπων που προάγουν το ηρωικό ήθος. Σχετικά με τα μουσικά όργανα, ο Πλάτων επιτρέπει μόνο την λύρα και την κιθάρα, απορρίπτοντας παράλληλα τα υπόλοιπα πολύχορδα όργανα που αποδίδουν όλες τις μελωδίες¹²¹.

Ζωγραφική και άλλες τέχνες

Όσον αφορά στη ζωγραφική, αναφέρεται με συντομία σε αυτήν, βάζοντάς τη στην ίδια κατηγορία με την υφαντική, την εσωτερική διακόσμηση, την αρχιτεκτονική. Ωστόσο, δεν είναι εντελώς σαφές κατά πόσον αποδίδει σε αυτά το ήθος που αποδίδει στη μουσική και την ποίηση¹²².

Η ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ

Παράλληλα με τη μουσική, ο Πλάτωνας οικοδομεί και τη γυμναστική. Ενώ το ενδιαφέρον του στέκεται, κυρίως, στη μουσική αγωγή, για τη μόρφωση των φυλάκων, ύψιστη σημασία έχει και η εξάσκηση του σώματος. Σχετικά με την προτεραιότητα της μουσικής σε σύγκριση με τη γυμναστική, τονίζεται ότι αυτή δεν οφείλεται στο ότι απλώς προηγείται χρονικά η πρώτη. Αυτή προηγείται απόλυτα από τη γυμναστική. Ένα σώμα σε καλή κατάσταση δε γίνεται μέσω της καλής του, και μόνο, φυσικής κατάστασης να καταστήσει καλή και την ψυχή. Όμως, ένα έξοχο πνεύμα μπορεί να συμβάλει στην τελειοποίηση του σώματος. Σε αυτό το γεγονός στηρίζει και ο Πλάτων το σχέδιο του παιδευτικού του συστήματος. Έχει την πρόθεση να δώσει στους νέους μια πλήρη αγωγή πνεύματος και έπειτα να τους αφήσει να φροντίσουν οι ίδιοι τις λεπτομέρειες της φυσικής τους άσκησης¹²³.

---

¹²¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 398d 7-9

¹²² Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 293

¹²³ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 295

Ο Πλάτων δεν εξαίρει τη συνεισφορά της γυμναστικής απλώς στην ανάπτυξη ενός ισχυρού μυϊκού συστήματος, αλλά τονίζει τη σημασία του συνδυασμού της με την ύπαρξη ψυχικών χαρισμάτων¹²⁴. Παρ' όλα αυτά, τα σωματικά χαρίσματα δε θα πρέπει να υποτιμώνται. Ιδιαίτερα, μάλιστα, οι φύλακες θα πρέπει να είναι άγρυπνοι όπως τα σκυλιά, να διαθέτουν οξύτητα όρασης και ακοής, υγεία που δε θα διαταράσσεται στις εκστρατείες λόγω της αλλαγής των υδάτων, της διατροφής, του ηλίου και του ψύχους¹²⁵. Ακόμη και η διατροφή θα πρέπει να είναι επιμελημένη και απλή, ώστε να αποφεύγονται πρακτικές υπερφαγίας¹²⁶. Χρειάζεται, όμως, προσοχή ως προς τη φροντίδα του σώματος, διότι αν ο άνθρωπος υπερβεί τα όρια της απλής γυμναστικής¹²⁷ και επιμελείται υπερβολικά τη σωματική του κατάσταση, τότε μπορεί να δημιουργηθεί εμπόδιο στην καλλιέργεια των ψυχικών του αρετών.

Είναι σαφές από τα παραπάνω, ότι η εκπαίδευση των φυλάκων δημιουργεί ένα κράμα μουσικής και γυμναστικής που προσφέρεται στην ψυχή με μέτρο¹²⁸. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η προέλευση των τεχνών της μουσικής και της γυμναστικής ανάγεται στον θεό, ο οποίος μέσω αυτών αποβλέπει στην καλλιέργεια του θυμοειδούς και της φιλοσοφικής διάθεσης, προκειμένου η ψυχή και το σώμα να συνυπάρχουν αρμονικά¹²⁹. Επομένως, οι φύλακες της Πολιτείας δεν είναι απλώς ικανοί μαχητές με ανεπτυγμένη τη σωματική ρώμη, αλλά έχουν και φιλοσοφική διάθεση. Σαν αποτέλεσμα αυτού δεν καθίστανται ούτε μαλθακοί, ούτε άγριοι.

Η ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ, Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ, Η ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΑΡΜΟΝΙΚΗ

Στο έβδομο βιβλίο της *Πολιτείας*, οι συνομιλητές συμφωνούν στο ότι οι νέοι, εκτός από τη μουσική και τη γυμναστική, πρέπει να εκπαιδεύονται και σε άλλα γνωστικά αντικείμενα. Πιο συγκεκριμένα, οι σπουδές εκείνες, που δεν πρέπει να απουσιάζουν από το εκπαιδευτικό σύστημα, είναι η αριθμητική, η γεωμετρία, η αστρονομία και η αρμονική.

---

¹²⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 403d 3-5

¹²⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 404a 9- 404b 2

¹²⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 404b 10-404e 2

¹²⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 407b 8

¹²⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 412a 1-3

¹²⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Γ', 411e 4-8

Αρχικά, η αριθμητική, θεωρείται ως κάτι *ελκτικό προς την ουσία*¹³⁰, καθώς προκαλεί τον άνθρωπο να σκεφτεί πέρα από την αίσθηση, ώστε να αποφανθεί για την ποιότητα ενός αντικειμένου. Στο σημείο που η αίσθηση αδυνατεί να καθορίσει την ποιότητα ενός αντικειμένου, επεμβαίνει η νόηση, η οποία αναγνωρίζει το «είναι» ενός αντικειμένου. Σημαντική κρίνεται, επίσης, η συμβολή της αριθμητικής, επειδή βοηθά στην εκτίμηση της θέσης των στρατών¹³¹, γεγονός που έχει πρακτική σημασία στις μάχες. Η γεωμετρία από πλευράς της, οδηγεί τη διανόηση από τη γένεση και τη φθορά, στην περιοχή του *αεί όντος*¹³². Απαραίτητη για την εκπαίδευση των *φυλάκων* κρίνεται και η αστρονομία, η οποία οδηγεί την ψυχή προς το *ον* και το *αόρατον*¹³³. Τελευταίο μάθημα στο οποίο αναφέρεται ο Πλάτων είναι η αρμονική, η οποία έχει σχέση με τη μουσική, εξυψώνει τη διανόηση στη μελέτη των αρμονικών αριθμών, απομακρύνοντας έτσι τους νέους από την αναζήτηση συμφωνιών σε μουσικά ακούσματα, που δεν είναι αρμονικά¹³⁴.

Συνοψίζοντας, η αριθμητική, η γεωμετρία, η αστρονομία, και η μουσική είναι οι επιστήμες που όντας στην υπηρεσία της φιλοσοφίας, βοηθούν τους ανθρώπους να φτάσουν σταδιακά σε όλο και πιο υψηλούς στοχασμούς έως και τη φιλοσοφική γνώση¹³⁵.

ΑΓΩΓΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ (ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ) ΠΑΙΔΙΩΝ

Ο Πλάτων ενδιαφέρεται για την αγωγή των γυναικών εκείνων, οι οποίες προορίζονται για σύζυγοι των *φυλάκων*. Αντιτίθεται στην άποψη ότι οι γυναίκες προορίζονται εκ φύσεως να γεννούν και να μεγαλώνουν παιδιά. Παραδέχεται, βέβαια, ότι σε σχέση με τους άντρες είναι πιο αδύναμες, αλλά αυτό είναι κάτι που δεν τις εμποδίζει να έχουν και αυτές καθήκοντα όσον αφορά στη φύλαξη της πολιτείας. Εάν, λοιπόν, πρόκειται να εκτελούν έργο, όμοιο με αυτό των ανδρών, θα πρέπει να λάβουν την κατάλληλη ανατροφή («τροφή») και παιδεία. Επομένως, και οι γυναίκες της

¹³⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 523a 2

¹³¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 525b 3-6

¹³² Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 525b 7-8

¹³³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 529b 1-3

¹³⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 531c-d

¹³⁵ Bormann, K.(1961), *Πλάτων*, μετάφραση Καλογεράκος, Ι.(2006), Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, σελ. 106

άρχουσας τάξης θα πρέπει να παιδευθούν όπως ακριβώς και οι άνδρες στη μουσική και τη γυμναστική¹³⁶.

Αφού συμπληρώσει τα περί μουσικής και αθλητικής αγωγής, μετά την παρέμβασή του περί αγωγής των γυναικών, παρεμβάλλει ένα τμήμα για τη στρατιωτική εκπαίδευση. Αυτό γίνεται αφού έχει μιλήσει για την «τροφή» των παιδιών, τα οποία όπως λέει, θα εθισθούν στα πολεμικά θεάματα και τους ήχους από μικρή ηλικία¹³⁷.

Το βασικό μέλημα του Πλάτωνα είναι το να καταστούν οι φύλακες, άνδρες ή γυναίκες, αληθινοί στρατιώτες. Κάτι τέτοιο δε σημαίνει απόλυτα το να γίνουν έμπειροι στη χρήση των όπλων, αλλά να εκπαιδευθούν κατάλληλα, ώστε να εκτελούν σωστά το έργο τους. Τα παιδιά των φυλάκων πρέπει να ακολουθούν τους γονείς τους σε εκστρατείες, με απαραίτητη προϋπόθεση να διασφαλίζεται η ζωή τους σε συνθήκες πολέμου. Πρέπει να γίνουν «θεωροί πολέμου», όχι για να αποκτήσουν τεχνικές δυνατότητες στη στρατιωτική τέχνη, αλλά για να σκληραγωγηθούν μέσα στις δύσκολες συνθήκες πολέμου¹³⁸. Η σκληραγωγή, μέσω της οποίας διαμορφώνεται ο χαρακτήρας τους, επέρχεται συνηθίζοντάς τα στους τρομακτικούς θορύβους και τα θεάματα της μάχης¹³⁹. Τα παιδιά με αυτόν τον τρόπο θα καταστούν γενναία.

2.3 Η εκπαίδευση των φιλοσόφων

Για να διαφυλαχθεί η πολιτεία πρέπει να βρίσκεται πάντα κάποιος που να κατέχει την τέχνη να την καθοδηγεί, διατηρώντας την παιδεία αυτής ισορροπημένη. Η απαίτηση αυτή δημιουργεί ένα νέο και σημαντικό ζήτημα, τη μόρφωση του παιδαγωγού. Αυτό λύνεται μέσω της ανάπτυξης του θεσμού του *φιλόσοφου-κυβερνήτη* (*παντελούς-φύλακα*). Για να ασκήσει κάποιος την ύψιστη αυτή εξουσία, θα πρέπει να έχει λάβει την καλύτερη μόρφωση.

---

¹³⁶ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 309

¹³⁷ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 317

¹³⁸ Πλάτων, Πολιτεία, Μαυρόπουλος, Θ. (2006), εισαγωγικά, περίληψη, μετάφραση, Αθήνα: εκδ. Ζήτρος, σελ. 923

¹³⁹ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 319

Η μόρφωση δεν τελειώνει όταν ο νέος άνδρας συμπληρώσει την εξάσκησή του ως φύλακας. Όσοι πρόκειται να γίνουν άρχοντες, επιλέγονται με βάση κάποια ιδιαίτερα κριτήρια. Συγκεκριμένα, οι φιλόδοξοι νέοι παρακολουθούνται συνεχώς και δοκιμάζονται, για να διαπιστωθεί ποιος από αυτούς διαθέτει τις ουσιαστικές αρετές του ηγέτη, σοφία και ενδιαφέρον για το κοινό αγαθό. Τίθεται σε δοκιμασία το αδιάφθορο του χαρακτήρα τους και ο αυτοέλεγχός τους σε πολλούς πειρασμούς¹⁴⁰. Επιπλέον, οι εν δυνάμει *φιλόσοφοι* εισάγονται σε μια λεπτομερή επιστημονική μύηση¹⁴¹. Μόνο εκείνοι που περνούν επιτυχώς τις δοκιμασίες αυτές, διάρκειας δεκαετιών, γίνονται δεκτοί ως *κυβερνήτες*¹⁴². Η εξωτερική ζωή του άρχοντα πρέπει να διακρίνεται από τη μέγιστη λιτότητα, πενία και αυστηρότητα. Σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να έχει ιδιωτική ζωή, ούτε καν δική του οικία ή γεύματα κατ' οίκον. Είναι εξ ολοκλήρου δημόσιος άντρας. Οι περιορισμένες του ανάγκες διατροφής και ένδυσης εξυπηρετούνται από την κοινότητα, καθώς ο ίδιος δεν μπορεί να διαθέτει χρήματα ή ιδιοκτησία¹⁴³.

Με λίγα λόγια, για την επιμόρφωση των εκλεκτών, μελλοντικών *φυλάκων*, απαιτείται η προσφορά μιας προχωρημένης μόρφωσης, έτσι ώστε αυτοί, φτάνοντας στο τέλος των σπουδών τους, να έχουν καταστεί πραγματικά καλλιεργημένοι άνθρωποι¹⁴⁴. Σκοπός αυτής της πολυετούς εκπαίδευσης δεν είναι η απόκτηση χρήσιμων γνώσεων από τους μελλοντικούς αξιωματούχους, μια δηλαδή τεχνογνωσία, αλλά η πνευματική και ηθική διάπλαση τους¹⁴⁵.

Στο σημείο αυτό, θα γίνει προσπάθεια προσέγγισης της έννοιας του Αγαθού, για την οποία γίνεται λόγος στην *Πολιτεία*. Επιπλέον, θα αναφερθούν οι τρεις αλληγορίες, μέσω των οποίων ο Πλάτων προσπαθεί να εξηγήσει στον αναγνώστη την ιδέα του Αγαθού.

Εν συνεχεία, θα παρουσιαστεί η ουσία της φιλοσοφικής παιδείας δίνοντας έμφαση στα κριτήρια επιλογής των φιλοσόφων, τα διδασκόμενα μαθήματα και κυρίως τη διαλεκτική παιδεία, καθώς και το χρονικό πλαίσιο των σπουδών των φιλοσόφων.

---

¹⁴⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, ΣΤ', 503e – 504a

¹⁴¹ Κογρέ, ΑΙ.(1993), ό.π., σελ. 123

¹⁴² Jaeger, W.(1959), ό.π., σελ. 300

¹⁴³ Ό.π., σελ. 301

¹⁴⁴ Κογρέ, ΑΙ.(1993), ό.π., σελ. 122

¹⁴⁵ Ό.π., σελ. 123

2.3.1 Η ιδέα του Αγαθού και οι αλληγορίες

Ο Πλάτων συγκροτεί το εκπαιδευτικό του σύστημα βασιζόμενος στην αλήθεια και θεωρεί ότι αυτή μπορεί να κατακτηθεί με γνώμονα την ορθολογική γνώση. Ο γνήσιος δημόσιος άνδρας, ο ηγέτης, ο ιδανικός άρχοντας, του οποίου η συγκρότηση διαμορφώνεται και εξετάζεται από τον φιλόσοφο, διακρίνεται από τους κίβδηλους άρχοντες ως κάτοχος της πραγματικής γνώσης, της θεμελιωμένης στον ορθό λόγο, σε αντίθεση με τη δόξα, την αγοραία γνώμη¹⁴⁶.

Πρόκειται για την ιδέα του Αγαθού, το ανώτατο μάθημα¹⁴⁷, την απόλυτη αυτή αρχή που αποτελεί τη βάση της πλατωνικής σκέψης. Στην *Πολιτεία* χαρακτηρίζεται ως το «ευδαιμονέστατον του όντος»¹⁴⁸. Το Αγαθόν είναι το ύψιστο παράδειγμα, ο φυσικός στόχος κάθε προσπάθειας¹⁴⁹. Επιπροσθέτως, η εκπαίδευση των φιλοσόφων-ηγετών σχετίζεται με αυτό, καθώς αυτό αποτελεί το ύψιστο αντικείμενο της εκπαίδευσής τους¹⁵⁰. Οι ενασχολήσεις των φιλοσόφων προορίζονται να ενοποιηθούν με την ηθική γνώση, που καθιστά τη ζωή άξια να τη ζει κανείς, και χάρη σε αυτήν τη γνώση οι φιλόσοφοι είναι ικανοί να κυβερνούν την ιδανική πολιτεία¹⁵¹.

Ο Πλάτωνας δε δίνει μια σαφή ερμηνεία για την ιδέα του Αγαθού, περιορίζεται αντίθετα σε κάποιους υπαινιγμούς. Σύμφωνα με αυτούς, Αγαθόν είναι: αυτό που σχετίζεται με «τα δίκαια και όμορφα πράγματα»¹⁵², αυτό που παρέχει την αλήθεια και είναι κάτι που κατακτάται γνωστικά¹⁵³. Το Αγαθόν είναι η πηγή του όντος και της γνώσης και κατέχει την ύψιστη θέση στο σύστημα Ιδεών.

Παρά το γεγονός ότι, ο Πλάτων, δεν εξηγεί με ακρίβεια την έννοια του Αγαθού, παραθέτει τρεις αλληγορίες, από τις οποίες εξάγονται κάποια συμπεράσματα, σχετικά με την πορεία προς το Αγαθό, την προσέγγισή του και τη σημασία της γνώσης. Οι

---

¹⁴⁶ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 159

¹⁴⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, ΣΤ', 505a 2-4

¹⁴⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 526e 3-4

¹⁴⁹ Jaeger, W.(1959), ό.π., τόμος Γ', σελ. 42

¹⁵⁰ Jaeger, W.(1959), ό.π. σελ. 40 - 41

¹⁵¹ Pappas, N., ό.π., σελ. 153-154

¹⁵² Πλάτων, *Πολιτεία*, ΣΤ', 506a 9

¹⁵³ Πλάτων, *Πολιτεία*, ΣΤ', 508e-509 a

συμβολισμοί, που περιέχονται στις αλληγορίες αυτές, βοηθούν τον αναγνώστη να προσεγγίσει την ιδέα του Αγαθού.

Οι αλληγορίες του Ηλίου και της Γραμμής

Στην αλληγορία του Ήλιου¹⁵⁴, το μάτι συμβολίζει τη νόηση, η όραση τη γνώση, τα ορατά αντικείμενα τις Ιδέες και ο ήλιος την ιδέα του Αγαθού. Συγκεκριμένα, όπως το μάτι βλέπει τα αντικείμενα χάρη στο φως που εκπέμπει ο ήλιος, έτσι και ο λογισμός του ανθρώπου μπορεί να γνωρίσει τις Ιδέες μόνο με τη διαμεσολάβηση της ιδέας του Αγαθού. Όπως ο ήλιος, πηγή κάθε ενέργειας, καθιστά δυνατή την ύπαρξη όλων των ζωντανών οργανισμών, έτσι και η ιδέα του Αγαθού δε μας επιτρέπει απλώς να γνωρίσουμε τις ιδέες, αλλά αποτελεί το πρωταρχικό αίτιο της ύπαρξής τους¹⁵⁵, αφού κάνει τα πράγματα να γίνονται πραγματικότητα¹⁵⁶.

Στην αλληγορία της Γραμμής¹⁵⁷, η διάκριση ανάμεσα στο ορατό και το νοητό γίνεται με μία γραμμή. Στη γραμμή αυτή, παρατηρούνται δύο τμήματα, η γνώση (που αντιστοιχεί στη νόηση) και η γνώμη (που αντιστοιχεί στην όραση)¹⁵⁸. Τα αντικείμενα της γνώσης υποδιαιρούνται σε ιδέες και μαθηματικά αντικείμενα¹⁵⁹, ενώ τα αντικείμενα της γνώμης στα συνήθη φυσικά αντικείμενα, τις σκιές και τα είδωλά τους¹⁶⁰.

---

¹⁵⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, ΣΤ', 507c-509b

¹⁵⁵ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 155

¹⁵⁶ Annas, J. , ό.π., σελ. 309

¹⁵⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, ΣΤ', 509d-511e

¹⁵⁸ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 157

¹⁵⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, 510c

¹⁶⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, 509d-510a

Η αλληγορία του Σπηλαίου

Η αλληγορία του Σπηλαίου¹⁶¹ μεταφράζει τα τμήματα της διαιρεμένης Γραμμής μεταξύ των ειδών της γνώσης, σύμφωνα με την εικόνα του ήλιου και του φωτός που είχαν αρχικά απεικονίσει την ιδέα του Αγαθού¹⁶².

Μέσα σε ένα σπήλαιο, που το άνοιγμά του είναι ελεύθερο στο φως, σε μεγάλη απόσταση, βρίσκονται, από παιδιά κιόλας, άνθρωποι που είναι δεμένοι με τέτοιο τρόπο, ώστε να κάθονται πάντοτε στην ίδια θέση και να μην μπορούν να στρέφουν γύρω το κεφάλι τους. Πίσω τους, σε κάποια απόσταση, καίει μια φωτιά, κι ανάμεσα στη φωτιά και στους δεσμώτες, στην επιφάνεια του εδάφους, περνάει ένας δρόμος και παράλληλα στον δρόμο είναι χτισμένο ένα τοίχιο. Κατά μήκος αυτού, κάποιοι άνθρωποι μεταφέρουν κάθε λογής κατασκευάσματα που εξέχουν από το τοίχιο. Οι δεσμώτες, από όλα αυτά, μπορούν να βλέπουν μόνο τις σκιές των κατασκευασμάτων που προβάλλονται με το φως της φωτιάς στον τοίχο του σπηλαίου¹⁶³.

Η αισθητηριακή αντίληψη αποτελεί τη μοναδική πηγή της γνώσης, ο άνθρωπος είναι τόσο δεμένος με τα δεσμά της άγνοιας, που δεν μπορεί να στρέψει το βλέμμα του από τα φαινόμενα στις αιτίες των φαινομένων. Αρχή κάθε μόρφωσης και παιδείας είναι η λύση από τα δεσμά της αφροσύνης, αυτή είναι η προϋπόθεση για την άνοδο της ψυχής στον τόπο εκείνο που νοητά μόνο μπορεί να γίνει γνωστή¹⁶⁴. Ο Πλάτωνας επιχειρεί να αποτυπώσει την πνευματική κατάσταση του απαίδευτου ανθρώπου, που αποδέχεται χωρίς κριτική σκέψη τα πράγματα όπως φαίνονται και με τον τρόπο αυτόν διαμορφώνει πεποιθήσεις.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, ο άνθρωπος δεν μπορεί μόνος του να οδηγηθεί στη γνώση των πραγμάτων και η όποια, φιλοσοφικού τύπου, προδιάθεσή του δεν αφυπνίζεται μόνη της¹⁶⁵. Χρειάζεται συστηματική παιδαγωγική παρέμβαση, για να κεντριστεί το ενδιαφέρον της ψυχής και να επιτευχθεί η υπέρβαση της κατάστασης των δεσμωτών της σπηλιάς. Ο δρόμος της σπηλιάς είναι ανηφορικός και επίπονος, οι δεσμώτες ζουν σε μια κατάσταση που την έχουν συνηθίσει και για αυτό τους είναι

---

¹⁶¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 514a- 517a

¹⁶² Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 165

¹⁶³ Bormann, K.(1961), ό.π., σελ. 102-103

¹⁶⁴ Ό.π., σελ. 105

¹⁶⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 518c 4-6

δύσκολο το να απομακρυνθούν από αυτήν. Έτσι, η παιδαγωγική παρέμβαση έχει τα χαρακτηριστικά της βίαιης παρεμβολής, αφού η αποκοπή αυτή δεν μπορεί να γίνει με τη συγκατάθεσή τους. Ο φυσικός κόσμος με τον ήλιο στην κορυφή του αποτελεί την πραγματικότητα που εξεικονίζεται με τη σπηλιά και τη φωτιά, που και αυτή ως πραγματικότητα με τη σειρά της αποτελεί απεικόνιση του υπερβατικού κόσμου των ιδεών και του Αγαθού. Καθεμιά από αυτές τις τρεις περιοχές (ο χώρος της άγνοιας, ο χώρος του αισθητού κόσμου, ο χώρος του υπερβατού κόσμου) χαρακτηρίζεται από τη ριζική αντίθεση του φαινομενικού και του πραγματικού. Στη σπηλιά έχουμε σε υπόγειο χώρο εικόνες και τις σκιές τους, στον φυσικό κόσμο, δηλαδή τον επίγειο, έχουμε φυσικά πράγματα και τις αντανakλάσεις τους, στον υπέργειο κόσμο, τον νοητό, τις «ιδέες» και τα αντικείμενα που γίνονται νοητά με τη διαλεκτική¹⁶⁶. Η ψυχή έχει γνώσεις, οι οποίες έρχονται στην επιφάνεια με τις κατάλληλες ερωτήσεις. Με βάση αυτό το δεδομένο, αποδεικνύεται ότι η παιδαγωγική αρχή, που κατευθύνει την πλατωνική παιδεία, αποστέργει την προσφορά έτοιμης γνώσης στην ψυχή και τείνει στην αποδέσμευση και ενεργοποίηση των καλύτερων στοιχείων που ήδη υπάρχουν μέσα της, αλλά δεν έχουν βγει στην επιφάνεια¹⁶⁷.

Συνοψίζοντας, η αλληγορία του σπηλαίου παριστάνει την άνοδο από την αισθητηριακή αντίληψη έως τη θέαση του αμετάβλητου όντος και του Αγαθού. Έπειτα, ακολουθεί η κάθοδος, στάδιο κατά το οποίο, αυτός που εκπαιδεύτηκε για φιλόσοφος πρέπει να δοκιμαστεί σε πρακτικό επίπεδο. Πρώτη βαθμίδα της ανόδου είναι η κατανόηση ότι αυτό που η αισθητηριακή αντίληψη παριστάνει ως αληθινό, δεν είναι παρά ένα ασαφές απείκασμα της πραγματικότητας, απομακρυσμένο μερικές βαθμίδες από αυτό. Η δεύτερη φάση της ανόδου υπερβαίνει τις περιοχές των κατώτερων επιστημών, οι οποίες είναι στραμμένες προς τα κατασκευάσματα, τις αιτίες των φαινομένων και επιφέρει τη γνώση των νοητών απεικασμάτων των ιδεών, δηλαδή των αντικειμένων των φιλοσοφικών μαθηματικών. Η τελευταία βαθμίδα της ανόδου επιτυγχάνεται με τη θέαση των ιδεών και του Αγαθού. Αφού ολοκληρωθεί η άνοδος, ο απελευθερωμένος πια άνθρωπος πρέπει να κατέβει στο σπήλαιο της άγνοιας και να αφοσιωθεί στις υποθέσεις του κράτους, γιατί μόνο αυτός, λόγω της γνώσης του, μπορεί

---

¹⁶⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Μαυρόπουλος, Θ.(2006), ό.π., σελ. 1166-1167

¹⁶⁷ Ό.π., σελ. 1168

να επιφέρει στο κράτος αγαθότητα και δικαιοσύνη και έχει το χρέος να επαγρυπνά για την ύπαρξη του αγαθού και δίκαιου κράτους¹⁶⁸.

Στην αλληγορία αυτή, η εκμάθηση της φιλοσοφίας αντιστοιχεί με τη διαδικασία κατά την οποία κάποιος απελευθερώνεται από τα δεσμά του και βλέπει πρώτα τη φωτιά, μετά το στόμιο του σπηλαίου και τέλος τον ηλιόλουστο κόσμο έξω από το σπήλαιο¹⁶⁹.

2.3.2 Η ουσία της φιλοσοφικής παιδείας, η εκπαίδευση των ηγεμόνων

Η αληθινή εκπαίδευση πραγματοποιείται όταν αφυπνίζονται οι δυνάμει ικανότητες της ψυχής. Αυτή θέτει σε κίνηση το όργανο εκείνο μέσω του οποίου ο άνθρωπος μαθαίνει και νοεί. Ουσία της φιλοσοφικής παιδείας είναι η στροφή της ψυχής προς την Ιδέα του Αγαθού. Η φιλοσοφική παιδεία και η αντίστοιχη φιλοσοφική αρετή αποτελούν την υψηλότερη βαθμίδα της παιδείας και της αρετής¹⁷⁰.

Κριτήρια επιλογής των φιλοσόφων

Οι υποψήφιοι ηγέτες, για να φτάσουν στο ύψιστο σημείο της πνευματικής παιδείας, πρέπει να είναι σταθεροί χαρακτήρες, ανδρείοι και ευπαρουσίαστοι¹⁷¹. Επιπλέον, θα πρέπει να διαθέτουν ευγένεια και να είναι άνθρωποι έξυπνοι με έφεση στη μάθηση¹⁷². Παράλληλα, όλα αυτά τα χαρακτηριστικά θα πρέπει να συνδυάζονται με τις ιδιότητες εκείνες που είναι απαραίτητες για την υψηλή, πνευματική παιδεία, όπως ταχεία αντίληψη, μνήμη και εργατικότητα¹⁷³. Ο μελλοντικός ηγέτης πρέπει να μην καταπονείται από πνευματικές ασκήσεις και να υπομένει τους μόχθους.

Επιπροσθέτως, συμφωνείται ότι οι φιλόσοφοι επιθυμούν να γνωρίσουν τη σοφία στο σύνολο, την ουσία των πραγμάτων, ότι αποστρέφονται το ψέμα και ακολουθούν

---

¹⁶⁸ Bormann, K.(1961), ό.π., σελ.109-110

¹⁶⁹ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 133

¹⁷⁰ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 49

¹⁷¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 535a 9-11

¹⁷² Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 535b

¹⁷³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 535c

μόνο την αλήθεια¹⁷⁴. Η αγάπη τους για την αλήθεια πρέπει να είναι χαρακτηριστικό τους.

Η διάκριση μιας φιλοσοφικής ψυχής θα γίνει από τη νεανική ηλικία. Η διάγνωση θα στηριχτεί στην έλλειψη κάποιων αρνητικών στοιχείων: της δειλίας, της ανελευθερίας, της επικοινωνιακής δυσκολίας, της δυσκολίας στη μάθηση και την απομνημόνευση. Τέλος, θα πρέπει να κριθεί και με βάση τη φυσική ιδιοσυστασία του, την πνευματική του καλλιέργεια και την ευαισθησία του στο ωραίο, καθώς και την ύπαρξη της λειτουργίας του μέτρου.

Η άσκηση των υποψηφίων φιλοσόφων πρέπει να είναι επίπονη, έτσι ώστε να διαπιστωθεί η ευχέρειά τους στη μάθηση, το καλό μνημονικό τους, η δυνατή αντιληπτική ικανότητά τους, η σταθερότητα του χαρακτήρα τους¹⁷⁵. Το αντικείμενο αυτής της πνευματικής προσπάθειας είναι το «μέγιστο μάθημα». Αυτό είναι η γνώση της ιδέας του Αγαθού, που στην πυραμίδα των ιδεών βρίσκεται στην κορυφή.

Αξιοσημείωτος είναι και ο χαρακτηρισμός αυτός των αληθινών φιλοσόφων, σύμφωνα με τον οποίο: αυτοί «χαίρονται να αντικρίζουν την αλήθεια». Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, χρειάζεται η νοητική αυτή ικανότητα που δίνει τη δυνατότητα για αντίκρισμα της καθεαυτο φύσης των πραγμάτων της εμπειρίας. Ο φιλόσοφος πρέπει να έχει «γνώση» και όχι «γνώμη». Η γνώση από τη φύση της σχετίζεται με ό,τι έχει υπόσταση και στοχεύει να γνωρίσει πώς είναι το ον¹⁷⁶.

Κατά συνέπεια, τα κριτήρια που θεσπίζονται για τους μελλοντικούς ηγέτες πρέπει να ορίζονται βάσει ενός οργανωμένου συστήματος πνευματικής επιλογής, με τέτοιο τρόπο, ώστε να διακρίνονται, και να τοποθετούνται στην κατάλληλη θέση, αυτοί που έχουν προδιάθεση για την κορωνίδα των μαθημάτων¹⁷⁷, τη διαλεκτική παιδεία, που θα αναλυθεί στη συνέχεια.

---

¹⁷⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 535e

¹⁷⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Μαυρόπουλος, Θ.(2006), ό.π., σελ. 1051

¹⁷⁶ Ό.π., σελ. 924-925

¹⁷⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 534e

Τα Μαθηματικά

Εκτός από τη μουσική και τη γυμναστική, υπάρχει ένα ακόμα είδος γνώσης που θεωρείται κατάλληλο για τη μεταστροφή της ψυχής από τον αισθητό στον νοητό κόσμο: η αριθμητική. Η αριθμητική, όπως την εννοεί ο Πλάτωνας, είναι κάτι περισσότερο από μια απλή βοηθητική επιστήμη. Είναι σπουδή ανθρωπιστική, γιατί χωρίς αυτήν ο άνθρωπος δεν είναι άνθρωπος. Αυτό, βέβαια, αναφέρεται, αρχικά, σε μια πρώτη βαθμίδα κατανόησης των αριθμών, τη μέτρηση και τη διάκριση ορισμένων μεγεθών¹⁷⁸. Στη συνέχεια, όμως, ο Πλάτων προχωρεί στην αριθμητική, την κυρίως μελέτη των αριθμών, τη λογιστική, τις αριθμητικές ασκήσεις, τους λογισμούς, ενταγμένα σε πρακτικά καθημερινά προβλήματα ή προβλήματα σχετικά με ορισμένα επαγγέλματα¹⁷⁹.

Η αριθμητική μπορεί να αποτελέσει γέφυρα για το πέρασμα από την πολότητα των επιμέρους αισθητών πραγμάτων, τα οποία επιδέχονται αρίθμηση, στην καθαρή ενότητα του ιδεατού, από το μεταβλητό στο αμετάβλητο, από τα πράγματα του κόσμου της γένεσης και της φθοράς στο αληθινό και απόλυτο είναι¹⁸⁰. Πρόκειται για μια μάθηση απαραίτητη και πολλαπλά χρήσιμη για τους *παντελείς-φύλακες*, καθώς οξύνει το πνεύμα και τη διάνοιά τους και παράλληλα μετά από την εξέταση, τη σπουδή και τη γνώση της φύσης των αριθμών, η ψυχή τους αναγκάζεται να τραβιέται προς τα πάνω, στην πραγματική αλήθεια χρησιμοποιώντας τη νόηση¹⁸¹.

Οι μέλλοντες άρχοντες, συνεπώς, δεν πρέπει να λάβουν μόνο μια γενική μόρφωση, αλλά αντιθέτως, μια εξειδικευμένη εκπαίδευση στην αριθμητική. Οφείλουν να μάθουν να κατανοούν την ωραιότητα και την ωφελιμότητα της σπουδής αυτής¹⁸², η οποία ενεργοποιεί τη λογική, αφυπνίζει το πνεύμα, οδηγώντας το στην ευελιξία, την απομνημόνευση και την οξύνοια¹⁸³.

---

¹⁷⁸ Ό.π., σελ. 54-55

¹⁷⁹ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 173

¹⁸⁰ Σκουτερόπουλος, Ν.Μ.(2002), σελ. 868

¹⁸¹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 525b 11-12, 525c 1-6

¹⁸² Jaeger, W.(1959), ό.π., σελ. 56

¹⁸³ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 175

Η Γεωμετρία

Η Γεωμετρία είναι ένα ακόμη γνωστικό πεδίο, εξίσου σημαντικό με αυτό των Μαθηματικών. Ορίζεται ως «σπουδή των επίπεδων επιφανειών»¹⁸⁴, η οποία συμβάλλει στην προσέγγιση της ιδέας του Αγαθού, κάνοντας την ψυχή να δει τη γνήσια και αυθεντική πραγματικότητα¹⁸⁵.

Επιπλέον, γίνεται αναφορά και στη Στερεομετρία¹⁸⁶, η οποία αποτελεί κλάδο της Γεωμετρίας και εξετάζει κάθε σχήμα (στερεό)¹⁸⁷, που εμφανίζεται στο χώρο και θεωρείται και αυτή απαραίτητη στην εκπαίδευση των φιλοσόφων.

Η Αστρονομία

Η Αστρονομία είναι ένα ακόμη μάθημα στο οποίο πρέπει να μυηθούν οι υποψήφιοι φιλόσοφοι. Σημαντική είναι η επισήμανση, σύμφωνα με την οποία, ο Πλάτων δεν εννοεί τη φυσική επιστήμη που εξετάζει τα ουράνια σώματα, αλλά μια σπουδή των νόμων της κίνησης των τέλειων μαθηματικών σωμάτων στον μαθηματικό χώρο¹⁸⁸.

Η Αρμονική

Τελευταίο μάθημα στο οποίο αναφέρεται ο Πλάτων είναι η Αρμονική, η οποία σχετίζεται με τη μουσική. Συγκεκριμένα, γίνεται αναζήτηση των αριθμών εκείνων, που υπάρχουν μέσα στις αρμονικές σχέσεις των ήχων. Με τη μελέτη των αρμονικών αριθμών, οι νέοι απομακρύνονται από την αναζήτηση συμφωνιών σε μουσικά ακούσματα, που δεν είναι αρμονικά¹⁸⁹.

Τα βασικά μαθήματα, κατά συνέπεια, που θεωρούνται απαραίτητα για τον εξοπλισμό του ανθρώπου, που φιλοδοξεί να παίζει ηγετικό ρόλο στην πλατωνική πολιτεία, για τη ρύθμιση επιμέρους πρακτικών προβλημάτων της και για την

---

¹⁸⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 528d 1-3

¹⁸⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 526e 3-4, 527a 1-4

¹⁸⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 528b 2-3

¹⁸⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 528d 7-8

¹⁸⁸ Σκουτερόπουλος, Ν.Μ. (2002), σελ. 870

¹⁸⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 531 c

ηθικοποίηση της ζωής είναι: η αριθμητική, ο υπολογισμός, η γεωμετρία, η στερεομετρία, η αστρονομία και η αρμονική. Επιστέγασμα του κύκλου των προπαρασκευαστικών μαθημάτων, όμως, είναι η διαλεκτική¹⁹⁰, η μέθοδος της φιλοσοφίας.

Ο λόγος που καθιστά τη φιλοσοφία την πιο κατάλληλη επιστήμη, ώστε να φτάσει ο δεσμώτης στην πλήρη γνώση του όντος, ενώ οι άλλες επιστήμες υπερβαίνουν μεν την εμπειρία, αλλά δεν είναι σε θέση να αντικρίσουν το *ον* και το *αγαθόν*, που φανερώνουν τις ιδέες στο *είναι* και τη γνώση, είναι ο εξής: Τα αντικείμενα των μαθηματικών διαφέρουν ουσιαστικά σε σχέση με αυτά της φιλοσοφίας, πράγμα που κάνει και τις μεθόδους διδασκαλίας αυτών πολύ διαφορετικές. Συγκεκριμένα, η μέθοδος των μαθηματικών επιστημών ξεκινώντας από αισθητές παραστάσεις (γραπτούς αριθμούς, σχεδιασμένα τμήματα) οδηγεί στις «υποθέσεις», ενώ η φιλοσοφία ξεκινά εκεί ακριβώς όπου οι μαθηματικές επιστήμες έχουν ολοκληρώσει τον στόχο τους¹⁹¹.

Η διαλεκτική παιδεία

Η σπουδή των μαθηματικών αποτελεί μόνο την αρχή για την εκπαίδευση των αρχόντων και δεν αρκεί για να καταστεί κάποιος διαλεκτικός. Η διαλεκτική ταυτίζεται με την αληθινή παιδεία και από αυτήν τη σκοπιά, η μαθηματική επιστήμη υποβιβάζεται στο επίπεδο της απλής προετοιμασίας (προπαιδεία)¹⁹².

Η πραγματική δύναμη της διαλεκτικής είναι στη διδασκαλία του *πώς* γίνεται ένας διάλογος με ερωτήσεις και απαντήσεις, χρησιμοποιώντας, παράλληλα, επιχειρήματα και φέρνοντας αντιρρήσεις. Αυτή διεγείρει τελείως το πνεύμα και για αυτό ο Πλάτων την αποκαλεί «παιδεία των φυλάκων», παιδεία δηλαδή των ηγετών¹⁹³. Η διαλεκτική προϋποθέτει το να είναι ο άρχοντας σε θέση να πει τι είναι το κάθε αντικείμενο μελέτης ξεχωριστά, αλλά με ευκρίνεια στη λεκτική έκφραση και διαπροσωπική ανταλλαγή λόγων¹⁹⁴.

---

¹⁹⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, Μανρόπουλος, Θ.(2006), ό.π., σελ. 1168

¹⁹¹ Bormann, K.(1961), ό.π., σελ. 107-108

¹⁹² Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 64

¹⁹³ Ό.π., σελ. 66

¹⁹⁴ Annas, J.(1981) , ό.π., σελ. 353-354

Αν επανέλθουμε στην εικόνα των αιχμαλώτων της παραβολής του σπηλαίου, ερχόμαστε αντιμέτωποι με την ανοδική πορεία του πνεύματος. Στρεφόμενη προς την έξοδο του σπηλαίου και τον πραγματικό κόσμο, η ψυχή επιζητά να δει, αρχικά, τους ζωντανούς οργανισμούς, τα αστέρια και τον ήλιο. Όπως η ψυχή μαθαίνει προοδευτικά να θεωρεί ότι αυτά τα πράγματα είναι οι σκιές, στις οποίες τα μάτια έχουν εθιστεί, αυτός που μαθαίνει μέσω της διαλεκτικής, προσπαθεί, με τη νόηση και χωρίς τις αισθήσεις, να προσεγγίσει την ουσία των όντων και δεν εγκαταλείπει την προσπάθεια, πριν κατανοήσει το Αγαθό, πριν φτάσει δηλαδή στο έσχατο σημείο του νοητού κόσμου. Η διαλεκτική είναι ακριβώς αυτή η μετάσταση (πορεία)¹⁹⁵.

Κατά συνέπεια, διαλεκτικός είναι αυτός που επιχειρεί και τελικά επιτυγχάνει, μέσω της διαλεκτικής, χωρίς, δηλαδή, την αισθητηριακή αντίληψη, αλλά με τη νόηση, τη θέαση και κατανόηση της ουσίας του όντος, της ιδέας του Αγαθού¹⁹⁶. Προϋπόθεση αυτού, όμως, είναι η επιστημονική εμβάθυνση στις προαναφερθείσες σπουδές¹⁹⁷, οι οποίες λειτουργούν επικουρικά¹⁹⁸.

Χρονικός καθορισμός των σπουδών

Όλα αυτά τα προπαρασκευαστικά μαθήματα πρέπει να διδάσκονται από την παιδική κιόλας ηλικία¹⁹⁹. Το εμπόδιο, όμως, που προκύπτει στην προσπάθεια αυτή, της πρώιμης πνευματικής μόρφωσης, είναι η αντίσταση που προβάλλει το παιδί στο να μάθει. Αυτή δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί με εξαναγκασμό²⁰⁰, δεδομένου ότι τίποτα δεν αντιτίθεται περισσότερο στη μάθηση, όσο η επιβολή μέσω του φόβου της τιμωρίας. Για αυτόν τον λόγο, ο Πλάτων εισηγείται, κατά το στάδιο αυτό, τη χρήση μεθόδων με μορφή παιχνιδιού²⁰¹.

Μετά την «προνηπιακή» και «νηπιακή» ηλικία (από την ηλικία των τριών ετών μέχρι τη συμπλήρωση του έκτου έτους) και την «πρωτοβάθμια» εκπαίδευση (από το

---

¹⁹⁵ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 65

¹⁹⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 532a

¹⁹⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 533a 8-10

¹⁹⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 533d 1-7

¹⁹⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 536d 5-8

²⁰⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 536e

²⁰¹ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 67

έκτο μέχρι το δέκατο έτος), η «δευτεροβάθμια» παρέχεται από την ηλικία των δέκα ετών μέχρι την ηλικία των δεκαεπτά ή δεκαοκτώ ετών.

Η πρώτη διαλογή γίνεται μετά το πέρας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η διάρκεια της οποίας είναι δύο ή τρία χρόνια. Στο διάστημα αυτό, πρέπει να αποφεύγεται εντελώς η πνευματική παιδεία και αυτό, γιατί ο μόχθος και η κόπωση είναι εχθροί της μάθησης²⁰². Δεδομένου ότι η αρχή της πνευματικής παιδείας τοποθετείται γύρω στο εικοστό έτος, η γυμναστική παιδεία λαμβάνει χώρα μεταξύ του έβδομου και εικοστού έτους. Μετά από αυτά, ξεκινά μια νέα περίοδος διδασκαλίας²⁰³.

Μετά από πολλές δοκιμασίες, διάρκειας δέκα ετών, θα διακριθούν οι καλύτεροι, οι οποίοι θα έχουν επιδείξει σταθερή πρόοδο στις σπουδές, τον πόλεμο, αλλά και τις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους, που απορρέουν από τον νόμο²⁰⁴. Αυτοί θα προετοιμασθούν για την τελική αντιμετώπιση της τελευταίας δοκιμασίας, της φιλοσοφίας. Όταν οι εκλεκτοί μέλλοντες κυβερνήτες γίνουν τριάντα ετών, θα περάσουν στη μελέτη της διαλεκτικής²⁰⁵. Στο σημείο αυτό, σκοπός είναι να ξεχωρίσουν αυτοί που είναι σε θέση, χωρίς τη βοήθεια της όρασης και των άλλων αισθήσεων, να προσεγγίζουν την αλήθεια²⁰⁶.

Μετά από μια πενταετή σπουδή της διαλεκτικής²⁰⁷, από το τριακοστό μέχρι το τριακοστό πέμπτο έτος, γίνεται η επιλογή εκείνων που έχουν την ικανότητα να απομακρυνθούν από τα δεσμά των αισθήσεων.

Στη συνέχεια, ο Πλάτων παρεμβάλλει ένα ακόμα διάστημα δεκαπέντε ετών²⁰⁸, το οποίο καλύπτει την περίοδο ζωής από το τριακοστό πέμπτο έως το πενηκοστό έτος. Κατά το διάστημα αυτό, ο πνευματικά πεπαιδευμένος πρέπει να αποκτήσει τη σχετική πείρα, που θα επισφραγίσει την εκπαίδευση που έχει προηγηθεί. Συγκεκριμένα, οι επιλεγμένοι ηγέτες, για να αποκτήσουν εμπειρία, θα υπηρετήσουν την πολιτεία, ξεκινώντας από θέσεις υποδεέστερες, «βοηθητικές», ως επίκουροι των σοφών

---

²⁰² Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 537b 1-2

²⁰³ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 68

²⁰⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 537d

²⁰⁵ Κογρέ, ΑΙ. (1993), ό.π., σελ. 124

²⁰⁶ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 537d 5-8

²⁰⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 539e 1

²⁰⁸ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 540a 4

«βασιλέων-φιλοσόφων». Επιπλέον, θα πρέπει να δοκιμαστούν στο αν αντέχουν τις πιέσεις των αρμοδιοτήτων τους²⁰⁹.

Όταν πια, οι εκλεκτοί άρχοντες γίνουν πενήντα χρόνων και έχουν βγει σώοι από όλες αυτές τις δοκιμασίες, έχοντας επιζήσει και διακριθεί καθ' όλα, θεωρούνται άριστοι από κάθε άποψη. Τότε, θα πρέπει να οδηγηθούν στο τελευταίο στάδιο, κατά το οποίο θα στρέψουν τα μάτια της ψυχής τους προς το Αγαθό²¹⁰. Κατόπιν, αφού θα έχουν αντικρίσει το Αγαθό, θα το χρησιμοποιήσουν ως πρότυπο βάσει του οποίου θα κατευθύνουν την πολιτεία²¹¹. Από το σημείο αυτό και μετά, θα αφιερώνουν τον περισσότερο χρόνο στη φιλοσοφία, ασχολούμενοι, όμως, παράλληλα με τα ζητήματα του κράτους, αναλαμβάνοντας αξιώματα και εκπαιδεύοντας συνεχώς τους άρχοντες²¹².

Όταν φτάσει η στιγμή του τέλους της ζωής τους, θα φτιαχτούν για αυτούς ειδικά μνημεία και θα καθιερωθούν θυσίες με δημόσια δαπάνη²¹³. Οι άρχοντες θα θεωρούνται ημίθεοι λόγω του σπουδαίου τους έργου στην πολιτεία.

Οι βασιλείς-φιλόσοφοι έχουν την υπερβατική γνώση. Οι υπόλοιποι φύλακες, οι επίκουροι, δεν έχουν φτάσει σε τέτοιο επίπεδο γνώσης. Το δικό τους επίπεδο αντιστοιχεί στον λόγο, τη διαλεκτική σκέψη, την ανάλυση και τη σύνθεση. Οι απλοί πολίτες αρκούνται στην ορθή κρίση, την αληθή δόξα, την οποία έχουν εμπεδώσει μέσω της διδασκαλίας που τους παρέχουν οι σοφοί²¹⁴. Ο Πλάτων εγγυάται ότι το κράτος το οποίο θα εισαγάγει και θα επιβάλει σε όλους το εκπαιδευτικό αυτό σύστημα, θα πραγματώσει σύντομα το άριστο πολίτευμα και θα εξασφαλίσει στους πολίτες του ένα ευτυχές μέλλον²¹⁵.

---

²⁰⁹ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 539e

²¹⁰ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 540a 8

²¹¹ Κογρέ, ΑΙ.(1993), ό.π., σελ. 127

²¹² Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 540b

²¹³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 540b 7, 540c 1-2

²¹⁴ Ό.π., σελ. 133

²¹⁵ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 74

2.4 Συνολική προσέγγιση εκπαιδευτικής θεωρίας Πλάτωνα στην *Πολιτεία*

Η πλατωνική παιδεία είναι αυτή που θα συγκροτήσει ηθικά και πνευματικά το άτομο, αλλά και το θεμέλιο πάνω στο οποίο θα βασιστεί η ιδεώδης πολιτεία. Η ανατροφή και η διαπαιδαγώγηση αποτελούν τα σημαντικά εχέγγυα που θα βοηθήσουν τον άνθρωπο να απομακρυνθεί από τις αισθήσεις και να γνωρίσει την αλήθεια.

Κάτοχοι ουσιαστικής παιδείας οφείλουν να είναι όχι μόνο οι φύλακες, αλλά και οι άρχοντες οι οποίοι θα ρυθμίσουν τα εκπαιδευτικά θέματα και θα συμβάλλουν σε μια ουσιαστική παιδεία των νέων, με στόχο τη γνώση της αρετής. Για τον Πλάτωνα, συνεπώς, ιδανική πολιτεία χωρίς αγωγή και παιδεία δε νοείται.

Το πλατωνικό ιδεώδες στηρίζεται στην παιδαγωγική και πνευματική κατάρτιση των ατόμων, αλλά και την ηθική διάπλασή τους που διαμορφώνεται από το ιδεώδες της ανδρείας, του σεβασμού και αφοσίωσης στην πατρίδα, της υπακοής στους νόμους. Βασικοί στόχοι στο πλατωνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι η κοινή εκπαίδευση για άνδρες και γυναίκες, η διαμόρφωση ακμαίου πνεύματος αλλά και σώματος, η ηθική αναμόρφωση του πολίτη ενισχύοντας μέσα του τις αρετές της δικαιοσύνης, δηλαδή τη σοφία, την ανδρεία και τη σωφροσύνη.

Δεδομένου ότι η διαμόρφωση του νέου ανθρώπου απαιτεί πολύ μεγάλη προσοχή, ο Πλάτωνας εξετάζει την ποίηση, που για άλλες εποχές υπήρξε βασικό εργαλείο μάθησης και παιδείας, με έναν ιδιαίτερα κριτικό τρόπο. Ο ψεύτικος κόσμος που παρουσιάζει, η άδικη και άσχημη εικόνα που προβάλλει για τους θεούς, ο φόβος για τον θάνατο, είναι μερικά από τα θέματα που αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα στη διαμόρφωση μιας ακμαίας ψυχής. Αυτά χαλαρώνουν τη σταθερότητα της ψυχής, κάνουν τον άνθρωπο αδύναμο και επιρρεπή στις οποιεσδήποτε απολαύσεις με αποτέλεσμα να ευθύνονται για τη διαφθορά των ηθών και την παρακμή της πολιτείας. Οι ποιητές οφείλουν να προβάλλουν στα έργα τους υψηλά πρότυπα συμπεριφοράς, με κυρίαρχα στοιχεία το θάρρος, το ήθος και τις αρετές.

Η μουσική και η γυμναστική, σε αντίθεση με την ποίηση, κατέχουν πολύ σημαντική θέση στο πλατωνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Για την επίτευξη της ψυχοσωματικής ανάπτυξης του ατόμου επιβάλλεται η καλλιέργεια τόσο του πνεύματος όσο και του σώματος. Οι φύλακες έχουν απόλυτη ανάγκη από σωματική άσκηση, τέτοια που θα τους βοηθήσει να σταθούν ανάλογοι των περιστάσεων στο πολεμικό τους

επάγγελμα και τις υποχρεώσεις τους. Η γυμναστική συμβάλλει στην εκγύμναση του ανθρώπινου σώματος, αλλά και την καλλιέργεια ενός άρτιου χαρακτήρα.

Αυτά τα μαθήματα βοηθούν το άτομο να φθάσει στην κορυφή του ορατού και να κατευθυνθεί προς τον κόσμο των ιδεών. Η διαλεκτική, όμως, είναι αυτή που θεωρείται η ύψιστη μορφή γνώσης. Η διαλεκτική καθοδηγεί τον άνθρωπο προς την αλήθεια, απελευθερώνοντάς τον από τις αισθήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η εκπαίδευση στους *Νόμους* του Πλάτωνα

3.1 Το πλαίσιο των *Νόμων*

Οι *Νόμοι* είναι το τελευταίο έργο του Πλάτωνα, το οποίο γράφτηκε μεταξύ του 350 και 340 π.Χ.. Είναι ο τελευταίος, πιο εκτενής πλατωνικός διάλογος και ο μοναδικός στον οποίο δε συμμετέχει ο Σωκράτης. Οι *Νόμοι* δεν αποτελούν μόνο το εκτενέστερο σύγγραμμα του Πλάτωνα, αλλά περιέχουν και τις τελευταίες και ωριμότερες απόψεις του για τα θέματα που τον ενδιέφεραν περισσότερο σε όλη του τη ζωή: την ηθική, την παιδεία και τη νομοθεσία. Περιλαμβάνουν βαθυστόχαστες συζητήσεις περί κράτους και νόμων, περί ηθικής και φιλοσοφίας του πολιτισμού. Όλα αυτά ο Πλάτων τα συσχετίζει με την παιδεία και για αυτό οι *Νόμοι* αποτελούν ένα θεμέλιο στην ιστορία της ελληνικής παιδείας²¹⁶.

Όπως αναφέρει ο Taylor, η συμβολή του Πλάτωνα στη θεωρία της παιδείας, υποτιμήθηκε και η διεξοδική εξέταση αυτής στους *Νόμους* αγνοήθηκε. Μάλιστα οι *Νόμοι* είναι ένα έργο που ο ίδιος ο Πλάτων θεωρούσε κατά πάσα πιθανότητα το σπουδαιότερό του²¹⁷. Η παραγνώριση αυτού του εκλεκτού συγγράμματος εξηγείται ίσως από δύο παράγοντες. Από τη μία πλευρά, οι *Νόμοι* απαιτούν από τον αναγνώστη αρκετά μεγάλη προσπάθεια ανάγνωσης σε σύγκριση με τους άλλους πλατωνικούς διαλόγους. Το δραματικό τους στοιχείο είναι μειωμένο στο ελάχιστο και όποιος δεν ενδιαφέρεται για το θεματικό υλικό τους, δεν αποζημιώνεται από το παραμικρό ελκυστικό στοιχείο του ύφους. Το έργο αποτελεί στην ουσία έναν μονόλογο, που τον διακόπτουν μόνο κάποιες δηλώσεις συναίνεσης ή αίτησης περαιτέρω εξηγήσεων. Ο στόχος του όλου συγγράμματος, από την άλλη, είναι αυστηρά πρακτικός. Έτσι, δεν έχει απήχηση στον αναγνώστη που ενδιαφέρεται πιο πολύ για τη μεταφυσική και την επιστήμη, αλλά περισσότερο για την ηθική και την πολιτική²¹⁸.

Ο διάλογος διαδραματίζεται στην Κρήτη. Οι Κρήτες έχουν αποφασίσει να ξαναχτίσουν μια κατεστραμμένη πόλη και οι πολίτες της Κνωσού, που ανέλαβαν να

---

²¹⁶ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 291-292

²¹⁷ Taylor, A.E. (1992), *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*, (Αρζόγλου, Ι., μτφ.) Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ. 525

²¹⁸ Ό.π., σελ. 525

προβούν στις κατάλληλες ενέργειες, ανέθεσαν το ζήτημα σε δεκαμελή επιτροπή. Ο Κλεινίας, επικεφαλής αυτής της επιτροπής, προτείνει έναν Αθηναίο και τον Σπαρτιάτη Μέγγιλο ως νομοθετικούς και συνταγματικούς συμβούλους για τη νέα πόλη²¹⁹. Στους *Νόμους* εμφανίζονται, κυρίως, οι απόψεις του Αθηναίου. Ο Αθηναίος έχει αστρονομικές και μαθηματικές γνώσεις και θεωρείται, από τους άλλους, αρμόδιος σύμβουλος σε νομικά και πολιτικά θέματα. Τα πνευματικά του προσόντα προσιδιάζουν σε μέλος της Ακαδημίας και η προσωπική του πείρα μοιάζει με του Πλάτωνα. Στον βαθμό αυτόν, είναι εύλογο να θεωρήσουμε ότι τον αντιπροσωπεύει²²⁰.

Στο έργο αυτό, γίνεται διεξοδικά λόγος για τον ιδανικό κυβερνήτη και για τη σπουδαιότητα του νόμου, που θεωρείται το μοναδικό μέσο για την ηθική επιβίωση της κοινωνίας. Η ζωή της κοινωνίας πρέπει να βασίζεται, σε όλες της τις εκφάνσεις, σε ένα λεπτομερέστατο κώδικα, ο οποίος δε θα επιδέχεται καμία αλλαγή²²¹. Συνολικά, δίνεται μεγάλη έμφαση στην αξία που έχει η δικαιοσύνη και η ευνομία στην εξέλιξη της κοινωνίας, καθώς και την εσωτερική ανάπτυξη του ατόμου. Ο Πλάτων εξετάζει ζητήματα, καθαρά πολιτικά και νομικά, με οδηγό την παιδαγωγική θεωρία²²². Σημαντικό είναι το ότι το σύστημα της παιδείας οργανώνεται με τη θέσπιση νόμων.

Οι *Νόμοι* αποτελούνται συνολικά από 12 ξεχωριστά βιβλία. Αυτά που αφορούν στο θέμα της παρούσας εργασίας, δηλαδή στα στοιχεία του εκπαιδευτικού συστήματος του Πλάτωνα, και με τα οποία θα ασχοληθώ, είναι το πρώτο, το δεύτερο, το τέταρτο, το πέμπτο, το έκτο, το έβδομο, το όγδοο και το εντέκατο βιβλίο.

---

²¹⁹ Πλάτων, *Νόμοι*, Γ', (Μοσκόβης, Β.(1988), Μετάφ.), Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 702b-d

²²⁰ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 527

²²¹ Πλάτων, *Νόμοι*, Τόμος 1, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες» (1992), Αθήνα: εκδ. Κάκτος, σελ. 21

²²² Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 528

3.2 Παρουσίαση περιεχομένου προτεινόμενης νομοθεσίας Πλάτωνα

3.2.1 Περί νόμων

Η σημασία του νομοθέτη

Ο Πλάτων θέλει έναν νομοθέτη με την ευρεία έννοια της λέξης. Αυτό σημαίνει πως θέλει να είναι ο παιδαγωγός του πολίτη. Η διαφορά από τους συνηθισμένους νομοθέτες έγκειται, στο ότι η σπουδαιότερη αποστολή αυτού δεν είναι το να τιμωρεί για το διαπραχθέν αδίκημα, αλλά να προφυλάσσει, ώστε να μη διαπραχθεί κανένα αδίκημα. Μια κύρια αρχή, που τονίζει ο Πλάτων, είναι ότι ο νομοθέτης δεν επιτελεί το έργο του με το να διατυπώσει απλώς ένα νόμο και να προσθέσει μια ποινή σε κάθε παράβαση²²³. Για να καταστήσει σαφή την άποψη αυτή, παραλληλίζει τον ρόλο του νομοθέτη με τον ρόλο του γιατρού. Ένας σπουδαίος γιατρός θεραπεύει, όταν προσπαθεί να επιτύχει τη συμμετοχή των ασθενών του στο έργο της θεραπείας, εξηγώντας τους τις βασικές της αρχές. Με λίγα λόγια, η ιατρική επιστήμη δε θεωρεί τον ασθενή, αλλά τον υγιή άνθρωπο αντικείμενο της φροντίδας της. Χρέος της επιστήμης αυτής είναι η διατήρηση της υγείας των ανθρώπων προβάλλοντάς τους τον υγιή τρόπο ζωής. Έτσι και ο νομοθέτης πρέπει να προσπαθήσει να κερδίσει τη συνεργασία των έντιμων ανθρώπων με τον νόμο, προλογίζοντας ολόκληρη τη νομολογία του και καθένα από τα μεγάλα της κεφάλαια με εισαγωγές, που εξηγούν τους σκοπούς της νομοθεσίας και τους λόγους των διαφόρων διατάξεων και των ποινών σε κάθε παράβαση²²⁴.

Ενώ στην *Πολιτεία*, η προσπάθεια του Πλάτωνα απέβλεπε στο να καταστήσει περιττή κάθε νομοθεσία στην παιδεία, στους *Νόμους* αποδέχεται ότι οι νόμοι είναι απαραίτητοι για τον πολιτικό βίο.

---

²²³ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 526

²²⁴ Πλάτων, *Νόμοι*, Δ', 720d

Κύριο θέμα συζήτησης, στο πρώτο βιβλίο των *Νόμων*, είναι το ποιος είναι ο σκοπός των θεσμών του Λυκούργου και του Μίνωα, δηλαδή της Σπάρτης και της Κρήτης αντίστοιχα. Ο Σπαρτιάτης και ο Κρητικός συμφωνούν στο ότι οι νομοθέτες τους ανακάλυψαν μια θεμελιακή αλήθεια, σύμφωνα με την οποία ο πολιτικός βίος κάθε πόλης, συνίσταται σε πόλεμο με όλους της τους αντιπάλους. Άρα, το υπέρτατο καλό κάθε πόλης είναι η νίκη στην αδυσώπητη αυτή διαμάχη και ο πολίτης έχει καθήκον να είναι, πρωτίστως, μαχητής. Για αυτό και όλοι οι θεσμοί της Σπάρτης και της Κρήτης αποσκοπούν στην καλλιέργεια της μέγιστης αυτής αρετής, δηλαδή της πολεμικής αποτελεσματικότητας, της ανδρείας. Ο Αθηναίος, όμως, διαφωνεί ριζικά με την πολεμόχαρη αυτή ηθική. Πιστεύει ότι υπέρτατη νίκη είναι για το άτομο ή την πολιτεία, ο έλεγχος του εαυτού μας και όχι του εξωτερικού εχθρού, δηλαδή η υποταγή των χειρότερων στοιχείων της ψυχής στα καλύτερα²²⁵. Η νίκη αυτή δεν είναι ολοκληρωμένη, αν τα καλύτερα στοιχεία καθυποτάξουν τα χειρότερα ή τα εκδιώξουν. Πλήρης, είναι μόνο αν η καθυπόταξη συνοδεύεται από συμφιλίωση και αρμονία. Η άριστη κατάσταση των συνιστωσών της «ψυχής της πολιτείας» ή των ατόμων, δεν είναι ο πόλεμος, αλλά η ειρήνη. Σε αυτήν πρέπει να αποβλέπει ο καλός νομοθέτης, όταν διατυπώνει τους νόμους του. Από τη σκοπιά αυτή, ύψιστες αρετές είναι η σοφία, η σωφροσύνη και η δικαιοσύνη, ενώ η απλή πολεμική ανδρεία κατέχει την τέταρτη θέση²²⁶. Αν εξεταστεί το εκπαιδευτικό σύστημα των Σπαρτιατών, διαπιστώνεται ότι όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ο μέλας ζωμός, οι σωματικές ασκήσεις, το κυνήγι, και γενικά η σκληρή πειθαρχία, αφορούν αποκλειστικά την καλλιέργεια της αρετής αυτής, που μόλις κατατάχθηκε τελευταία²²⁷.

Ο πραγματικός ανδρισμός, κατά τον Αθηναίο, η πραγματική ανδρεία δε συνίσταται μόνο στην ικανότητα αντιμετώπισης κινδύνων και στην αντοχή του πόνου και του κόπου. Σημαίνουν, επίσης, ικανότητα αντίστασης στην ηδονή. Ο Μέγγίλος αδυνατεί να πει ποια εκπαίδευση προβλέπει το σπαρτιατικό σύστημα για αυτήν τη μορφή ανδρείας. Γιατί ο μόνος τρόπος να μάθει κανείς να ελέγχει τον πειρασμό, είναι

²²⁵ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 528

²²⁶ Πλάτων, *Νόμοι*, Β', , 631c

²²⁷ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 529

να υποχρεωθεί να αντιμετωπίζει γενναία τον κίνδυνο και τον πόνο, όταν εκτίθεται σε αυτά²²⁸.

Όλη η νομοθετική δραστηριότητα είναι διαπαιδαγώγηση και ο νόμος είναι το εργαλείο της. Έτσι, ο Πλάτων καταλήγει στην απαίτηση να μη δίνονται μόνο κανόνες, αλλά μέσα από τους νόμους να καθοδηγούνται οι άνθρωποι στο ορθώς πράττειν. Το περιεχόμενο του νόμου δεν είναι τόσο σημαντικό όσο η διά της λογικής συναγόμενη κατάληξη των εντολών του νόμου, δηλαδή ο ηθικός κανόνας²²⁹.

Καθοριστικοί παράγοντες στη δημιουργία των νόμων

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, ο άνθρωπος δεν κατασκευάζει νόμους όπως ο ίδιος επιθυμεί, αλλά οι καταστάσεις είναι αυτές που αποτελούν τον καθοριστικό παράγοντα. Πόλεμος, οικονομική ένδεια, ασθένεια και ατυχία επιφέρουν ανατροπή και ανανέωση. Επίσης, ο θεός κατευθύνει τα πάντα και μαζί με αυτόν η τύχη και οι συνθήκες. Στην τρίτη θέση έρχεται η ανθρώπινη τέχνη²³⁰.

Η υπακοή στον νόμο αποτελεί με την έννοια αυτή την υπακοή στον θεό, ο οποίος έχει στα χέρια του την αρχή, τη μέση και το τέλος όλων των πραγμάτων. Ο θεός είναι το μέτρο των πραγμάτων.

3.2.2 Οι νόμοι για τη λαϊκή μόρφωση

Προσδιορισμός και σημασία της παιδείας

Πρώτα από όλα, βασικό μέλημα της παιδείας θα πρέπει να είναι η μεθοδική οργάνωση, γιατί μόνο έτσι θα εξασφαλιστεί η ικανότητα πνεύματος και χαρακτήρα που χρειάζεται η πόλη. Όταν το σώμα και ο νους του παιδιού βρίσκονται στην πιο εύπλαστη τους κατάσταση, η λανθασμένη αντιμετώπισή του μπορεί να επιφέρει τα πιο βλαβερά αποτελέσματα. Για αυτούς τους λόγους, δίνεται μεγάλη έμφαση από τον Πλάτωνα, στη

---

²²⁸ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 529

²²⁹ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 321

²³⁰ Ό.π., σελ. 318

συνάφεια της παιδείας με την παιδική ηλικία. Από την επιτυχία αυτής της πρώιμης αγωγής του ήθους στην παιδική ηλικία, εξαρτάται κάθε μεταγενέστερη αγωγή²³¹.

Η πρώτη εμπειρία, που έχει το παιδί από τη ζωή, είναι η γνωριμία του με την ηδονή και τον πόνο²³² και η διαπαιδαγώγηση αρχίζει, όταν το παιδί διδάσκεται να αισθάνεται ηδονή ή πόνο για τα σωστά πράγματα²³³. Υποστηρίζεται, ότι αυτή η μορφή διαπαιδαγώγησης είναι η πρώτη αρετή που αποκτά ένα παιδί, όταν τα αισθήματα της ευχαρίστησης, της στοργής, του πόνου και του μίσους, τα οποία γεμίζουν την ψυχή του, κατευθύνονται στον σωστό δρόμο, χωρίς το ίδιο να αντιλαμβάνεται τον λόγο για τον οποίο συμβαίνει κάτι τέτοιο. Η αρετή, με λίγα λόγια, συνίσταται στη «γενική αρμονία λογικής και συναισθημάτων» και η ορθή έννοια ενός άρτια δομημένου εκπαιδευτικού συστήματος έγκειται στη σωστή κατεύθυνση των συναισθημάτων που αφορούν στην ευχαρίστηση και τον πόνο, ώστε αυτά να προσανατολίζονται προς τις σωστές κατευθύνσεις. Το μικρό παιδί, όμως, κατά τη διάρκεια αυτής της διαπαιδαγώγησης, δεν μπορεί να μείνει ακίνητο, πηδά και φωνάζει αδιάκοπα²³⁴. Έτσι, ο άνθρωπος που είναι προικισμένος από τον Θεό, δύναται να μεταβάλει τα πηδήματα και τα ξεφωνητά αυτά σε μελωδικό τραγούδι και ρυθμικό χορό. Με τη μεταβολή αυτή αρχίζει η παιδεία²³⁵. Με μια πλατιά ερμηνεία, ολόκληρη η πρώτη διαπαιδαγώγηση, που πρέπει να αρχίζει, μόλις το παιδί αποκτά ευαισθησία για τη μελωδία και τον ρυθμό, μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξάσκηση στη «χορική» τέχνη, την τέχνη του τραγουδιού που συνοδεύεται από λύρα²³⁶.

Πολύ βασική, επιπλέον, είναι και η αγωγή του παιδιού προς την ευθυμία. Το θεμέλιο της αρμονίας και της πλήρους ισορροπίας του χαρακτήρα πρέπει να τεθεί εγκαίρως. Η μέση αυτή οδός επιτυγχάνεται, όταν τηρείται το μέτρο όσον αφορά στις παρεχόμενες απολαύσεις. Πιο συγκεκριμένα, δεν πρέπει να προσφέρεται στο παιδί, μόνο η απόλαυση, αλλά ούτε και να σημειώνεται συνεχής στέρηση αυτής. Η συνήθεια για τον Πλάτωνα είναι ιδιαίτερα ισχυρή και για αυτό τη συνδέει με το ήθος. Ο εθισμός, σε αυτό το μέτρο, πρέπει να αρχίσει ήδη από τα πρώτα τρία έτη, κατά τα οποία το νεογνό κυριαρχείται ακόμα από αισθήματα απόλαυσης και δυσφορίας. Ο Πλάτων

---

²³¹ Πλάτων, *Νόμοι*, Β', ό.π., 634b

²³² Ό.π., 653a

²³³ Ό.π., 653b

²³⁴ Ό.π., 653d

²³⁵ Ό.π., 654a

²³⁶ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 531

θεωρεί τους κανόνες αγωγής του νηπίου, όχι νόμους με την ακριβή σημασία της λέξης, δηλαδή γραπτούς νόμους²³⁷. Προσδίδει σε αυτούς την ύψιστη σημασία και τους αποκαλεί δεσμούς της πολιτείας. Αυτοί οι νόμοι, συγκρατούν το όλο οικοδόμημα, το οποίο θα καταρρεύσει, σε περίπτωση που αφαιρεθούν. Οι κανόνες της παιδείας αποτελούνται, ουσιαστικά, από αυτά τα μόνιμα ήθη και τις συνήθειες και είναι σημαντικότεροι από τους γραπτούς νόμους. Για την οικοδόμηση και την ισχυρή συνοχή μιας νέας πόλης απαιτούνται αμφότερα τα στοιχεία²³⁸.

Τέλος, ο σκοπός των τριών συνομιλητών είναι η ολοκληρωμένη αγωγή, η μόρφωση εκείνη που, από παιδική ηλικία, οδηγεί τον άνθρωπο στην αρετή και του προκαλεί ισχυρή επιθυμία να γίνει ένας τέλειος πολίτης, ένας πολίτης που ξέρει να κυβερνά ή να κυβερνιέται σύμφωνα με το δίκαιο. Αντίθετα, χαρακτηρίζεται ως ανελεύθερη και βάνανση η εκπαίδευση εκείνη, που αποβλέπει στην απόκτηση χρημάτων, δύναμης ή σοφίας χωρίς λογική και δικαιοσύνη. Αν η αγωγή συνδυαστεί με την απόκτηση αρετής, τότε αυτή είναι από τα πιο σημαντικά αγαθά²³⁹.

Η εκπαίδευση στη νηπιακή ηλικία

Ένα μεγάλο μέρος της παιδείας λαμβάνει χώρα κατ' οίκον, στην οικογένεια και έτσι αποκλείεται από τη δημόσια κριτική. Αλλά αυτή η επιρροή, που ασκείται από την οικογένεια, έχει πολύ μεγάλη σημασία. Όπως έχουν τα πράγματα, η παιδεία, που παρέχεται στην κάθε οικογένεια, έχει τελείως διαφορετικές κατευθύνσεις. Για τον λόγο αυτόν, ο νομοθέτης δεν μπορεί να αντιμετωπίσει μη επιθυμητές κατευθυντήριες γραμμές εκπαίδευσης.

Δεδομένου ότι, οι διάφορες αντιλήψεις για την ουσία της ορθής παιδείας έχουν σαν τελικό αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της γραπτής νομοθεσίας, είναι μεν δύσκολο για τον νομοθέτη το να εκδίδει τους σχετικούς νόμους, αλλά, παράλληλα, αδύνατον να σιωπά. Με την κριτική αυτή ο Πλάτων θίγει την κατάσταση στην Αθήνα και τις περισσότερες ελληνικές πόλεις, που δεν γνώριζαν τη νομοθετική ρύθμιση της

---

²³⁷ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 793b-d

²³⁸ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 325

²³⁹ Πλάτων, *Νόμοι*, Β', Μοσκόβης, Β., ό.π., 643e-644b

παιδείας²⁴⁰. Στους *Νόμους*, ο Πλάτων εξετάζει λεπτομερέστερες βάσεις για τη δημιουργία μιας καλύτερης και υγιέστερης νεολαίας απ' ό,τι στην *Πολιτεία*, μεταφέροντας τη σημασία της ηθικής διαπαιδαγώγησης στην παιδική ηλικία²⁴¹.

Η προσπάθεια πρέπει να αρχίσει πριν από τη γέννηση του παιδιού. Η έγκυος οφείλει να ασκείται για το καλό του αγέννητου, ακόμα, παιδιού της²⁴². Όταν αυτό γεννηθεί, και πριν ακόμα αρχίσει να βαδίζει, πρέπει να βεβαιώνεται ότι η τροφός τού παρέχει τις ασκήσεις και τον καθαρό αέρα που χρειάζονται. Σημαντικό ρόλο, συνεπώς, παίζουν οι παραμάνες, οι οποίες θα έχουν την υποχρέωση να κρατούν στην αγκαλιά τους τα παιδιά και να τα πηγαίνουν στους αγρούς, τους ναούς και τους συγγενείς τους, μέχρι να γίνουν τριών χρόνων, που θα μπορούν να περπατούν μόνο τους. Στην περίπτωση που κάτι τέτοιο δε γίνεται, θα τους επιβάλλεται πρόστιμο²⁴³.

Δεν πρέπει να επιτραπεί στο παιδί να κάνει κακό στον εαυτό του περπατώντας πολύ νωρίς²⁴⁴. Το μωρό είναι ανάγκη να ζει, κατά το δυνατόν, σαν να βρισκόταν διαρκώς σε πλοίο που ταξιδεύει, πρέπει οι παραμάνες να το παίζουν στα χέρια, να το χορεύουν και να του τραγουδούν²⁴⁵, για να μη φοβάται και για να αναπτύξει χαρακτήρα γενναίο και σταθερό. Χρειάζεται προσπάθεια, ώστε να διατηρείται σε ήρεμη διάθεση. Θα αποτελούσε κακό ηθικό ξεκίνημα, αν αφηνόταν να γίνει ευερέθιστο ή υπερσυναισθηματικό²⁴⁶.

Από την ηλικία των τριών ετών πρέπει το παιδί να ασκείται στην πειθαρχία με σύνεση. Στην ηλικία αυτή, το παιδί έχει ανάγκη από παιχνίδι, το οποίο εφευρίσκει μόνο του, κατά τη συνάντησή του με άλλα παιδιά, χωρίς τις υποδείξεις κάποιου. Οι συναντήσεις αυτές, οφείλουν κατά τον Πλάτωνα, να λαμβάνουν χώρα σε κάθε περιοχή στους ευρισκόμενους ναούς. Ο Πλάτων επινόησε αυτήν τη σύγχρονη μορφή του νηπιαγωγείου, ώστε οι νηπιαγωγοί να επιτηρούν τη συμπεριφορά των παιδιών υπό την εποπτεία τους. Η ομάδα αυτή των παιδιών βρίσκεται υπό την εποπτεία μιας

---

²⁴⁰ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 323

²⁴¹ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 324

²⁴² Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 789d

²⁴³ Ό.π., 789e

²⁴⁴ Ό.π., 789e

²⁴⁵ Ό.π., 790c-e

²⁴⁶ Ό.π., 791d, 793d

δωδεκαμελούς επιτροπής γυναικών. Η διαπαιδαγώγηση αγοριών και κοριτσιών είναι κοινή²⁴⁷.

Στο παιχνίδι καμία αλλαγή δεν επιτρέπεται. Αυτό απαγορεύεται να καταστεί αντικείμενο πειραματισμού και αυθαιρεσίας, πράγμα που ο Πλάτων θεωρεί χαρακτηριστικό της εποχής του. Κάθε αλλαγή είναι επικίνδυνη είτε σε σχέση με τον χρόνο, είτε σε σχέση με τη σωματική διαίτα, είτε προς τον εσωτερικό χαρακτήρα. Με αυτό, ο Πλάτων επιχειρεί να σταθεροποιήσει τις μορφές έκφρασης του ανθρώπινου ενστίκτου του παιχνιδιού, τους ρυθμούς και τα άσματα και για αυτό τα καθορίζει ως ιερά, απαράβαρα και αναλλοίωτα²⁴⁸.

Η εκπαίδευση μετά τη νηπιακή ηλικία

Όταν το παιδί φύγει από τη φροντίδα της μάνας και της παραμάνας, θα περάσει στην επίβλεψη του παιδαγωγού. Αργότερα, θα δεσμεύεται από τους δασκάλους του με διάφορα μαθήματα που θα το κάνουν πειθαρχημένο. Σε κάθε περίπτωση, όμως, όλοι οι υπεύθυνοι για την εκπαίδευση των παιδιών, παραμάνα, παιδαγωγός, δάσκαλος, αλλά και το ίδιο το παιδί θα πρέπει να τιμωρούνται, εάν εκδηλώνεται κάποια ανεπιθύμητη στάση ή συμπεριφορά²⁴⁹. Όλοι οι προηγούμενοι ελέγχονται από τον επόπτη, αλλά και ο επόπτης από τον νομοφύλακα. Κατά συνέπεια, παρατηρείται μια ιεραρχία στον θεσμό του εκπαιδευτικού συστήματος και στη διάρθρωση αυτού.

Στην ηλικία των έξι ετών θα αρχίζουν σοβαρά τα μαθήματα και, ταυτόχρονα, ο διαχωρισμός αγοριών και κοριτσιών. Τα αγόρια θα διδάσκονται ιππασία, τοξοβολία, χειρισμό της σφεντόνας, ακοντισμό. Καλό θα ήταν τα πράγματα αυτά ή τουλάχιστον τα όπλα να τα μάθουν και τα κορίτσια²⁵⁰. Στο ίδιο στάδιο, πρέπει να εφαρμόζονται ποινές εναντίον της μαλθακότητας και της υπερευαισθησίας. Οι ποινές αυτές οφείλουν να μην αφήνουν οργή στον τιμωρούμενο και να μην αφήνουν ατιμώρητη τη βιαιοπραγία. Κατά την περαιτέρω εκπαίδευση, τα παιδιά πρέπει να είναι αμφιδέξια. Η γυμναστική ξεκινά

---

²⁴⁷ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 326

²⁴⁸ Ό.π., σελ. 326

²⁴⁹ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 808e, 809a-b

²⁵⁰ Ό.π., 794c-d

σε αυτό το στάδιο και περιορίζεται στον χορό και τις ασκήσεις της παλαίστρας. Ό,τι δεν είναι χρήσιμο για την περαιτέρω στρατιωτική εκπαίδευση, καταργείται²⁵¹.

Τα παιδιά πρέπει να γίνουν αμφιδέξια. Η γυμναστική και η μουσική θα είναι η άσκηση του σώματος και του πνεύματος, αντίστοιχα. Η γυμναστική διαιρείται σε δύο κλάδους, τον χορό και την πάλη. Από εκπαιδευτική άποψη, η «έντεχνη» πάλη είναι άχρηστη²⁵². Πρέπει να εφαρμόζεται μόνο η όρθια πάλη, η οποία άλλωστε αποτελεί και καλή στρατιωτική άσκηση²⁵³. Ανάλογα, πρέπει να διδάσκεται ο χορός με πανοπλία, γιατί προετοιμάζει τους νέους καλά για τη στρατιωτική τους θητεία²⁵⁴.

Διδασκόμενα μαθήματα στο σχολείο

Όσον αφορά στα μαθήματα που θα διδάσκονται στο σχολείο, εκτός από τις αρχές επιλογής τραγουδιών και ποιημάτων, που αναφέρθηκαν, βασική είναι και η επιλογή της κατάλληλης λογοτεχνίας. Επιπλέον, η αριθμητική θα πρέπει να διδάσκεται αρκετά για τις ανάγκες της καθημερινής ζωής, η στοιχειώδης αστρονομία για την κατανόηση του ημερολογίου²⁵⁵ και η μουσική για να μπορεί κανείς να κουρδίσει τη λύρα του. Η παιδεία αυτή αρκεί ως την ηλικία των δεκαέξι ετών, καθ' ότι τρία χρόνια (10-13 ετών) προβλέπονται για την ανάγνωση και τη γραφή και τρία ακόμη για τη μελέτη της λύρας, φροντίζοντας να μη δημιουργείται υπερβολική διαφορά προόδου μεταξύ των εξυπνότερων και των λιγότερο έξυπνων παιδιών²⁵⁶. Στη φάση αυτή το σοβαρότερο πρόβλημα είναι η επιλογή των πεζών αναγνωσμάτων. Τα καλά νομικά και ηθικά συγγράμματα αποτελούν οπωσδήποτε σωστά αναγνώσματα²⁵⁷, αλλά η επιλογή άλλων ειδών πεζογραφίας δεν είναι εύκολη. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο υπερβολικά πλατύς κύκλος θεμάτων ανάγνωσης δεν είναι πολύ καλός για τα αγόρια²⁵⁸.

---

²⁵¹ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 326

²⁵² Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 546

²⁵³ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 796a-b

²⁵⁴ Ό.π., 796 b-d

²⁵⁵ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 809c-d

²⁵⁶ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 810a

²⁵⁷ Ό.π., 811c-e

²⁵⁸ Ό.π., 811b

Υπάρχουν άλλα δύο μαθήματα, που θα πρέπει να κατέχει κάθε ελεύθερος πολίτης: η γεωμετρία και η αστρονομία²⁵⁹. Ελάχιστοι, βέβαια, έχουν πολύ υψηλές επιδόσεις στους κλάδους αυτούς, αλλά όλοι πρέπει να τους σπουδάσουν, όσο είναι πράγματι απαραίτητο. Τουλάχιστον, τόσο όσο στην Αίγυπτο. Εκεί οι τάξεις είναι πολυάριθμες. Οι Αιγύπτιοι, για να διδάξουν τους νέους να χειρίζονται τα κλάσματα και να βρίσκουν τους διαιρέτες των αριθμών, χρησιμοποιούν παιχνίδια, στα οποία μοιράζονται σε ορισμένο αριθμό ατόμων στεφάνια από λουλούδια ή συνδυάζονται ανά ζεύγη πυγμάχοι και παλαιστές. Με τη μελέτη τέτοιων προβλημάτων αναγνωρίζεται η ύπαρξη «ασύμμετρων» μηκών, επιφανειών και όγκων, θέμα για το οποίο οι Έλληνες παρουσιάζουν ασυγχώρητη άγνοια, που δεν πρέπει να διαιωνιστεί στους απογόνους μας. Επίσης, στο μάθημα αστρονομίας που θα θεσπιστεί στη μέση εκπαίδευση, πρέπει να διευκρινίζεται ότι κάθε καλούμενος πλανήτης έχει μία και μόνη κίνηση, αυστηρά κανονική²⁶⁰.

Η επίβλεψη του όλου συστήματος θα ασκείται από τον υπουργό παιδείας, ο οποίος θα υποβοηθείται από ειδικούς δασκάλους αμειβόμενους, άντρες και γυναίκες²⁶¹.

Το κυνήγι ως ενασχόληση των νέων

Η ρύθμιση των λεπτομερειών πρέπει να αφεθεί στην προσωπική κρίση του «υπουργού παιδείας», που θα διαθέτει πράγματι τα κατάλληλα προσόντα²⁶², αλλά πρέπει, όμως, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, να ενθαρρυνθεί το είδος του κυνηγιού εκείνου, που συμβάλλει στη διαμόρφωση καλών ανθρώπων και να αποθαρρυνθεί η αλιεία, αφού επιθυμεί τους πολίτες στεριανούς. Δεδομένου ότι, ο Πλάτων, είναι έντονα αντίθετος με τις εχθροπραξίες, καθώς και σε κάθε είδος καταδίωξης που απαιτεί απλώς δόλο, αποθαρρύνεται η απλή σύλληψη οποιουδήποτε ζώου με δίχτυα και παγίδες, ως άσκηση αντοχής και θάρρους και προτείνεται μόνο «η άγρα τετραπόδων με άλογα, σκυλιά και προσωπική σωματική προσπάθεια»²⁶³.

---

²⁵⁹ Ο.π., 817e

²⁶⁰ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 550

²⁶¹ Ο.π., σελ. 549

²⁶² Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 822d-823d

²⁶³ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 550-551

Μουσική και ποίηση ως μέσα διαπαιδαγώγησης

Ειδική νομοθεσία θα πρέπει να εφαρμοστεί στη μουσική αγωγή, διότι μέσω αυτής διαπλάθεται ο ανθρώπινος χαρακτήρας. Η εκπαίδευση θεωρείται αποτελεσματική, όταν κάποιος έχει ασκηθεί αρκετά στον χορό, δηλαδή στον συνδυασμό κινήσεων και τραγουδιού, αλλά και όταν αυτός διαθέτει ρυθμό και αρμονία. Συνεπώς, τίθεται το ζήτημα της σωστής εκπαίδευσης στις τέχνες των Μουσών (ωραίες σωματικές κινήσεις, μελωδία, τραγούδι, χορός).

Όπως προαναφέρθηκε και στην *Πολιτεία*, συχνά, η μουσική μιμείται διάφορα είδη διάθεσης και χαρακτήρα. Οι κανόνες της μίμησης πρέπει να είναι σταθεροί. Παράδειγμα τέτοιας πρακτικής αποτελούν οι Αιγύπτιοι, οι οποίοι αφιέρωσαν κάθε επιτρεπτό μουσικό είδος στη λατρεία μιας θεότητας και έτσι η οποιαδήποτε καινοτομία αποτελεί ιεροσυλία. Όσο και αν μια τέτοια πρακτική φαίνεται περίεργη στον Έλληνα, καλό θα ήταν, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, να εφαρμοστεί ο κανόνας αυτός και στην Αθήνα. Η τήρησή του θα πρέπει να αποτελεί καθήκον των νομοφυλάκων²⁶⁴. Αυτοί θα απαγορεύουν το μίasma των θρησκευτικών εορτών με χορικές ομάδες που θα τραγουδούν ή θα απαγγέλουν βλασφημίες και θα θρηνολογούν σαν μοιρολογήτρες²⁶⁵. Σκοπός θα είναι ο αποκλεισμός των τραγικών χορών και μαζί με αυτούς και της τραγωδίας. Οι ποιητές οφείλουν να αισθάνονται τις δημιουργίες τους ως προσευχή και να τηρούν ορισμένους κανόνες. Ο πρώτος από αυτούς είναι η επιδίωξη της *ευφημίας*, δηλαδή της ευλάβειας. Σύμφωνα με τον δεύτερο, οι ποιητές οφείλουν να πληροφορούνται, από τον νόμο, ποια είναι τα γνήσια ευεργετήματα για τα οποία οι άνθρωποι αξίζει να προσεύχονται²⁶⁶. Πρέπει, λοιπόν, οι ποιητές να υποβάλλονται σε λογοκρισία και να μην κυκλοφορούν τις συνθέσεις τους χωρίς την έγκριση των νομοφυλάκων²⁶⁷. Έργο του κράτους είναι η σύνταξη μιας κατάλληλης ποιητικής ανθολογίας η οποία να ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένα κριτήρια. Οι συντάκτες της ανθολογίας αυτής, εκτός από το ότι χρειάζεται να διαθέτουν σωστό γούστο, πρέπει να έχουν φτάσει στην ώριμη ηλικία των πενήντα ετών. Έτσι οι νέοι θα υιοθετήσουν την αρχή να προτιμούν υψηλή και λιτή τέχνη²⁶⁸. Τέλος, πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα

---

²⁶⁴ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 799a-800b

²⁶⁵ Ό.π., 800c-e

²⁶⁶ Ό.π., 801a-c

²⁶⁷ Ό.π., 801d

²⁶⁸ Ό.π., 802a-d

στα τραγούδια των αγοριών και των κοριτσιών²⁶⁹. Συγκεκριμένα, ο τόνος των πρώτων πρέπει να είναι αρρενωπός και υψηλόφρων, ενώ των δεύτερων ήπιος και αγνός²⁷⁰.

Καθορισμός λατρευτικού τυπικού (προγράμματος εορτών) προς τιμήν των θεών

Τα παιδιά από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους μέχρι και τη στιγμή που θα χρειαστεί να πολεμήσουν, θα πρέπει να μετέχουν στις πομπές και τις λιτανείες προς τιμήν όλων των θεών με όπλα και άλογα. Οφείλουν να υμνούν τους θεούς με πορείες και χορούς και αυτός είναι ένας από τους λόγους που πρέπει να γυμνάζονται²⁷¹.

Μέλημα, συνεπώς, των νομοθετών είναι ο καθορισμός ενός λατρευτικού τυπικού για κάθε μήνα του έτους και για κάθε μέρα του μήνα. Σύμφωνα με το πρόγραμμα αυτό, οι εορτές θα πρέπει να είναι σίγουρα τριακόσιες εξήντα πέντε και αυτό για να γίνεται επίσημη θυσία πάντα για κάποιον θεό. Ο νόμος θα προβλέπει δώδεκα γιορτές αφιερωμένες στους δώδεκα θεούς. Κάθε μήνα οι πολίτες θα κάνουν θυσίες, χορούς, μουσικούς και γυμναστικούς αγώνες ανάλογα με τους θεούς και τις εποχές²⁷².

Σκοπός αυτού του προγράμματος, είναι η υπαγωγή ολόκληρου του καθημερινού βίου της πολιτείας σε «θρησκευτική επικύρωση». Η κανονική αυτή λατρεία θα περιέχει γυμναστικούς και μουσικούς διαγωνισμούς. Αυτοί οι διαγωνισμοί θα μοιάζουν στους πανελλήνιους αγώνες, αλλά με ένα διαφορετικό πρόγραμμα αθλημάτων. Οι αγώνες θα περιλαμβάνουν ασκήσεις σωματικής ρώμης και αντοχής, όχι απλώς επιδεικτικές αλλά με ουσιαστική αξία, ιδιαίτερα αγώνες ταχύτητας με πλήρη εξάρτηση. Εκτός από τις πολεμικές ασκήσεις, θα εφαρμόζεται και ένα πρόγραμμα αναψυχής στο οποίο θα περιλαμβάνονται αληθοφανείς πολεμικές αναπαραστάσεις. Η μίμηση του πολεμικού πλαισίου πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο αληθινή, για να δίνει μία γεύση πραγματικού κινδύνου. Οι κοπέλες και οι γυναίκες θα συμμετέχουν παντού στον βαθμό, βέβαια, που το επιτρέπει η σωματική τους διάπλαση²⁷³. Στο τέλος κάθε μέρας

²⁶⁹ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 547

²⁷⁰ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 802e

²⁷¹ Ό.π., 796c-d

²⁷² Ό.π., 828-829c

²⁷³ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 550-551

θα δίνονται βραβεία και τιμητικές διακρίσεις, θα εγκωμιάζονται οι καλύτεροι και θα κατακρίνονται οι κακοί.

Αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου με δημιουργικό τρόπο

Το σύστημα που υιοθετείται για την πολιτεία, παρέχει τη βεβαιότητα ότι οι πολίτες της δε θα χρειάζεται να μοχθούν πολλές ώρες για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην. Θα διαθέτουν άφθονο ελεύθερο χρόνο, όχι όμως για να τον σπαταλούν άεργοι. Αντίθετα, θα πρέπει να τον χρησιμοποιούν για να γυμνάσουν τον εαυτό τους στο δυσκολότερο είδος βίου, αυτόν που αποβλέπει στην αρετή του σώματος και του πνεύματος. Θα πρέπει να σηκώνονται νωρίς το πρωί, πριν από όλους τους υπηρέτες. Μάλιστα, για να αποφεύγεται η απώλεια πολύτιμων ωρών στον ύπνο, οι δημόσιες και οικογενειακές υποθέσεις θα διεκπεραιώνονται νωρίς το πρωί. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι πολλές ώρες ύπνου και το καθυστερημένο ξύπνημα είναι ολέθρια για το σώμα και το μυαλό²⁷⁴.

Υποδομές εκπαιδευτικού συστήματος Νόμων

Για τη διδασκαλία όλων όσων αναφέρθηκαν, θα χρειαστούν σχολεία με κατάλληλα κτίρια και γήπεδα. Όλα τα παιδιά θα πρέπει να πηγαίνουν στο σχολείο καθημερινά, συνεπώς, η φοίτηση δε θα πρέπει να είναι θέμα των γονέων. Τα ίδια θα ισχύουν και για τα αγόρια και για τα κορίτσια. Τα κορίτσια θα πρέπει να μάθουν ακόμα και ιππασία και οπλοχρησία, γιατί, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, δεν πρέπει το κράτος να στερηθεί από τους μισούς του πολίτες τις υπηρεσίες που δικαιούται²⁷⁵.

---

²⁷⁴ Πλάτων, *Νόμοι*, Ζ', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 806d-808c

²⁷⁵ Ο.π., 804e-805b

Ο έλεγχος των λειτουργιών των νόμων ως προϋπόθεση εκπαιδευτικής αποτελεσματικότητας

Για να εξασφαλίζεται ότι όλοι οι άρχοντες επιτελούν σωστά τα καθήκοντά τους, ο Πλάτων υιοθετεί την πρακτική εκείνη, σύμφωνα με την οποία κάθε αξιωματούχος υφίσταται υποχρεωτικά, στο τέλος της θητείας του, *ευθύνες*, δηλαδή έλεγχο. Ιδιαίτερη μέριμνα δείχνει ο Πλάτων για τον διορισμό της επιτροπής των ελεγκτών, που θα έχουν την αρμοδιότητα για τη διαδικασία αυτή. Τα μέλη της επιτροπής αυτής πρέπει να έχουν ηλικία τουλάχιστον πενήντα ετών και να επιλέγονται με ιδιαίτερα σχολαστικό τρόπο.

Διαρκής επαγρύπνηση χρειάζεται και για την προστασία των θεσμών από τον εκφυλισμό²⁷⁶. Η επαγρύπνηση αυτή θα ασκείται από το «νυχτερινό συμβούλιο», που εύλογα μπορεί να ονομαστεί εγκέφαλος του όλου συστήματος²⁷⁷. Για να ανταποκριθεί στα καθήκοντά του το συμβούλιο αυτό, θα πρέπει να κατανοεί απολύτως τον σκοπό του κοινωνικού βίου, δηλαδή την ανάπτυξη της αρετής στις τέσσερις κύριες μορφές της. Αυτό σημαίνει, ότι τα μέλη του θα χρειάζονται πολύ περισσότερη παιδεία από όση προαναφέρθηκε. Αν πρόκειται να κατανοήσουν πράγματι την αρετή, θα πρέπει να έχουν την ικανότητα «να βλέπουν το ένα στα πολλά», δηλαδή να συνειδητοποιούν και να εκτιμούν τη μεγάλη αλήθεια της ενότητας των αρετών²⁷⁸.

Τα συμπόσια ως συνέχεια ανάπτυξης της παιδείας και η παιδαγωγική αξία αυτών

Δεδομένου ότι βασικό ιδεώδες της παιδείας για τον Πλάτωνα είναι η αυτοκυριαρχία, αναζητά ως παιδαγωγός μια δοκιμασία, με την οποία θα εκτιμήσει την ιδιότητα αυτή. Για αυτόν τον λόγο, καταλήγει στην οργάνωση συμποσίων.

Το συμπόσιο ήταν μια κοινή οίνοποσία, κατά τη διάρκεια της οποίας διεξάγονταν φιλικές συζητήσεις στην αρχαία εποχή. Η συνετή χρήση αυτού ήταν βασικό στοιχείο συγκρότησης της εκπαίδευσης²⁷⁹.

²⁷⁶ Πλάτων, *Νόμοι*, IB', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 960b

²⁷⁷ Ό.π., 961d

²⁷⁸ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 561-562

²⁷⁹ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 163

Συγκεκριμένα, οι άνθρωποι μαζεύονταν στα συμπόσια και κατανάλωναν μια μεγάλη ποσότητα αλκοόλ. Ως γνωστόν, η μέθη, που επιφέρει το αλκοόλ, κάνει τα ευχάριστα συναισθήματα εντονότερα και εξασθενεί τις πνευματικές δυνάμεις. Η παιδικότητα επανέρχεται και αυτό χρησιμεύει στο να εξεταστεί η δύναμη των ανασταλτικών παραγόντων, της αιδούς και της συστολής, που δρουν ασυνείδητα. Η ψυχή με τον τρόπο αυτόν εκτίθεται στον πειρασμό της απόλαυσης και σκληραγωγείται από αυτήν. Τα συναισθήματα ευχαρίστησης ή αποστροφής, καθώς και το πώς αυτά διαμορφώνονται, είναι ένα σημαντικό αντικείμενο με το οποίο πρέπει να ασχολείται η αγωγή κατά την πρώιμη ηλικία.

Για τους παραπάνω λόγους, στο δεύτερο βιβλίο των *Νόμων*, βασικό θέμα συζήτησης είναι τα συμπόσια και η αξία αυτών στην εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, ο Μέγγυλος θεωρεί τον μικρό αριθμό των ηδονών, που απολαμβάνουν οι Σπαρτιάτες, εξαιρετικό προσόν της κοινωνίας τους, καθ' ότι η οινοποσία ήταν ανήκουστη στη Σπάρτη²⁸⁰. Αυτές οι παρατηρήσεις οδηγούν τον Αθηναίο σε μακροσκελή εξέταση της συνήθειας της μέθης, δηλαδή της κοινωνικής χρήσης του κρασιού. Μερικές πόλεις την απαγόρευαν τελείως, άλλες την επέτρεπαν απεριόριστα. Και οι δυο πρακτικές είναι εσφαλμένες κατά τον Αθηναίο. Μια συγκέντρωση οινοποσίας μπορεί να εξυπηρετήσει άριστους κοινωνικούς σκοπούς με δυο σημαντικές προϋποθέσεις: α) να τη διευθύνει ένας νηφάλιος που δεν παρασύρεται στο γλέντι και β) αυτός να είναι το πιο ηλικιωμένο και έμπειρο μέλος της συντροφιάς. Το ρητό «in vino veritas» («η αλήθεια βρίσκεται στο κρασί») είναι σωστό, με την έννοια ότι ο άνθρωπος, όταν πιεί αρκετό κρασί, αποκαλύπτει τον αληθινό του εαυτό. Συγκεκριμένα, εκφράζει αυθόρμητα γνώμες, που αλλιώς θα τις κρατούσε για τον εαυτό του και αποκαλύπτει διαθέσεις που συνήθως κρύβει. Το κρασί, συνεπώς, επιτρέπει να εκτιμηθεί με ανάλογο τρόπο η σωφροσύνη των ανθρώπων. Με την οινοποσία διαπιστώνεται ποιος παρασύρεται λιγότερο και συγκρατείται καλύτερα, όταν οι φραγμοί έχουν καταργηθεί με αυτόν τον τεχνητό τρόπο.

Συνεπώς, η συνήθεια της οινοποσίας ενδέχεται να αποδειχτεί πολύτιμη για τον άρχοντα, που θέλει να εξακριβώσει για ποιους πολίτες μπορεί να είναι βέβαιος, ότι θα συμπεριφερθούν σωστά στα αξιώματα της πόλης. Ακόμα, η οινοποσία αποτελεί μια

---

²⁸⁰ Πλάτων, *Νόμοι*, Β', Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες», ό.π., 637a

έμπρακτη άσκηση στο να μπορεί κανείς να λείει «όχι» τη στιγμή που πρέπει. Για τους λόγους αυτούς, ο Αθηναίος υποστηρίζει ότι η κοινωνική οινοποσία πρέπει να επιτρέπεται, με την προϋπόθεση ότι ρυθμίζεται αυστηρά. Αν ο έλεγχος αυτός λείπει, προτιμά την απόλυτη απαγόρευση του κρασιού στα νεαρά άτομα και των δύο φύλων, στους στρατιώτες κατά την εκστρατεία, στους υπηρέτες, στους άρχοντες κατά τη θητεία τους, στους καπετάνιους, στους ενόρκους και τους συμβούλους, όταν ασκούν τα καθήκοντά τους, καθώς και σε κάθε πρόσωπο που πρόκειται να τεκνοποιήσει²⁸¹. Η συζήτηση αυτή γίνεται για να τεκμηριώσει τις βασικές αρχές, σύμφωνα με τις οποίες, η ανδρεία συνίσταται, κυρίως, στον έλεγχο των επιθυμιών και ο πραγματικός έλεγχος του πειρασμού είναι η αντίσταση και όχι η τεχνητή εξαφάνισή του²⁸².

Η αξία του συμποσίου είναι, για τον Πλάτωνα, πολύ μεγάλη. Για να αποδειχτεί, όμως, η εκπαιδευτική του δύναμη, απαιτείται η ένταξή του στα πλαίσια της παιδείας συνολικά και ο συνδυασμός του με τη μουσική μόρφωση²⁸³.

3.3 Γενική εκτίμηση των *Νόμων*

Ο Πλάτωνας στους *Νόμους* παρουσιάζει τη θεωρία του για την πρέπουσα αγωγή του παιδιού από τη γέννηση ως την ενηλικίωσή του. Στα πρώτα στάδια της εκπαίδευσης του παιδιού δίνεται μεγάλη προσοχή στη σωματική εκγύμναση. Στη συνέχεια, ακολουθεί η προσπάθεια για την πνευματική καλλιέργεια του ατόμου.

Διαβάζοντας το έργο αυτό του Πλάτωνα, ο αναγνώστης έρχεται αντιμέτωπος με μια πρακτική αντιμετώπιση της παιδείας. Ενώ στην *Πολιτεία*, γίνεται λόγος για μια ιδεατή πολιτεία, σε ένα άκρως θεωρητικό πλαίσιο, στους *Νόμους* ο Πλάτων νομοθετεί για την παιδεία, προτείνοντας τη θέσπιση συγκεκριμένων νόμων, πρακτικά εφαρμόσιμων. Αυτό που δημιουργεί, όμως, μια σύγχυση στον αναγνώστη, είναι το ότι στους *Νόμους* δεν υπάρχει μια λογική σειρά, μια σαφής δομή ή ένας θεματικός διαχωρισμός των νόμων, που προτείνονται από τον συγγραφέα.

---

²⁸¹ Ό.π., 674a,b

²⁸² Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 530-531

²⁸³ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 301

Σύμφωνα με τον Αποστολόπουλο, στο έργο αυτό αναδεικνύεται ο παιδαγωγός Πλάτων, με μια πνευματική ενάργεια και επιβλητικότητα που δεν υστερεί καθόλου από εκείνη της *Πολιτείας*. Φαίνεται μάλιστα, σύμφωνα με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, να υπάρχει μια υπεροχή ως προς την πληθωρικότητα της εμπειρίας ή την ωριμότητα της κρίσης, η οποία θεωρεί ότι αντλείται από το βάθος μιας φιλοσοφικής παρατήρησης διαποτισμένης από οξύτατη, λεπτομερή ανάλυση της συνολικής περιοχής της ανθρώπινης δράσης²⁸⁴.

Στους *Νόμους* ο αναγνώστης συναντά πολλά επίκαιρα αιτήματα, όπως: η γενική υποχρέωση φοίτησης, η ανέγερση δημόσιων σχολείων και γυμναστηρίων, η εκπαίδευση και για τα δύο φύλα, ο έλεγχος των δασκάλων, η ίδρυση μιας ανώτατης κρατικής υπηρεσίας παιδείας με επικεφαλής έναν κρατικό υπουργό παιδείας²⁸⁵. Ο ανώτατος επί της παιδείας υπάλληλος του κράτους, οφείλει να επιλέγει τους συνεργάτες του και το διδακτικό προσωπικό κατά το μέτρο της κατανόησης του έργου αυτού. Σύμφωνα με τον Jaeger, όποιος δε συμφωνεί με το πνεύμα των *Νόμων*, είναι ακατάλληλος ως παιδαγωγός και δεν επιτρέπεται να διορισθεί στην πλατωνική πολιτεία²⁸⁶.

---

²⁸⁴ Αποστολόπουλος, Χ.(2011), «Οι Νόμοι του Πλάτωνα για την υβριστική κακολογία και την κατάχρηση του δημοσίου χρήματος», περ. Φιλοσοφείν, Ιούνιος, σελ. 18-19

²⁸⁵ Jaeger, W. (1959), *Παιδεία, Η μόρφωσις του Έλληνος ανθρώπου*, τόμος Γ', σελ. 331

²⁸⁶ Ο.π., σελ. 353

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η εκπαιδευτική φιλοσοφία του Πλάτωνα

Στο κεφάλαιο αυτό θα αποτυπώσω τα κυριότερα στοιχεία της πλατωνικής παιδείας. Αρχικά, θα γίνει αναφορά στις βασικές πλευρές της εκπαίδευσης του Πλάτωνα. Πιο συγκεκριμένα, θα εξετάσω τον σκοπό και τους στόχους, αλλά και τον χαρακτήρα της παιδείας του Πλάτωνα. Έπειτα, θα γίνει μια κριτική αποτίμηση των πτυχών της παιδείας αυτής, που θεωρώ πιο ενδιαφέρουσες και άξιες σχολιασμού. Έχοντας, δηλαδή, διαβάσει τόσο την *Πολιτεία* όσο και τους *Νόμους*, θα αναφερθώ στις πλευρές εκείνες της πλατωνικής παιδείας που ξεχώρισα.

4.1 Οι βασικές πλευρές της πλατωνικής παιδείας

4.1.1 Σκοπός-στόχοι

Η πλατωνική παιδεία αποβλέπει στην ευδαιμονία, στο ιδανικό της καλοκαγαθίας, την καλλιέργεια ηθικών αρχών και την ενατένιση του Αγαθού. Συγχρόνως, ο Πλάτωνας αποσκοπεί στη θεμελίωση ενός εκπαιδευτικού συστήματος, μέσω του οποίου θα διαμορφωθούν άνθρωποι αγαθοί, οι οποίοι θα κυβερνούν την ιδεώδη πολιτεία με σωστό και συνετό τρόπο βάσει της φύσης, αλλά και της εκπαίδευσής τους. Η παιδεία, συνεπώς, λειτουργεί ως μέσον για το κοινό καλό, το καλό της πόλης. Πρόκειται για το μέσον εκείνο που θα απελευθερώσει τους «δεσμώτες των αισθήσεων και της πλάνης» και θα τους οδηγήσει στον κόσμο της νόησης και της επαφής με τις Ιδέες και το Αγαθό, δηλαδή στον πλήρη συνειδησιακό φωτισμό. Η παιδεία συνιστά, αρχικά, ένα ατομικό αγαθό και στη συνέχεια λειτουργεί ως κοινωνικό, μέσω της προσφοράς των βασιλέων-φιλοσόφων. Οι βασιλείς-φιλόσοφοι καλούνται να κυβερνήσουν την πολιτεία και να μεταλαμπαδεύσουν τη γνώση.

Επιπλέον, η διαμόρφωση ακμαίου πνεύματος αλλά και σώματος, καθώς και η ηθική αναμόρφωση του πολίτη, ύστερα από ενίσχυση της σοφίας, της ανδρείας και της σωφροσύνης, αποτελούν κύρια ζητούμενα στο εκπαιδευτικό σύστημα του Πλάτωνα. Τέλος, κρίνεται πολύ σημαντική η προσφορά μιας πολύπλευρης αγωγής που θα διαμορφώσει άτομα με ποικίλες γνώσεις και ενδιαφέροντα, των οποίων η δράση θα βασίζεται στις κοινωνικές και ηθικές αξίες της άριστης πολιτείας.

Από μια πιο πρακτική οπτική, η πλατωνική παιδεία διαπλάθει τέτοιους άρχοντες, που με τη σειρά τους θα εκπαιδεύσουν αυτούς που θα τους διαδεχθούν. Έτσι, θα εκπληρώνεται ο κοινωνικός σκοπός τους, δηλαδή η καθοδήγηση των πολιτών στη δικαιοσύνη, που είναι το βασικό ζητούμενο στην άριστη πολιτεία.

4.1.2 Το πλατωνικό εκπαιδευτικό ιδεώδες

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στη σύνδεση μεταξύ πλατωνικού εκπαιδευτικού και πολιτικού ιδεώδους. Διαβάζοντας την *Πολιτεία* αντιλαμβανόμαστε ότι ο τρόπος λειτουργίας της πολιτείας σε πολιτικό επίπεδο σχετίζεται με το εκπαιδευτικό σύστημα.

Η πλατωνική παιδεία απευθύνεται σε δύο από τις τρεις τάξεις που υπάρχουν στην πολιτεία του Πλάτωνα. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε στους φύλακες-επίκουρους και τους φύλακες-άρχοντες. Οι φύλακες-επίκουροι είναι αυτοί οι οποίοι αναλαμβάνουν τις στρατιωτικές και διοικητικές υποχρεώσεις. Οι φύλακες άρχοντες είναι η ανώτερη τάξη και είναι υπεύθυνη για τη γενικότερη διακυβέρνηση και ευδαιμονία της πόλης.

Το πλατωνικό εκπαιδευτικό ιδεώδες στηρίζεται στην παιδαγωγική και πνευματική κατάρτιση των παραπάνω τάξεων, αλλά και την ηθική τους διάπλαση. Το εκπαιδευτικό ιδεώδες στηρίζεται στην ανδρεία, την τιμή και τον σεβασμό. Επιπλέον, στηρίζεται στην αγάπη για την πατρίδα και την υπακοή στους νόμους. Στην περίπτωση αυτή που υπάρχουν όλα τα παραπάνω, η πολιτεία μπορεί να λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλλει στην κοινωνική ευδαιμονία. Οι φύλακες, αρχικά, και οι άρχοντες στη συνέχεια, θα είναι κάτοχοι μιας ουσιαστικής παιδείας και θα στοχεύουν στη μετάδοση της γνώσης στους νέους.

Η κατάλληλη ανατροφή και διαπαιδαγώγηση του νέου, μέσα από συγκεκριμένες κατευθύνσεις, που στοχεύουν στην εξάλειψη ψευδαισθήσεων, θα τον βοηθήσουν να «ξεπεράσει» την πλάνη λόγω των αισθήσεων και να πορευτεί προς τον κόσμο των Ιδεών.

4.1.3 Το περιεχόμενο της παιδείας

Η Μουσική και η Γυμναστική

Η μουσική παιδεία, η ποίηση και γενικότερα η τέχνη στην πλατωνική παιδεία εμπνέουν στους νέους τον αυτοέλεγχο, την ομορφιά και την ευρυθμία που στηρίζονται στο καλό ήθος.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η μουσική κατέχει πολύ υψηλή θέση στην εκπαιδευτική διαδικασία, λόγω του ότι ο ρυθμός και η αρμονία εισχωρούν στην ψυχή, παρέχοντάς της ευγένεια. Ο Πλάτων θεωρεί ότι η μουσική καθιστά το άτομο ικανό, περισσότερο από κάθε άλλο, να αναγνωρίζει τι είναι σωστό και τι είναι λάθος σε ένα δημιούργημα. Η απόκτηση μουσικής παιδείας γίνεται σταδιακά, καθώς το άτομο μεγαλώνει.

Μέσω της μουσικής παιδείας δημιουργούνται στα άτομα διανοητικά πρότυπα, τα οποία αργότερα, με τη φιλοσοφία, παγιώνονται. Έτσι, τα άτομα έρχονται σταδιακά αντιμέτωπα με τη γνώση. Αποδίδεται επίσης, από τον Πλάτωνα, μεγάλη σπουδαιότητα στη μουσική παιδεία, καθώς λειτουργεί προπαρασκευαστικά για τη φιλοσοφική σκέψη, η οποία, σύμφωνα με τον Jaeger, χωρίς τα θεμέλια της μουσικής γνώσης θα αιωρούνταν απλώς στο κενό²⁸⁷.

Στις επιδιωκόμενες αρετές περιλαμβάνεται και η γυμναστική αγωγή, η οποία εξασφαλίζει γερό σώμα, ως αποτέλεσμα, όμως, μιας αγαθής ψυχής. Συγκεκριμένα, η πλατωνική γυμναστική συμβάλλει στην υποταγή του ανθρώπινου σώματος στο πνεύμα και στην καλλιέργεια ενός καλού χαρακτήρα.

Τα Μαθηματικά

Μεγάλη είναι η έμφαση που δίνεται στον ρόλο των Μαθηματικών, τα οποία θεωρούνται κατά τον Πλάτωνα πολύ σημαντικά. Συγκεκριμένα, τα Μαθηματικά πρέπει να διδάσκονται σε όλες τις βαθμίδες. Η αριθμηση συνδεόταν πάντα στενά με την εκμάθηση της ίδιας της γλώσσας και της ζωής. Όπως αναφέρει ο Marrou, ο Πλάτων προχώρησε πέραν αυτών και πρόσθεσε στην αριθμητική, την κυρίως μελέτη των

---

²⁸⁷ Jaeger, W. (1959), Παιδεία, Η μόρφωση του Έλληνα ανθρώπου, τόμος Β', σελ. 294

αριθμών, ένα χρήσιμο αντικείμενο, τη λογιστική, τις αριθμητικές ασκήσεις, τους λογισμούς, ενταγμένα σε πρακτικά καθημερινά προβλήματα ή προβλήματα σχετικά με ορισμένα επαγγέλματα²⁸⁸. Η αξία όλων αυτών έγκειται στο ότι τα παιδιά σταδιακά απαλλάσσονται πνευματικά από τους δεσμούς του αισθητού και οδηγούνται στη σύλληψη του νοητού²⁸⁹. Η Annas, επιπλέον, θεωρεί ότι ο Πλάτων δεν ενδιαφέρεται τόσο να δημιουργήσει ειδικούς στα Μαθηματικά, όσο να δημιουργήσει ανθρώπους εξοικειωμένους στον *a priori* λογισμό ως προς τα θέματα, στα οποία οι περισσότεροι άνθρωποι κατανοούν μόνο την εμπειρική προσέγγιση²⁹⁰. Τέλος, σύμφωνα με τον Pappas, τα Μαθηματικά είναι αυτά που συμβάλλουν, στην εκπαιδευτική θεωρία του Πλάτωνα, στην «παραγωγή φιλοσόφων» με ιδιαίτερες ικανότητες²⁹¹.

Τα Μαθηματικά, συνεπώς, κατέχουν πολύ σημαντική θέση σε όλο το πλατωνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ο φιλόσοφος θεωρεί ότι η προσφορά των Μαθηματικών έγκειται στην επίλυση προβλημάτων της καθημερινής ζωής, στην οικονομία, τη δικαιοσύνη και στις τέχνες. Ο χαρακτήρας του ατόμου εξελίσσεται, γιατί το άτομο υποβάλλεται σε τέτοια ερεθίσματα, που αναγκάζεται να ενεργοποιηθεί πνευματικά²⁹².

Η Διαλεκτική

Η Διαλεκτική είναι η ύψιστη μορφή παιδείας στην πλατωνική αγωγή. Μέσω αυτής ο φύλακας-άρχοντας, ο φιλόσοφος ξεπερνά κάθε αισθητηριακή αντίληψη και έρχεται αντιμέτωπος με την αληθινή γνώση, την ιδέα του Αγαθού.

Ο Πλάτωνας δε χρησιμοποιεί τον συνεχή λόγο ως μέθοδο διδασκαλίας, αλλά τον διάλογο που βασίζεται στην ερώτηση και την απάντηση. Το οποιοδήποτε θέμα εξετάζεται από δύο αντίθετες οπτικές, κατά τις οποίες παρουσιάζονται δύο αντίθετες αντιλήψεις. Ο Πλάτων επιδιώκει να χρησιμοποιήσει τη σύγκρουση αυτών των οπτικών για την καθοδήγηση προς την αλήθεια. Η πλατωνική διαλεκτική αποδεικνύει ότι η γνώση δεν είναι κάτι έτοιμο, αλλά δημιουργείται μέσω της πνευματικής εγρήγορσης. Οι

---

²⁸⁸ Marrou, H.I.(1948), ό.π., σελ. 173

²⁸⁹ Ό.π., σελ. 176

²⁹⁰ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 342

²⁹¹ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 135

²⁹² Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ' 522c-529d

πλατωνικές ερωτήσεις δημιουργούν στην ψυχή την απορία και την οδηγούν σταδιακά στην ανακάλυψη της αλήθειας.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω σχετικά με το περιεχόμενο της πλατωνικής αγωγής, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μια πυραμιδωτή διάταξη των γνωστικών αντικειμένων. Στη βάση τοποθετούνται η μουσική και η γυμναστική. Στο κέντρο βρίσκονται τα μαθηματικά και στην κορυφή της πυραμίδας είναι η διαλεκτική (φιλοσοφία). Όλοι οι φύλακες ασκούνται στη γυμναστική και τη μουσική, αλλά σταδιακά ξεχωρίζουν εκείνοι οι οποίοι θα μνηθούν στις μαθηματικές σπουδές και τελικά στη διαλεκτική.

4.1.4 Τα βασικά χαρακτηριστικά

Αξιοκρατία στο εκπαιδευτικό σύστημα του Πλάτωνα

Η εκπαίδευση στην ιδεατή πολιτεία είναι ανοιχτή για όλους τους φύλακες, ανεξάρτητα από κοινωνική προέλευση ή φύλο. Η νοημοσύνη και η ακαδημαϊκή επίδοση είναι τα βασικά κριτήρια στο εκπαιδευτικό σύστημα του Πλάτωνα. Παρόλο, δηλαδή, που η εκπαίδευση έχει δημόσιο χαρακτήρα, το εκπαιδευτικό σύστημα θα πρέπει να είναι έτσι δομημένο, ώστε να ενισχύει την προδιάθεση και τις φυσικές ιδιότητες του κάθε ατόμου.

Συγκεκριμένα, όσοι είναι ευφυείς και καταφέρουν να περάσουν με επιτυχία όλες τις βαθμίδες του πλατωνικού εκπαιδευτικού συστήματος, αποτελούν την τάξη των φιλοσόφων, από την οποία πρέπει να προέρχονται οι άρχοντες. Αυτοί αποτελούν την ανώτερη κοινωνική τάξη λόγω υψηλής νόησης.

Η εκπαιδευτική συμβολή των νόμων

Διαβάζοντας τους *Νόμους* καταλαβαίνουμε ότι ο συνετός νομοθέτης, κατά τον Πλάτωνα, δε θα επιχειρήσει να εξασφαλίσει την πειθαρχία των υπηκόων με απειλές. Αντίθετα, θα προτιμήσει να επιστρατεύσει τον συναισθηματισμό τους και να τους κερδίσει με τις διατάξεις του, όσο αυτό είναι δυνατό. Ο Πλάτων εξετάζει την ιατρική

πρακτική της εποχής του, στην οποία διαπιστώνει ότι υπάρχουν δύο τύποι θεραπευτών: από τη μία πλευρά, οι απλοί εμπειρικοί, συνήθως δούλοι που θεραπεύουν μόνο δούλους, χορηγώντας συνταγές σαν διαταγές. Οι συνταγές αυτές συνοδεύονται από την απειλή της επιδείνωσης, αν ο άρρωστος δεν κάνει ό,τι αυτές προστάζουν. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν οι πραγματικοί γιατροί, άνθρωποι μορφωμένοι που εξηγούν στον άρρωστο τη φύση της θεραπείας στην οποία τον υποβάλουν, καθώς και τον σκοπό των μέτρων που παίρνουν, κάνοντας ό,τι μπορούν για να τον πείσουν να συμβάλει και αυτός στην αποτελεσματικότητα της αγωγής. Τη μέθοδο των τελευταίων πρέπει να «μιμηθεί» και ο νομοθέτης του εκπαιδευτικού έργου. Οφείλει να προτάξει, σε ολόκληρη τη νομοθεσία του, αλλά και στα κυριότερα μέρη της, «προοίμια» που εξηγούν τον σκοπό των εκπαιδευτικών διατάξεων και τους λόγους για τους οποίους δικαιολογούνται οι ποινές στις διάφορες περιπτώσεις²⁹³.

Ισότητα γυναικών-ανδρών

Αξιοσημείωτο είναι το ότι ο Πλάτωνας υποστήριζε την ισότητα των δύο φύλων²⁹⁴. Άνδρες και γυναίκες έπρεπε να δεχθούν ομοιόμορφη αγωγή, ίδια εκπαιδευτικά μέσα, προκειμένου οι άξιοι να ανελιχθούν στα κατάλληλα αξιώματα. Βέβαια, ο φιλόσοφος γνώριζε ότι οι άνδρες υπερέχουν από τις γυναίκες στη δύναμη και την αντοχή, αλλά αυτό δεν ήταν ανασταλτικός παράγοντας στο να μνηθούν άνδρες και γυναίκες στη μουσική αγωγή και τη γυμναστική. Η διαφορά τους ήταν ότι, στην περίπτωση των ανδρών, η φυσική καταλληλότητά τους ήταν πιο ισχυρή σε σχέση με αυτήν των γυναικών.

Ο ρόλος του παιχνιδιού

Ο Πλάτων τονίζει τη μεγάλη σημασία του παιχνιδιού στην αγωγή του παιδιού. Σαφέστερα, ο φιλόσοφος θεωρεί ότι το παιχνίδι είναι ένα σπουδαίο μέσο για να διαπλαστεί σωστά ο χαρακτήρας του παιδιού και να αναπτυχθεί ολόπλευρα. Όλα τα προπαρασκευαστικά μαθήματα πρέπει να διδάσκονται από την παιδική κιόλας ηλικία

---

²⁹³ Taylor, A.E. (1992), ό.π., σελ. 538

²⁹⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 540c 5

και να γίνονται με τέτοιον τρόπο, ώστε να μη δίνεται η εντύπωση της αναγκαστικής μάθησης²⁹⁵. Ο Pappas αναφέρει ότι ο Πλάτων οραματίζεται την εκπαιδευτική διαδικασία ως φυσική ανάπτυξη και για αυτόν τον λόγο η εκπαίδευση των παιδιών πρέπει να ξεκινά ως ένα είδος παιχνιδιού²⁹⁶.

Αυτή η βασική αρχή του Πλάτωνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως προοδευτική, δεδομένου ότι προσιδιάζει σε πιο σύγχρονες εκπαιδευτικές πρακτικές. Σημασία δεν έχει το παιδί να μάθει μέσα από μια διαδικασία αναγκαστική και αυταρχική, αλλά να ανακαλύψει μόνο του το μαθησιακό αντικείμενο, αρχικά μέσα από το παιχνίδι²⁹⁷. Το παιχνίδι είναι μια πολύ σημαντική παιδαγωγική μέθοδος, που αποτελεί χαρακτηριστικό και της σημερινής εκπαίδευσης. Το παιχνίδι συνδυάζει την ψυχαγωγία, τη γνώση, αλλά, πολλές φορές, και την αρμονική κινητική του σώματος. Το παιχνίδι παρέχει ποικίλα ερεθίσματα, τα οποία με τρόπο βιωματικό, μπορούν να οδηγήσουν στη γνώση.

Η επικριτική αντιμετώπιση κάθε υβριστικής συμπεριφοράς στο εκπαιδευτικό σύστημα του Πλάτωνα

Σε αυτό το σημείο, είναι πολύ σημαντικό να αναφερθούμε στην ουσιώδη σχέση μεταξύ της συμπεριφοράς ενός ατόμου και της εκπαίδευσης αυτού. Η κοινωνική στάση και η συμπεριφορά ενός ατόμου φανερώνουν, πολλές φορές, στοιχεία της καλλιέργειάς του. Ο Πλάτων δεδομένης αυτής της σύνδεσης συμπεριφοράς και αγωγής, προτείνει στους *Νόμους* κάποια ειδικά μέτρα για την αντιμετώπιση περιστατικών ακραίας και υβριστικής συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, οι υπερβολικές αντιδράσεις που συνοδεύονται από φωνές και υβριστικές εκφράσεις μπορούν να προκαλέσουν μεγάλο κακό στην πόλη και για αυτόν τον λόγο δε θα πρέπει να επιτρέπονται. Αυτός που βρίζει, άγεται από άσχημα ένστικτα, όπως ο θυμός. Όταν κάποιος θυμώνει και αντιδρά με ακραίο τρόπο, γελοιοποιείται και εκτίθεται. Δε θα πρέπει, κατά συνέπεια, κανείς να εκφράζεται με άσχημα λόγια κατά τη διάρκεια δημόσιων θυσιών, αγώνων, στην αγορά, στα

---

²⁹⁵ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 536d 5-8

²⁹⁶ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 135

²⁹⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, Ζ', 536d, 537a

δικαστήρια ή στις δημόσιες συγκεντρώσεις. Για τους λόγους αυτούς, θα υπάρχει πάντα ένας υπεύθυνος άρχοντας που θα επιβλέπει και θα τιμωρεί αυτούς που δεν τηρούν τον νόμο²⁹⁸.

Συγκεκριμένα, ο Πλάτων υποστηρίζει ότι πρέπει να αποκλείονται από τους δημόσιους χώρους οι παράφρονες, αυτοί που μιλούν με τρόπο προσβλητικό και αντιδρούν ακραία. Η πλατωνική πολιτεία μεριμνά με τον κατάλληλο τρόπο για τα μέλη της εκείνα που εκδηλώνουν μη επιθυμητή συμπεριφορά. Σε αντίθετη περίπτωση, επιβάλλεται ποινή στους συγγενείς εκείνων που παρεκτρέπονται σε δημόσιους χώρους. Η επιβολή ποινής, αλλά και ο έπαινος σε πολλές περιπτώσεις αποσκοπούν στην εδραίωση ηθικών αρχών, τη θέσπιση κανόνων για την αγωγή και την παιδεία, που θα προάγουν την ευδαιμονία. Συνεπώς, οι νόμοι, που προτείνονται από τον Πλάτωνα προς θεσμοθέτηση, νοούνται ως προσπάθεια εκπολιτισμού της πόλης.

Ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας

Ο Jaeger, στο βιβλίο του *Παιδεία*, κάνει μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα παρατήρηση, σχετικά με το εκπαιδευτικό σύστημα του Πλάτωνα. Συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι η εισήγηση του Πλάτωνα να εκπαιδευθούν οι φύλακες σύμφωνα με ένα νομικώς καθιερωμένο σύστημα, ήταν μια επαναστατική αναμόρφωση με αφάνταστες ιστορικές συνέπειες. Όλα τα νεώτερα κράτη διεκδίκησαν ως δικαίωμά τους την αγωγή όλων των πολιτών, όπως στην εποχή του διαφωτισμού, και αυτή η διεκδίκηση ανάγεται στην *Πολιτεία*²⁹⁹.

Στην Ελλάδα, ειδικά στη δημοκρατική Αθήνα, η αγωγή εξαρτούνταν από το πνεύμα του συντάγματος της πολιτείας, αλλά σύμφωνα με τον Αριστοτέλη πουθενά δεν υπήρχε αγωγή κρατική, ούτε λειτουργοί αυτής, πλην της Σπάρτης. Η αναφορά του Αριστοτέλη στο παράδειγμα αυτό της Σπάρτης, μας βεβαιώνει ότι τόσο αυτός, όσο και ο Πλάτων, στην έκκλησή τους για αγωγή επιβλεπόμενη από την πολιτεία, είχαν κατά νου τη Σπάρτη³⁰⁰.

---

²⁹⁸ Πλάτων, *Νόμοι*, ΙΑ', 934d-936b

²⁹⁹ Jaeger, W. (1959), *Παιδεία*, Η μόρφωση του Έλληνα ανθρώπου, τόμος Β', σελ. 275

³⁰⁰ Ο.π., σελ. 275

Η σκέψη του Πλάτωνα για την ύπαρξη δημόσιας παιδείας αποτέλεσε πρότυπο αγωγής πάνω στο οποίο στηρίχτηκαν οι επόμενες γενιές.

4.1.5 Η πλατωνική κριτική στην ποίηση

Βασικό ζήτημα που πραγματεύεται ο Πλάτων είναι το πρόβλημα της μορφωτικής αξίας της ποίησης. Πιο συγκεκριμένα, ο Πλάτων απορρίπτει την ποίηση και τους μύθους από την παιδευτική διαδικασία, καθώς η παιδική ψυχή είναι εύπλαστη και αδύναμη να κατανοήσει την αλληγορική σημασία αυτών.

Ο φιλόσοφος επιτίθεται κατά της γενικής άποψης περί της παιδευτικής αξίας της ποίησης γενικότερα, και ειδικότερα, εναντίον του Ομήρου και του Ησιόδου. Αυτό είναι ένα κρίσιμο σημείο στην ιστορία της ελληνικής παιδείας. Η αντίθεση μεταξύ φιλοσοφίας και ποίησης είναι, για τον Πλάτωνα, μια μάχη της αλήθειας εναντίον του ψεύδους. Η ποίηση βλάπτει τον νου των αναγνωστών και των ακροατών της, εάν αυτοί δεν έχουν τη γνώση της αλήθειας ως θεραπεία. Η ποίηση, συνεπώς, μετακινείται σε ένα χαμηλότερο επίπεδο στην πλατωνική παιδεία. Η χρήση της ποίησης περιορίζεται στην αισθητική ικανοποίηση με συγκεκριμένα όρια.

Ο Πλάτων διακηρύσσει ότι όλες οι ιδέες, που είναι ηθικώς και θρησκευτικώς άνευ αξίας, πρέπει να εκριζώνονται από τη μουσική (με τη γενική έννοια του όρου) παιδεία, καθώς η αγωγή πρέπει να διέπεται από υψηλά πρότυπα³⁰¹. Συγκεκριμένα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, γίνεται λόγος για απαγόρευση των μύθων που παρουσιάζουν το τέλειο, το αμετάβλητο και αιώνιο θείο ως μεταβαλλόμενο κατά το σχήμα και εμφανιζόμενο σε όλα τα είδη των θνητών φαινομένων. Επίσης, απαγορεύονται οι μύθοι που θεωρούν τον θεό υπεύθυνο απάτης και πλάνης. Η ποίηση αυτού του είδους δεν πρέπει μόνο να αποκλείεται από την αγωγή, αλλά και να αποβάλλεται διά παντός από την πολιτεία. Επιπλέον, ο Πλάτων διαφωνεί και στο ότι σε πολλά σημεία της πρώιμης ελληνικής ποίησης, από τον Όμηρο μέχρι και την αττική τραγωδία, ο άνθρωπος θεωρείται ότι εξαρτάται από τις δυνάμεις του θεού³⁰². Κατά τον 6^ο αιώνα π.Χ., οι Έλληνες άρχισαν να αισθάνονται ότι οι άνθρωποι ήταν υπεύθυνοι για τις πράξεις τους

³⁰¹ Jaeger, W. (1959), Παιδεία, Η μόρφωση του Έλληνα ανθρώπου, τόμος Β', σελ. 281

³⁰² Ο.π., σελ. 282

και τα βάσανά τους. Η σύγκρουση μεταξύ της θρησκευτικής αντίληψης και της ηθικής ιδέας, ότι ο άνθρωπος είναι πλήρως υπεύθυνος για τα αποτελέσματα των πράξεών του, διατρέχει όλη την ελληνική ποίηση.

- Η κριτική του Πλάτωνα για τον Όμηρο και τον Ησίοδο

Σε μεγάλο βαθμό γίνεται απομυθοποίηση του Ομήρου και του Ησίοδου, σπουδαίων ποιητών της εποχής. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, ο Όμηρος και ο Ησίοδος δε θα μπορούσαν να εκπαιδεύουν τους ανθρώπους και να τους βελτιώνουν ηθικά³⁰³.

Πιο συγκεκριμένα, ο Όμηρος, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, διδάσκει τους φύλακες να φοβούνται τον θάνατο με τις περιγραφές που κάνει. Όσο περισσότερο ποιητικές είναι οι περιγραφές αυτές, τόσο λιγότερο κατάλληλες είναι για τα αυτιά των νέων. Οι ποιητές πρέπει να δίνουν παραδείγματα ύψιστης αρετής, αλλά οι ήρωες του Όμηρου δεν αποτελούν τέτοια υποδείγματα. Με τον τρόπο αυτόν, η ποίηση τείνει να εμποδίζει την ανάπτυξη του θάρρους και της αυτοκυριαρχίας.

Η ποίηση πρέπει, για τον φιλόσοφο, να μετριέται μόνο μέσα από ένα απόλυτο πρότυπο. Μέσα από αυτό πρέπει, είτε να εκδιωχθεί, είτε να υποταχθεί στον κανόνα της αλήθειας, που προβάλλει ο Πλάτων. Παρ' όλα αυτά, δεν εισηγείται σε καμία περίπτωση να εκμηδενιστεί διά παντός η ποίηση ως παιδευτική δύναμη και να αντικατασταθεί από μια αφηρημένη γνώση, όπως η φιλοσοφία.

- Η κριτική του Πλάτωνα για τη μίμηση και τη ζωγραφική

Βασικό θέμα εξέτασης στην *Πολιτεία* είναι και η μίμηση. Η μίμηση, δηλαδή η μορφή εκείνη της ποίησης, που αναπαριστά ή περιγράφει δεδομένα του αισθητού κόσμου³⁰⁴, απορρίπτεται από τον Πλάτωνα και αυτό γιατί μέσω αυτής αναπαρίστανται πράγματα του ορατού κόσμου, του αισθητού. Ο αισθητός κόσμος είναι «είδωλο» του πραγματικού κόσμου των «ιδεών». Τα είδωλα αυτά είναι ατελή και ο καλλιτέχνης κάνει

---

³⁰³ Πλάτων, *Πολιτεία*, Μαυρόπουλος, Θ.(2006), ό.π., σελ. 1532

³⁰⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, Μαυρόπουλος, Θ.(2006), ό.π., σελ. 1502

«αντίγραφα» των ατελών αυτών ειδώλων. Επομένως, δε δίνεται στον νέο η εικόνα του πραγματικού.

Η μόνη μίμηση που επικροτεί, τελικά, ο φιλόσοφος είναι αυτή που αναδεικνύει τις ανδρείες και δίκαιες πράξεις, που πρέπει να διαπνέουν όλη τη ζωή των φυλάκων.

Τέλος, στόχος της πλατωνικής επίθεσης, εκτός από την ποιητική μίμηση, είναι και η ζωγραφική. Η ζωγραφική και η ποίηση απευθύνονται σε μη έλλογο τμήμα της ψυχής (είτε με την ψευδαίσθηση που εκμεταλλεύεται η πρώτη, είτε με τις συναισθηματικές συγκρούσεις που περιγράφει η δεύτερη)³⁰⁵.

4.2 Η κριτική στην πλατωνική παιδεία

Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο θα παρουσιάσω κάποιες σκέψεις και σχόλια για ορισμένες πτυχές της πλατωνικής παιδείας. Πρόκειται για τα σημεία εκείνα του εκπαιδευτικού συστήματος του Πλάτωνα τα οποία ξεχώρισα από τη μελέτη μου και στα οποία θεωρώ ότι πρέπει να εστιάσουμε.

Λογοκρισία, στοιχεία αυταρχισμού και έλλειψη κριτικής σκέψης

Όπως προαναφέρθηκε, ο Πλάτων θεωρεί αναγκαίο τον έλεγχο και τη λογοκρισία του περιεχομένου της ποίησης, ώστε να προφυλαχθεί η ψυχή και η πολιτεία από τη διαφθορά. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, η λογοκρισία αυτή επιβάλλεται για να αποφευχθούν αρνητικά αποτελέσματα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Όμως, όπως κάθε μορφή λογοκρισίας, έτσι και στην περίπτωση αυτή του Πλάτωνα, γίνονται εμφανή στοιχεία αυταρχισμού και ετεροκαθοδήγησης, που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε κατακριτέα.

Επιπλέον, ο Πλάτων, από τη μια πλευρά, σχεδιάζει την ιδανική πολιτεία, προτείνοντας νέα μέτρα, προωθώντας, από την άλλη πλευρά, ένα στατικό σύστημα, στο

---

³⁰⁵ Ό.π., σελ. 1514

οποίο κατακρίνεται κάθε αλλαγή, νέα σκέψη ή πρόταση. Στο σημείο αυτό, δημιουργείται μία αντίφαση. Το προφίλ του Πλάτωνα, εκ πρώτης όψεως, φαντάζει ρηξικέλευθο, με την έννοια ότι κατασκευάζει μια ιδεατή πολιτεία, κάτι ακατόρθωτο, κάτι ιδανικό. Προσπαθεί να αλλάξει τα δεδομένα, να διαμορφώσει μια νέα κατάσταση, βασιζόμενος σε στοιχεία του παρελθόντος. Όμως, αν αναλογιστεί κανείς το ότι στη σκέψη του Πλάτωνα, κάθε καινοτομία ή αλλαγή είναι κατακριτέα, γιατί ενδέχεται να βλάψει τον άνθρωπο, τα πράγματα αλλάζουν. Πώς θεωρείται ένα εκπαιδευτικό σύστημα αποδοτικό και κατάλληλα διαμορφωμένο, αν δε συμβαδίζει με τις ανάγκες των εποχών και των ανθρώπων;

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το σύστημα του Πλάτωνα εμπεριέχει σε κάποιο βαθμό στοιχεία αυταρχισμού δεδομένου ότι δεν υπάρχουν περιθώρια αμφισβήτησης ή αλλαγής.

Υπό αυτήν την έννοια, όπως αναφέρει η Annas, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού ενδέχεται να καταπιεστεί και να αναχαιτιστεί από την πλατωνική εκπαίδευση, η οποία αποδέχεται συγκεκριμένες, αμετάβλητες αξίες³⁰⁶. Παράλληλα, σύμφωνα με την Μπεζέ, ίσως η παιδεία των φυλάκων να είναι μονοσήμαντη, γιατί αναδεικνύει αποκλειστικά το καλό, αποκλείει το κακό και την αμφισημία³⁰⁷. Πώς μπορεί το παιδί να γνωρίσει το καλό και το πρόπον, αν δεν έχει εικόνα του κακού και του μη επιθυμητού; Πώς είναι δυνατόν για ένα παιδί να ζει και να εκπαιδεύεται σε μια πολιτεία στην οποία όλα είναι «αποστειρωμένα», ώστε να αποφευχθεί πιθανή κακή επιρροή αυτού; Όλα αυτά είναι ερωτήματα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και σίγουρα αποτελούν ζήτημα προς διερεύνηση, καθότι οι απόψεις ποικίλουν.

Σύμφωνα με την Annas, ενώ, αρχικά, φαίνεται ότι ο Πλάτων δε σκοπεύει σε καμία περίπτωση να καταστήσει την εκπαίδευση διαδικασία πλύσης εγκεφάλου, που θα ενσταλάξει τις ορθές πεποιθήσεις και θα εξασφαλίσει ότι οι άνθρωποι θα τις υποστηρίζουν ανεξάρτητα από τη νοητική τους κατάσταση, εν τούτοις, στη συνέχεια, παρατηρείται μια τέτοια τάση. Σαφέστερα, σύμφωνα με τη συγγραφέα, το εν λόγω

---

³⁰⁶ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 114, 117

³⁰⁷ Μπεζέ Ελένη(2004), *Η Κριτική της Ποίησης στην Πολιτεία, Υπόμνημα στη Φιλοσοφία: Αφιέρωμα στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σελ.97

εκπαιδευτικό σύστημα, σκοπεύει να επιβάλλει στα παιδιά ένα και μόνο σύνολο αξιών με τέτοιον τρόπο, ώστε αυτά να μην τις αμφισβητήσουν ποτέ σοβαρά³⁰⁸.

Ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση του Pappas, σύμφωνα με την οποία η φιλοσοφία της *Πολιτείας* εμπεριέχει απολυταρχικά στοιχεία με χαρακτήρα, πιο συγκεκριμένα, πατερναλιστικό³⁰⁹. Θα μπορούσαμε, συνεπώς, να θεωρήσουμε ότι ο Πλάτωνας προσπαθεί να προστατεύσει τους νέους και για αυτόν τον λόγο δε θέλει να προχωρήσει σε εκπαιδευτικές τακτικές, διαφορετικές, με δυνατότητα αλλαγών ή αμφισβήτησης αυτών, που ενδέχεται να επιφέρουν αρνητικά αποτελέσματα.

Βάσει της πλατωνικής άποψης, οι ηθικές αξίες που διδάσκονται και γαλουχούν τους νέους οδηγούν στη μία ηθική αλήθεια³¹⁰ η οποία αποτελεί το υπέρτατο αγαθό της αρίστης πολιτείας, η οποία εξ ορισμού είναι αδύνατο να αμφισβητηθεί. Η λογοκρισία του Πλάτωνος μοιάζει να στρέφεται μόνο όπου υπάρχουν ψεύδη, προσπαθώντας να προστατεύσει αναγνώστες πολύ μικρής ηλικίας, που όπως ειπώθηκε δεν έχουν ακόμη την κριτική ικανότητα για να επεξεργαστούν τα αναγνώσματά τους³¹¹. Γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους ο Πλάτων δε θεωρεί σκόπιμο να ανέχεται ποικίλες ηθικές διδασκαλίες³¹² και οραματίζεται την ιδεώδη πολιτεία, στην οποία όλοι οι πολίτες αποδέχονται τον ρόλο τους³¹³ και υπακούν σε σταθερούς κανόνες και πρότυπα.

Σε κάθε περίπτωση, παρατηρείται μια αντίθεση μεταξύ του πλατωνικού και του σημερινού εκπαιδευτικού συστήματος. Η εκπαίδευση πρέπει να δημιουργεί αυτόνομους ανθρώπους, με ανεξάρτητη σκέψη και με την ικανότητα να αναρωτιούνται εάν προτιμούν να συνεχίσουν να έχουν τις αξίες με τις οποίες γαλουχήθηκαν ή αντίθετα να επιλέξουν να ζήσουν σύμφωνα με κάποιο άλλο σύνολο αξιών. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, πετυχημένη είναι η εκπαίδευση μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, της κριτικής εξέτασης όσων διδάχτηκαν και όχι της «υποταγής» και του συμβιβασμού. Δεν είναι τυχαίο το ότι στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, αλλά και στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών³¹⁴ όλων

³⁰⁸ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 117

³⁰⁹ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 221, 222

³¹⁰ Annas(2006), ό.π., σελ. 116

³¹¹ Pappas(2006), ό.π., σελ. 73

³¹² Annas(2006), ό.π., σελ. 118

³¹³ Ό.π., σελ. 118-119

³¹⁴ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Γενικό μέρος Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών*, <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>, τελευταία πρόσβαση: 22/10/2014

των βαθμίδων εκπαίδευσης, τονίζεται ότι στόχος της εκπαίδευσης είναι η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης στα παιδιά. Σύμφωνα με τον καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Αθηνών, Ματσαγγούρα Ηλία, οι λόγοι, που καθιστούν κάτι τέτοιο αναγκαίο, είναι λόγοι τόσο εκπαιδευτικής ιδεολογίας, όσο μαθησιακοί και κοινωνικοί. Αρχικά, μέσω της κριτικής αντιμετώπισης των πραγμάτων αναπτύσσεται μια αυτόνομη προσωπικότητα, αποκτάται έγκυρη γνώση και το παιδί προετοιμάζεται για τη ζωή. Σχετικά με τους μαθησιακούς λόγους, η κριτική σκέψη είναι απαραίτητη, για να οικοδομηθεί η νέα γνώση στην προϋπάρχουσα, αλλά και για να καταπολεμηθεί η απάθεια και η πλήξη. Παράλληλα, με την καλλιέργεια του κριτικού πνεύματος, προβάλλεται ένας τύπος εκπαίδευσης που σέβεται τον μαθητή και προάγει δημοκρατικά πρότυπα. Τέλος, επιδιώκεται ο εκδημοκρατισμός του πολίτη, από τη στιγμή που αποστασιοποιείται από προσωπικές πεποιθήσεις, αναγνωρίζοντας εναλλακτικούς τρόπους σκέψης³¹⁵.

Ο Πλάτων, αντίθετα, φαίνεται να έχει διαφορετική γνώμη επ' αυτού. Θεωρεί ότι η δεκτικότητα προς τις πατροπαράδοτες ηθικές αξίες κατά τη νεότητα, μπορεί να επιφέρει θετικά αποτελέσματα. Μέσα από το βιβλίο του, υπονοείται ότι ο κύριος λόγος, για τον οποίο ο Πλάτων δεν αποδέχεται ποικίλες ηθικές διδασκαλίες, είναι ότι θεωρεί πως υπάρχει μία μόνο ηθική αλήθεια, που μπορεί να γίνει γνωστή και να κατέχεται με βεβαιότητα³¹⁶. Με λίγα λόγια, φαίνεται ότι ο Πλάτων δε δίνει ιδιαίτερη σημασία στο να εκπαιδευθούν οι άνθρωποι με τέτοιον τρόπο, ώστε να είναι κριτικοί προς τις πεποιθήσεις τους και να τις αποδέχονται περισσότερο, επειδή έχουν πεισθεί για την ορθότητά τους, παρά διότι τους έχουν επιβληθεί³¹⁷.

---

³¹⁵ Ματσαγγούρας, Η. (2002), *Στρατηγικές Διδασκαλίας: Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*, Αθήνα: εκδ. Gutenberg, σελ. 55-59

³¹⁶ Annas, J.(1981), ό.π., σελ. 118

³¹⁷ Ό.π., σελ. 119

Αξιοκρατία

Ο Πλάτων προωθεί έναν αξιοκρατικό τρόπο επιλογής και κατάταξης των ανθρώπων στην εκπαίδευση, αλλά και την πολιτεία. Η νοημοσύνη του πολίτη, η οποία αποτυπώνεται στην επίδοσή του στις σπουδές του, καθορίζει τη θέση του και την εξέλιξή του.

Θα μπορούσαμε, ίσως, να θεωρήσουμε από την άλλη πλευρά ότι ο Πλάτωνας «απορρίπτει» έμμεσα άτομα με χαμηλότερες νοητικές ικανότητες, από τη στιγμή που τίθενται τα παραπάνω κριτήρια για την πνευματική εξέλιξη των νέων. Όμως, αυτή η άποψη θα μπορούσε να διαψευστεί, λόγω του ότι στο πλατωνικό εκπαιδευτικό σύστημα παρέχονται ίσες ευκαιρίες για εκπαίδευση από την αρχή. Σταδιακά, όμως, προωθούνται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας οι άριστοι και αυτό καθιστά την επιλογή αξιοκρατική.

Ο Πλάτων «νομοθετεί» για την παιδεία

Εξετάζοντας τους *Νόμους* του Πλάτωνα, παρατηρούμε ότι ενώ ο ίδιος δεν επιδέχεται πλήρως τους επίσημα κωδικοποιημένους νόμους, εντούτοις προχωρά στη θέσπιση τέτοιων. Ο Πλάτων θεωρεί ότι αν η παιδεία είναι αποτελεσματική, τότε δε χρειάζονται νόμοι. Αν, όμως, υπάρχουν αδυναμίες και προβληματικά σημεία στο κομμάτι της αγωγής, τότε πρέπει να θεσπιστούν νόμοι που θα συμβάλουν στη σωστή διαπαιδαγώγηση των νέων.

Συνεπώς, ο Πλάτων «νομοθετεί» για την παιδεία, δεδομένου ότι η παιδεία είναι εκείνη που θα βελτιώσει την πολιτεία και θα καταργήσει την κατάσταση, της συνεχούς ψηφίσεως νόμων και κατόπιν αλλαγής αυτών, όπως ήταν ο κανόνας στην Αθήνα κατά την εποχή του Πλάτωνα³¹⁸.

---

³¹⁸ Jaeger, W. (1959), ό.π., σελ. 303

Ο Pappas επισημαίνει ότι ο Πλάτων αρνείται την άποψη ότι η σχολική εκπαίδευση συνίσταται στην «τοποθέτηση γνώσεων» μέσα στην ψυχή και πιστεύει ότι πρόκειται για μια διαδικασία με την οποία η ψυχή «μεταστρέφεται» και κατευθύνει την προσοχή της προς νέα αντικείμενα³¹⁹.

Η εκπαίδευση, κατά τον Πλάτωνα, πρέπει να είναι γενική και πολύπλευρη, όπως άλλωστε και σήμερα. Υπάρχει, όμως, μεγάλη διαφορά στον όρο «πολύπλευρη» μεταξύ του τότε και του σήμερα. Συγκεκριμένα, ένα πολύ μεγάλο μέρος της εκπαίδευσης, όπως φαίνεται παραπάνω, αφιερώνεται στη διδασκαλία της μουσικής. Ο νέος μυείται στις τέχνες των μουσών και σταδιακά αποκτά πολύπλευρη καλλιέργεια. Δίνεται πολύ μεγάλη έμφαση στη διδασκαλία του χορού και του τραγουδιού, γιατί μόνον έτσι θεωρείται ο νέος καλλιεργημένος. Σκοπός είναι να διαθέτει ρυθμό και αρμονία, κάτι που θα αποτυπώνεται τόσο στις κινήσεις του όσο και τη στάση ζωής του.

Σήμερα, ενώ στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών περιλαμβάνεται η διδασκαλία Μουσικής, Εικαστικών, Φιλαναγνωσίας, αλλά και η εκμάθηση χορών, στην πράξη φαίνεται κάτι τέτοιο να μην υλοποιείται. Στην ουσία, όλα αυτά τα μαθήματα, καθώς και πολλά άλλα που μας παραπέμπουν στις τέχνες των Μουσών της εποχής του Πλάτωνα, υποβαθμίζονται και εν τέλει «παραγκωνίζονται», καθώς θεωρούνται δευτερεύοντα. Οι εκπαιδευτικοί, κατά κοινή ομολογία, ξεκινώντας από την Πρωτοβάθμια και φτάνοντας μέχρι τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, αγωνίζονται να καλύψουν την ύλη, βάζοντας τα μαθήματα αυτά σε δεύτερη μοίρα. Το αποτέλεσμα είναι να «υπερισχύουν» τα «βασικά μαθήματα», όπως η Νεοελληνική Γλώσσα και τα Μαθηματικά, η Ιστορία και η Μελέτη Φυσικών Φαινομένων, τη στιγμή που μαθήματα όπως τα προαναφερθέντα, που προάγουν την καλλιέργεια της φαντασίας, τη δημιουργικότητα, την απόκτηση ρυθμού και αρμονίας, ισοπεδώνονται.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναρωτηθούμε τον λόγο για τον οποίο συμβαίνει κάτι τέτοιο. Όπως αναφέρθηκε η σύγχρονη εποχή είναι άμεσα συνδεδεμένη με την Τεχνολογία. Οι επιστήμες που σχετίζονται με αυτήν σημειώνουν ανάπτυξη και ζήτηση. Οι νέοι λαμβάνοντας υπόψη αυτή τη ζήτηση, στρέφονται προς τεχνοκρατικά

---

³¹⁹ Pappas, N.(1995), ό.π., σελ. 135

επαγγέλματα, διότι αυτά εγγυώνται επαγγελματική αποκατάσταση. Εκτιμώντας την κατάσταση στο σύγχρονο σχολείο, τόσο ως μαθήτρια όσο και ως εκπαιδευτικός φαίνεται ότι μαθήματα που σχετίζονται με δημιουργικότητα ή φαντασία δεν έχουν τόση σημασία. Με τον τρόπο αυτόν «εισχωρεί» η τεχνοκρατία στην εκπαίδευση. Η ολόπλευρη πνευματική ανάπτυξη του παιδιού τίθεται σε δευτερεύουσα θέση. Κύριο ζητούμενο είναι η προετοιμασία των νέων για την ομαλή τους μετάβαση στην εργασιακή τους ζωή. Το πρόγραμμα σπουδών «επαγγελματοποιείται», δεδομένου ότι ο νέος «κυνηγά» τη γνώση, όχι τόσο για τη γνώση αυτήν καθαυτήν, όσο για τα προσωπικά του οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα. Αποτέλεσμα αυτής της νοοτροπίας και ταυτόχρονα επιταγή της σύγχρονης εποχής είναι η πνευματική ισοπέδωση και μονομέρεια. Αυτά είναι τα αποτελέσματα της «τεχνοκρατικής εκπαίδευσης».

Αντίπαλος αυτής είναι η «ανθρωπιστική παιδεία». Με αυτήν επιδιώκεται η μετάδοση γνώσεων με σκοπό την καλλιέργεια της δημιουργικότητας, της φαντασίας, της πιο εξανθρωπισμένης πλευράς του ατόμου. Με αυτήν το άτομο καλλιεργείται πολύπλευρα.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η αγωγή της σημερινής εποχής διαφέρει ουσιαστικά από αυτήν του Πλάτωνα, με την έννοια ότι η πρώτη, τόσο λόγω της μεγάλης τεχνολογικής εξέλιξης, όσο και λόγω των δύσκολων οικονομικών συνθηκών, στρέφει τους νέους προς επαγγέλματα παραγωγής, κατευθύνσεις πιο πρακτικές. Με λίγα λόγια, είναι τα αντικειμενικά δεδομένα τέτοια που επιτάσσουν τη στροφή των νέων προς τα τεχνοκρατικά επαγγέλματα.

Αντίθετα, στην περίπτωση της πλατωνικής αγωγής δεν υπάρχει η λογική της αναγκαίας επαγγελματικής αποκατάστασης. Η πλατωνική εκπαίδευση στοχεύει στη διαμόρφωση κατάλληλων ανθρώπων για τη διακυβέρνηση της πόλης, των φυλάκων. Αυτοί οι φύλακες θα πρέπει να διακρίνονται για την άρτια προσωπικότητά τους, το ήθος τους και τις γνώσεις τους για το καλό της πόλης.

Επιπλέον, στην περίπτωση της ανθρωπιστικής παιδείας θα πρέπει να προσθέσουμε ότι διαφέρει ουσιαστικά η έννοια αυτής σήμερα από αυτήν της εποχής του Πλάτωνα. Η ανθρωπιστική παιδεία σήμερα μεταφράζεται ως μία γενική

καλλιέργεια του ατόμου, μέσω της οποίας το άτομο αποκτά γνώσεις από ποικίλα επιστημονικά πεδία και έπειτα επιλέγει τον «γνωστικό δρόμο» που θέλει να ακολουθήσει. Αντίθετα, ο Πλάτων αναφέρεται στην παιδεία εκείνη μέσω της οποίας θα ξεχωρίσουν οι καλύτεροι φύλακες και οι οποίοι θα γίνουν φιλόσοφοι. Κατά συνέπεια, είναι άλλο πράγμα η παιδεία που αποσκοπεί στη γενική καλλιέργεια ενός ανθρώπου και άλλο η παιδεία που στοχεύει στη συγκρότηση ενός φιλοσόφου, αρμόδιου για τη διακυβέρνηση της πόλης.

Από αυτήν την οπτική, προκύπτουν προβληματισμοί ύστερα από ενδεχόμενη σύγκριση μεταξύ της πλατωνικής και της σύγχρονης αγωγής λόγω του ότι τοποθετούνται σε διαφορετικές εποχές, με διαφορετικές ανάγκες και συνθήκες. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, θα γίνει μια διεξοδικότερη εξέταση της σχέσης ανάμεσα στο παιδευτικό σύστημα και την εποχή που αυτό εφαρμόζεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Παιδεία και εποχή, δύο έννοιες αλληλένδετες

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, δεν μπορούμε παρά να προβληματιστούμε σχετικά με τους στόχους και το περιεχόμενο της παιδείας του τότε και του σήμερα. Τίθενται πολλά ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσον μοιάζουν ή διαφέρουν και γιατί. Το βασικό στοιχείο στα ερωτήματα αυτά δεν μπορεί παρά να είναι το αν και κατά πόσον διαφοροποιούνται οι στόχοι της παιδείας από εποχή σε εποχή.

Θα μπορούσα, ίσως, να ισχυριστώ ότι από αρχαιοτάτων χρόνων και εν προκειμένω, από την εποχή του Πλάτωνα έως και σήμερα, η παιδεία είναι μια μακράιωνη και επίπονη διαδικασία, μέσα από την οποία το άτομο καλλιεργείται, αποκτά γνώσεις, σμιλεύεται με κάθε τρόπο, κοινωνικά, ηθικά, πνευματικά και αποκτά τα στοιχεία εκείνα που του χρειάζονται για την ατομική, αλλά και την κοινωνική του πρόοδο. Πρόκειται, δηλαδή, για μια διαδικασία διάπλασης της προσωπικότητάς του. Αυτός ο ορισμός είναι αρκετά γενικός, θεωρώ, όμως, ότι αποτυπώνει σε ένα μεγάλο του μέρος την ουσία της παιδείας.

Επιστρέφοντας, όμως, στο αρχικό ερώτημα, θεωρώ ότι, αδιαμφισβήτητα, η εποχή επηρεάζει τους στόχους και το είδος της παρεχόμενης παιδείας. Δε θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, να συγκρίνουμε και να βρούμε πολλές ομοιότητες μεταξύ του σημερινού εκπαιδευτικού συστήματος και αυτού της εποχής του Πλάτωνα. Πρόκειται για δύο διαφορετικές εποχές, για διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης, με άλλες ανάγκες και άλλα ζητούμενα. Ας προσπαθήσουμε, όμως, να εξετάσουμε την παρεχόμενη παιδεία του σήμερα, αλλά και την πλατωνική παιδεία, έτσι ώστε να κατανοήσουμε το αν διαφέρουν πράγματι. Προϋπόθεση, όμως, της εξέτασης αυτών, είναι μια σύντομη απεικόνιση της γενικότερης επικρατούσας κατάστασης.

Ξεκινώντας από τη σύγχρονη εποχή, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι κοινώς αποδεκτό ότι διανύουμε μια εποχή μεγάλων αλλαγών, καθώς και μεγάλης κρίσης, της τελευταίας ειδικότερα πενταετίας, σε όλα τα επίπεδα. Αναπόφευκτα, η κρίση αυτή επηρεάζει και την παιδεία.

Εξετάζοντας την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, μέσα από τη σκοπιά του εκπαιδευτικού, θα μπορούσα να πω ότι σήμερα τα παιδιά «δεν είναι παιδιά» με όλη τη σημασία της λέξης. Τα παιδιά δε ζουν την ηλικία τους, δεν προλαβαίνουν να παίξουν,

να χαρούν κάθε ανέμελη στιγμή της σχολικής τους ζωής. Αντίθετα, οι μαθητές του Δημοτικού σχολείου βρίσκονται υπερφορτωμένοι με διάφορες υποχρεώσεις από πολύ μικρή ηλικία. Οι απαιτήσεις του σχολείου αυξάνονται συνεχώς, οι γνώσεις που «πρέπει να πάρουν» ολοένα και μεγαλώνουν, με αποτέλεσμα ο χρόνος τους για παιχνίδι να ελαχιστοποιείται. Τα παιδιά βομβαρδίζονται με γνώσεις και σταδιακά περνούν στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, στην οποία οι απαιτήσεις πολλαπλασιάζονται, καθώς τα γνωστικά αντικείμενα αυξάνονται. Τελειώνοντας τις βαθμίδες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι νεαροί έφηβοι καλούνται να επιλέξουν την επαγγελματική τους κατεύθυνση.

Στην επιλογή τους αυτή, σημαντικό ρόλο παίζει και η ανεργία. Η ανεργία, αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης, αποτελεί μία από τις κυριότερες μάστιγες της εποχής. Δεν είναι τυχαίο το ότι τα τελευταία χρόνια, πριν ακόμα ξεσπάσει η οικονομική κρίση, η παρεχόμενη παιδεία είχε και έχει χαρακτήρα άκρως χρησιμοθηρικό και όχι τόσο παιδευτικό. Η παροχή γνώσεων στενά συνδεδεμένων με την επαγγελματική αποκατάσταση των νέων, καθώς επίσης και η στροφή σε επαγγέλματα τεχνοκρατικά, ώστε να συμβαδίζουν με το τεχνολογικό ρεύμα της εποχής, ήταν και είναι μια πραγματικότητα. Οι παρεχόμενες γνώσεις, δηλαδή, δεν αποσκοπούν τόσο στη διάπλαση του ανθρώπινου ήθους, όσο στη δημιουργία εξειδικευμένων επιστημόνων.

Η οικονομική κρίση, ωστόσο, δεν είναι η μόνη έκφανση της κρίσης. Παρατηρείται απεναντίας μια βαθύτερη κρίση ηθικών αξιών. Σήμερα, θεσμοί που άλλοτε αποτελούσαν τους κυριότερους φορείς παιδείας, όπως η οικογένεια και το σχολείο, βιώνουν μεγάλη ηθική κρίση. Ο θεσμός της οικογένειας έχει αλλάξει, οι δεσμοί αυτής δεν είναι το ίδιο ισχυροί. Κυριαρχεί το ένστικτο της επιβίωσης, με αποτέλεσμα οι γονείς, αρκετά συχνά, να μην ασχολούνται τόσο ουσιαστικά όσο παλιότερα με τα παιδιά τους. Στο επίκεντρο τίθεται το πώς θα εξασφαλιστούν τα προς το ζην. Επιπλέον, το σύγχρονο σχολείο, φορέας κοινωνικοποίησης του παιδιού, βιώνει επίσης μια έντονη κρίση. Είναι οι γενικότερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες τέτοιες, που επιδρούν αρνητικά και δυσχεραίνουν την ομαλή λειτουργία αυτού. Επίσης, το παιδί σήμερα είναι δέκτης τόσων πολλών και διαφορετικών πληροφοριών, που δεν προλαβαίνει να επεξεργαστεί, να κρίνει, να επιλέξει, να απορρίψει και να αφομοιώσει ό,τι δέχεται.

Όλα τα παραπάνω, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από πολύ ιδιαίτερα στοιχεία, που παλιότερα δεν υπήρχαν και λόγω αυτών οι στόχοι της σημερινής παιδείας διαφέρουν ουσιαστικά από τους στόχους της παιδείας της πλατωνικής εποχής.

Στόχοι της σημερινής παιδείας θα πρέπει να είναι, όχι στη θεωρία, αλλά στην πράξη, η διαμόρφωση άρτια δομημένων προσωπικοτήτων με κύρια χαρακτηριστικά την πνευματική και σωματική καλλιέργεια, την υιοθέτηση κριτικής σκέψης και προβληματισμού σε ποικίλα θέματα, την κοινωνικοποίηση, τον πολύπλευρο χαρακτήρα τους, αλλά και την αφομοίωση ηθικών στάσεων και αξιών. Με λίγα λόγια, θα πρέπει να σημειωθεί ένας γενικότερος εξανθρωπισμός, με την έννοια ότι λόγω της μηχανοποίησης της σημερινής εποχής, έχει επέλθει μια αλλοτρίωση σε όλα τα επίπεδα.

Ας εξετάσουμε στη συνέχεια την εκπαίδευση στην εποχή του Πλάτωνα και συγκεκριμένα τα ζητούμενα και τους στόχους αυτής. Η εκπαίδευση τον 5^ο αιώνα στοχεύει στην αρμονική ανάπτυξη σώματος και πνεύματος. Το εκπαιδευτικό σύστημα βασίζεται στις γραμματικές γνώσεις, τη μουσική αγωγή και την εκγύμναση του σώματος. Η πλατωνική εκπαίδευση στοχεύει στη διάπλαση ηθικών χαρακτήρων από πολύ μικρή ηλικία. Η παιδευτική επίδραση προς τους νέους ασκείται όχι μόνο στο σχολείο, αλλά και σε κοινωνικές δραστηριότητες, όπως σε θρησκευτικές τελετές και γιορτές.

Στόχος της πλατωνικής εκπαίδευσης, είναι αρχικά η παραγωγή του καλύτερου πολίτη. Όπως αναφέρεται και διεξοδικότερα σε προηγούμενα κεφάλαια, υπάρχει στενή σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της πολιτικής. Ο Πλάτων θέλει να διαμορφώσει ανθρώπους με πολιτική συνείδηση, ανθρώπους που θα ενδιαφέρονται για το καλό της πόλης πρωτίστως και δευτερευόντως για το ατομικό καλό, δεδομένου ότι μέσα στο γενικό καλό περιλαμβάνεται και το ατομικό. Το κυριότερο ζητούμενο είναι η διάπλαση ανθρώπων που χαρακτηρίζονται από σεβασμό και αφοσίωση στην πατρίδα.

Επιπλέον, ο Πλάτων μέσα από τα έργα του καθιστά σαφές ότι βασική είναι και η δημιουργία καλών στρατιωτών, ανθρώπων δηλαδή που θα προστατεύουν την πόλη

τους. Η ανδρεία και η γενναιότητα είναι δύο βασικοί στόχοι της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Σημαντικό ακόμα για τον μεγάλο φιλόσοφο είναι το να προκύψουν μέσα από την εκπαίδευση καλοί τεχνίτες, γεωργοί, έμποροι και γενικότερα άνθρωποι που θα περιορίζονται σε χειρωνακτικές εργασίες.

Τέλος, απώτερος στόχος της παρεχόμενης παιδείας στον Πλάτωνα είναι η παραγωγή των φιλοσόφων, των ανώτερων δηλαδή προσωπικοτήτων. Οι φιλόσοφοι είναι εκείνοι οι οποίοι έχουν μνηθεί στη σπουδή της διαλεκτικής και της φιλοσοφίας και πρόκειται να μεταδώσουν τις γνώσεις τους στους υπόλοιπους.

Βλέποντας, συνεπώς, τα ζητούμενα της πλατωνικής παιδείας, καταλαβαίνουμε ότι οι συνθήκες και οι ανάγκες της εποχής ήταν πολύ πιο απλές από τις σημερινές. Οι κοινωνικές τάξεις είναι τρεις, οι ασχολίες τους είναι άκρως οριοθετημένες και το όλο εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί με βάση τις ανάγκες της συγκεκριμένης εποχής. Δεν τίθεται θέμα κρίσης ηθικής, ούτε θέμα περιουσίας. Οι δημιουργοί βγάζουν τα προς το ζην και συντηρούν τους φύλακες. Επιπλέον, όπως έχει ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο της *Πολιτείας*, καμία τάξη δεν εμπλέκεται στις υποθέσεις των άλλων τάξεων και μέσα από αυτή τη σαφή διάκριση επέρχεται και η ισορροπία. Δεν παρατηρείται, δηλαδή, αυτός ο ανταγωνισμός που υφίσταται σήμερα τόσο σε κοινωνικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο και στον οποίο ενδέχεται να οφείλεται και μέρος της ηθικής διαφθοράς.

Όπως και να έχει, σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι σίγουρα πρόκειται για δύο διαφορετικές εποχές και δε θα μπορούσαμε να προσαρμόσουμε το πλατωνικό πρότυπο στη σημερινή εκπαιδευτική πραγματικότητα. Θεωρώ, όμως, αρκετά ενδιαφέρον να υιοθετήσουμε κάποια από τα στοιχεία της πλατωνικής εκπαιδευτικής πρακτικής, προσαρμοσμένα πάντα στο σήμερα. Το σίγουρο είναι ότι θα πρέπει να γίνει μια γενικότερη αναθεώρηση των σημερινών εκπαιδευτικών δεδομένων και να τεθούν εκ νέου στόχοι πιο εύκολα υλοποιήσιμοι, στόχοι πιο ανθρώπινοι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το ζήτημα της εκπαίδευσης απασχόλησε, ιδιαίτερα, τον Πλάτωνα τόσο στην *Πολιτεία* όσο και στους *Νόμους*.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα προηγούμενα κεφάλαια, αντιλαμβανόμαστε ότι η πλατωνική παιδεία λειτουργεί ως μοχλός κοινωνικής και πολιτικής λειτουργίας, δεδομένου ότι μέσω αυτής επιδιώκεται η διάπλαση ικανών ανθρώπων για τη διακυβέρνηση της πόλης. Παρατηρείται, συνεπώς, μια σύνδεση μεταξύ της εκπαιδευτικής και της πολιτικής διαδικασίας.

Η ιδεώδης πολιτεία του Πλάτωνα κυβερνάται από αγαθούς ανθρώπους, που έχουν περάσει όλα τα στάδια της εκπαίδευσης και είναι κατάλληλοι για το πολύ σημαντικό αυτό έργο, τη διακυβέρνηση δηλαδή της πόλης. Πρόκειται για τους φιλοσόφους, οι οποίοι επιφορτίζονται τόσο με τον ρόλο της σωστής διακυβέρνησης της πόλης, όσο και της μεταλαμπάδευσης των γνώσεών τους στις επόμενες γενεές.

Η ισότιμη παιδαγωγική και πνευματική κατάρτιση των ατόμων είναι βασικό ζητούμενο στην πλατωνική παιδεία. Αυτή η κατάρτιση βασίζεται στο πρότυπο της ανδρείας, της τιμής, του σεβασμού και της αφοσίωσης στην πατρίδα, καθώς και της υπακοής στους νόμους της πολιτείας.

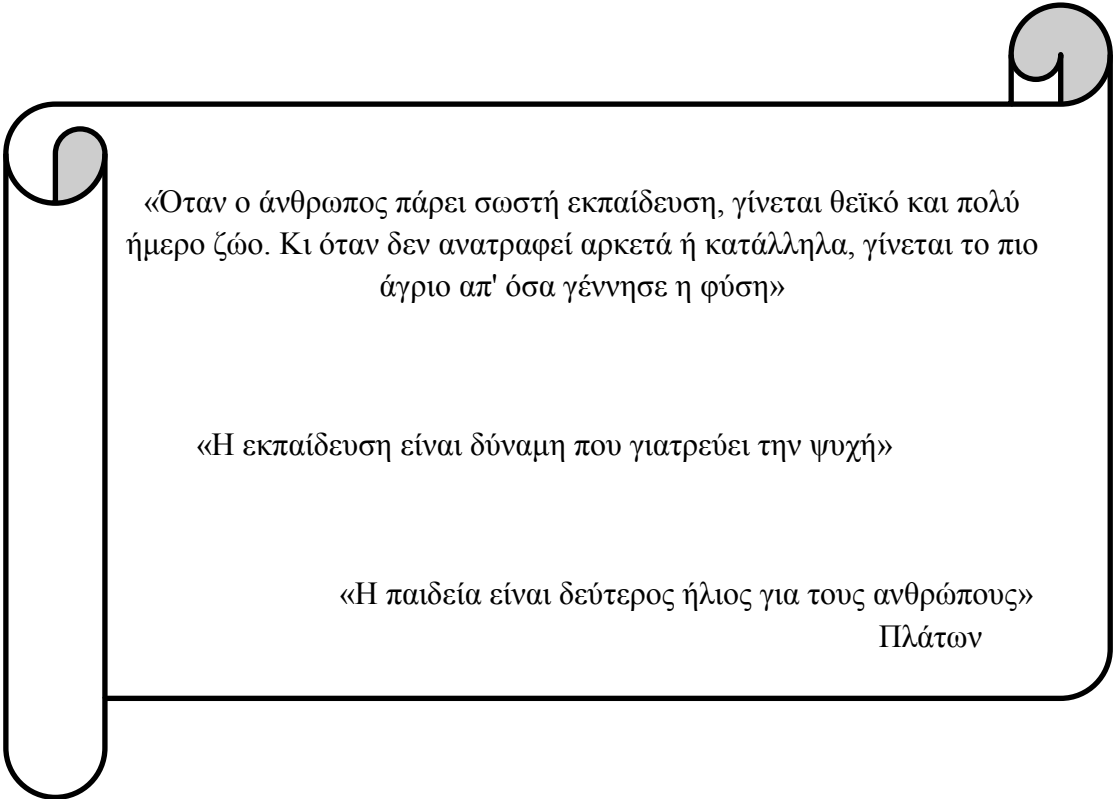
Η μόρφωση ξεκινά με τη διδασκαλία της μουσικής και της γυμναστικής. Η μουσική σχετίζεται με τη διάπλαση της ψυχής, ενώ η γυμναστική με τη διαμόρφωση του σώματος. Η παιδεία, ωστόσο, δεν περιορίζεται στη μουσική και τη γυμναστική. Η παιδεία κορυφώνεται με τη διαλεκτική. Η διαλεκτική αποτελεί το επιστέγασμα όλων των μαθημάτων και στοχεύει στη σύλληψη της ουσίας του κάθε πράγματος, χώρα από κάθε αισθητηριακή αντίληψη, με τη βοήθεια του λογισμού.

Το εκπαιδευτικό σύστημα του Πλάτωνα είναι αξιοκρατικό, καθώς τα βασικά κριτήρια, μέσα από τα οποία ξεχωρίζουν οι νέοι, είναι η νοημοσύνη και η ακαδημαϊκή επίδοσή τους. Επιπλέον, η πλατωνική εκπαίδευση προορίζεται τόσο για τους άντρες, όσο και για τις γυναίκες, κάτι που την καθιστά ιδιαίτερα ρηξικέλευθη για τα δεδομένα της εποχής.

Βασικό στοιχείο της πλατωνικής εκπαίδευσης είναι η επιφυλακτική, έως και καχύποπτη αντιμετώπιση των ποιητικών δημιουργιών. Ο Πλάτων θεωρεί ότι η ποίηση ενδέχεται να διαφθείρει τους νέους και για αυτόν τον λόγο πρέπει να απορρίπτεται μεγάλο μέρος αυτής.

Καθίσταται σαφές ότι ο Πλάτων δίνει στην παιδεία πρωτεύουσα θέση και δε θεωρεί ότι είναι μία απλή μετάδοση γνώσεων, αλλά η μεταστροφή προς την αλήθεια, την ιδέα του Αγαθού, η οποία προκύπτει σταδιακά με την ανοδική πορεία της γνώσης. Κλείνοντας, αξίζει να παραθέσουμε τα παρακάτω λόγια του Πλάτωνα, μέσα στα οποία εμπεριέχεται η σκέψη του σχετικά με την παρεχόμενη παιδεία και τη σημασία αυτής.

«Όταν ο άνθρωπος πάρει σωστή εκπαίδευση, γίνεται θεϊκό και πολύ ήμερο ζώο. Κι όταν δεν ανατραφεί αρκετά ή κατάλληλα, γίνεται το πιο άγριο απ' όσα γέννησε η φύση»

«Η εκπαίδευση είναι δύναμη που γιατρεύει την ψυχή»

«Η παιδεία είναι δεύτερος ήλιος για τους ανθρώπους»
Πλάτων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Annas, J.(1981), *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, (Γραμμένος, Χ.(2006), μτφ.), Αθήνα: εκδ. Καλέντης

Annas, J.(2003), *Πλάτων: Όλα όσα πρέπει να γνωρίζετε*, (Λεοντσίνη, Ελ.(2006), μτφ.), Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα

Αποστολόπουλος, Χ.(2011), «Οι Νόμοι του Πλάτωνα για την υβριστική κακολογία και την κατάχρηση του δημοσίου χρήματος», περ. Φιλοσοφείν, Ιούνιος

Βολονάκη, Μ., Αλμπάνης, Γ., Πανουτσόπουλος, Αν.(2008), *Πλάτωνα Πολιτεία*, Γ' Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης, Αθήνα: εκδ. Βολονάκη

Bormann, K.(1961), *Πλάτων*, (Καλογεράκος, Ι.(2006), μτφ.), Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα

Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Αθ., Σακελλίου, Ελ., Λεοντσίνη, Ελ., (2009), *Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων, Γ' Γυμνασίου*, Αθήνα: εκδ. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

Jaeger, W.(1959), *Παιδεία, Η μόρφωση του Έλληνα ανθρώπου*, (Βερροίος, Γ.(1971), μτφ.), τόμος Β' & Γ', Αθήνα: εκδ. Παιδεία

Καρζής, Θ.(1997), *Η παιδεία στην αρχαιότητα*, Αθήνα: εκδ. Φιλιππότη

Κιουπκιόλης, Κ. (1969), *Ιστορία Εικονογραφημένη*, άρθρο «Οι γυναίκες της Αθήνας στην αρχαιότητα», τεύχος 21

Κοπιδάκης, Μ., Πατρικίου, Έλ., Λυπουρλής, Δ., Μωραΐτου, Δ.(2014), *Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος*, Σχολικό εγχειρίδιο Θεωρητικής Κατεύθυνσης Γ' Λυκείου, Αθήνα: ΟΕΔΒ

Kouyé, Al.(1993), *Φιλοσοφία και Πολιτεία*, (Κασίμη, Λ., Μετάφ.), Αθήνα: εκδ. Αλεξάνδρεια

Μπεζέ, Ελ.(2004), «*Η Κριτική της Ποίησης στην Πολιτεία*» στο: *Υπόμνημα στη Φιλοσοφία: Αφιέρωμα στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, Εξαμηνιαία Φιλοσοφική Έκδοση για την Κριτική Ερμηνεία της Ιστορίας Της Φιλοσοφίας, Τεύχος 2^ο, Αθήνα: εκδ. Πόλις

Μαργου, Η.Ι.(1948), *Η ιστορία της εκπαίδευσης στην αρχαιότητα*, (Σερέτη, Β., μτφ.), Αθήνα: εκδ. Δαίδαλος, Ι. Ζαχαρόπουλος

Πλάτων, *Πολιτεία*, Μαυρόπουλος, Θ.(2006), εισαγωγικά, περίληψη, μετάφραση, Αθήνα: εκδ. Ζήτρος

Πλάτων, *Πολιτεία*, Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. (2002), εισαγ. σημείωμα, μετάφραση, ερμ. σημειώματα, Αθήνα: εκδ. Πόλις

Πλάτων, *Νόμοι*, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες»(1991), Αθήνα: εκδ. Κάκτος

Πλάτων, *Νόμοι*, (Μοσκόβης, Β.(1988), μτφ.), Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ραππας, Ν.(1995), *Πολιτεία του Πλάτωνα*, (Παπαγιαννάκος, Δ.(2006), μτφ.), Αθήνα: εκδ. Οκτώ

Ρόμπου-Σαμαρά, Θ., Αρναούτογλου, Ηλ., Καράμπελας, Δ., Τελέλης, Γ., Μεϊτάνη, Ι., Μπεχράκη, Ελ.(2005-2007), *Αρχαία Ιστορία. Από τους πρώτους ανθρώπους ως την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης (330 μ. Χ.)*, Αθήνα: ΟΕΔΒ

Taylor, A.E. (1992), *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*, (Αρζόγλου Ι., μτφ.) Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Plato's perception on the field of education

Tzavella Konstantina

ABSTRACT

The purpose of this thesis is the study of Plato's perception on the field of education as well as the analysis of those perception.

Plato put his focus on the rounded and spherical education which is the key to the solution of any problem related to the state, as it is presented in his works. Plato's education serves two purposes: first the pure learning knowledge and second, the formation of moral and "whole" characters, supplied with such an intellectual background that will enable them to run the state. Consequently, the education of Plato operates as a mean of selection of the most proper people for the governance of the state.

More specifically, the research is based on the study of the *Republic* and the *Laws*, two dialogues which reveal the education that was the essence of Plato's vision. The *Republic* highlights the basic option of the platonic educational perspective for the state, counter to the *Laws* which is a more specific platonic approach and has to do with the proper law implementing (according to Plato's point of view).

For all the above, secondary bibliography has also been considered and reported.

Keywords:

Plato, education, paideia, state